

Warszawa, dnia 19 listopada 2020 r.

Poz. 1060

**UCHWAŁA NR 155
RADY MINISTRÓW**

z dnia 27 października 2020 r.

w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”

Na podstawie art. 14 ust. 5 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2019 r. poz. 1295 i 2020 oraz z 2020 r. poz. 1378) Rada Ministrów uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”, zwaną dalej „Strategią”, stanowiącą załącznik do uchwały.

§ 2. Koordynowanie i nadzorowanie realizacji Strategii powierza się ministrowi właściwemu do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

§ 3. Traci moc uchwała nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020” (M.P. poz. 378).

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem następującym po dniu ogłoszenia.

Prezes Rady Ministrów: *M. Morawiecki*

Załącznik do uchwały nr 155 Rady Ministrów
z dnia 27 października 2020 r. (poz. 1060)

**STRATEGIA
ROZWOJU
KAPITAŁU
SPOŁECZNEGO
2030**

STRATEGIA ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO
(współdziałanie, kultura, kreatywność)
2030

Warszawa, 27 października 2020 r.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	3
DIAGNOZA W ZAKRESIE OBJĘTYM PROGRAMOWANIEM STRATEGICZNYM	7
CHARAKTERYSTYKA I POZIOM WYBRANYCH ASPEKTÓW KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W POLSCE	7
OBSZAR 1: WSPÓŁDZIAŁANIE – SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE	11
<i>Kluczowe bariery rozwoju organizacji społeczeństwa obywatelskiego</i>	11
<i>Niewykorzystany potencjał wolontariatu</i>	15
<i>Konieczność pełniejszego wykorzystania potencjału ekonomii społecznej i solidarnej</i>	16
<i>Społeczny wymiar sportu, nauki i edukacji</i>	19
OBSZAR 2: KULTURA – TOŻSAMOŚĆ I POSTAWY OBYWATELSKIE	23
<i>Niewystarczający poziom czytelnictwa wśród Polaków oraz niewykorzystany potencjał i ważna rola bibliotek publicznych</i>	23
<i>Niska jakość oferty artystycznej dla najmłodszych oraz deficyty kompetencji kulturalnych</i>	26
<i>Zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych</i>	27
<i>Niewystarczający poziom wykorzystania potencjału rozwojowego podmiotów działających w obszarze kultury oraz szkół artystycznych</i>	32
<i>Niewystarczający poziom ochrony zbiorów wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego</i>	34
<i>Braki w infrastrukturze archiwów państwowych oraz ich rola w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej</i>	34
<i>Brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury</i>	35
<i>Rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego</i>	38
<i>Braki w obszarze budowania wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku Polski za granicą</i>	45
DIAGNOZA DLA OBSZARU 3: KREATYWNOŚĆ – POTENCJAŁ KULTUROWY I KREATYWNY	47
<i>Charakterystyka sektorów kultury i kreatywnych</i>	47
<i>Rola sektorów kultury i kreatywnych</i>	47
<i>Wyzwania i bariery rozwojowe dla branż kreatywnych</i>	49
CELE, KIERUNKI INTERWENCJI I NARZĘDZIA REALIZACJI	54
CEL SZCZEGÓŁOWY 1. ZWIĘKSZENIE ZAANGAŻOWANIA OBYWATELI W ŻYCIE PUBLICZNE	56
<i>1.1. Usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami</i>	56
<i>1.2. Rozwój i wzmocnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej</i>	62
CEL SZCZEGÓŁOWY 2. WZMACNIANIE ROLI KULTURY W BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI I POSTAW OBYWATELSKICH	71
<i>2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze</i>	71
<i>2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury</i>	74
<i>2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury</i>	78
<i>2.4. Umocnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę</i>	80
<i>2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą</i>	81
CEL SZCZEGÓŁOWY 3. WZMOCNIENIE ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO KRAJU PRZEZ SEKTORY KULTURY I KREATYWNE	83
<i>3.1. Wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju</i>	83
<i>3.2. Rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych</i>	90
<i>3.3. Wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa</i>	92
WYKAZ PROJEKTÓW STRATEGICZNYCH	95
SYSTEM REALIZACJI, WSKAŹNIKI, RAMY FINANSOWE I WYMIAR TERYTORIALNY	98
<i>SYSTEM REALIZACJI</i>	98
<i>WSKAŹNIKI I TRENDY ROZWOJOWE</i>	100
<i>RAMY FINANSOWE</i>	105
<i>WYMIAR TERYTORIALNY – OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI</i>	107
WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W SRKS	115

WSTĘP

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (SRKS) stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020* (M.P. poz. 378). SRKS jest jednym z instrumentów realizacji przyjętej uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* (SOR) (M.P. poz. 260) oraz jedną z dziewięciu horyzontalnych zintegrowanych strategii rozwoju, na których katalog składają się następujące dokumenty:

- Strategia Produktywności 2030,
- Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2030,
- **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030,**
- Strategia Sprawne i Nowoczesne Państwo 2030,
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030,
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030,
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030 roku,
- Polityka energetyczna Polski do 2040 r.,
- Polityka Ekologiczna Państwa 2030 – strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej.

Aktualizacja strategii sektorowych, w tym również *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*, jest jednym z elementów kompleksowej modernizacji systemu zarządzania rozwojem kraju i wynika z przyjęcia przez Radę Ministrów SOR. Prace nad nową wersją SRKS zrealizowano na podstawie ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2019 r. poz. 1295 i 2020 oraz z 2020 r. poz. 1378) oraz w ramach wytyczonych przez uchwałą nr 65 Komitetu Koordynacyjnego ds. Polityki Rozwoju z dnia 23 maja 2017 r. w sprawie opinii dotyczącej dokumentu „Aktualizacja strategii rozwoju wynikająca z przyjętej przez Radę Ministrów w dniu 14 lutego 2017 r. *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*”.

Zakres aktualizacji SRKS wynika m.in. z dotychczasowych doświadczeń w obszarze funkcjonowania systemu zarządzania rozwojem kraju, w tym również wdrażania strategii zintegrowanych. Przeprowadzone analizy pokazały, że skuteczność niektórych elementów tego systemu nie jest wystarczająca, w związku z czym wymagają one odpowiedniego przemodelowania i usprawnienia. O ile samo uporządkowanie i ograniczenie liczby głównych dokumentów strategicznych ocenić należy pozytywnie, o tyle wątpliwości i zastrzeżenia budzi brak efektywnych instrumentów realizacyjnych oraz wystarczająco ścisłego powiązania między wyznaczonymi w strategiach priorytetami rozwojowymi a wydatkami budżetowymi. Ograniczające dla skuteczności planowania strategicznego okazało się również niewystarczające uwzględnienie w jego ramach wymiaru terytorialnego.

Kolejne wątpliwości i zastrzeżenia budzi brak należytego oraz wystarczająco ścisłego powiązania między dotychczasowymi celami strategicznymi i kierunkami interwencji a warstwą aksjologiczną towarzyszącą rządowym postulatami i działaniami w sferze umacniania i kształtowania kapitału społecznego. Zapewnienie obywatelom oraz całemu polskiemu społeczeństwu stabilnych ram aksjologicznych umożliwi, z jednej strony dążenie do zrównoważonego rozwoju w sferze społecznej, a z drugiej będzie stanowiło bazę dla wzmocnienia i aktywizacji kapitału społecznego w Polsce. SRKS, posługując się językiem specyficznym dla tego rodzaju dokumentów, inkorporuje we wszystkich wytyczanych celach bezpośrednio odniesienie do uniwersalnych wartości leżących u podstaw polskiej kultury prawnej oraz konstytucyjnych dóbr podstawowych. Tego rodzaju jednoznaczne oraz horyzontalne powiązanie celów strategicznych z dobrami podstawowymi stanowi drogowskaz oraz kierunek interpretacyjny dla wszystkich działań powiązanych oraz wynikających z SRKS.

Mankamentem dotychczasowego systemu strategicznego było też opracowywanie na różnych poziomach dokumentów niewpisujących się w jego ramy, funkcjonujących w znacznej mierze

niezależnie od siebie oraz niespełniających podstawowych wymogów w zakresie ich roli i struktury. W ramach dotychczasowych strategii nie został wypracowany odpowiedni katalog instrumentów umożliwiających efektywną realizację celów w nich zawartych. Niewystarczająca koordynacja w zakresie tworzenia instrumentów wdrożeniowych oraz ich fragmentaryzacja tematyczna prowadziły w konsekwencji do rozpraszania finansowania, co obniżało efektywność wydatkowania środków. Dotychczasowe doświadczenia wskazują również na ograniczoną z perspektywy decydentów przydatność części z dokumentów strategicznych i sprawozdawczych, w których dominował opis faktograficzny. Dla zwiększenia efektywności planowania strategicznego i racjonalizacji procesów decyzyjnych, większy nacisk należy położyć na elementy ocenne, diagnostykę trudności w realizacji danej polityki, propozycje naprawcze oraz rekomendacje.

Projektowane zapisy zaktualizowanej SRKS są komplementarne z zapisami SOR, jak również strategii zintegrowanych dedykowanych pozostałym obszarom interwencji. Uwzględniając wyzwania i pułapki rozwojowe oraz zasady projektowania strategicznych polityk państwa, SRKS adresuje przede wszystkim zagadnienia ujęte w ramach jednego z tzw. obszarów wpływających na osiągnięcie celów SOR, jakim jest *Kapitał ludzki i społeczny*. Ponadto SRKS powiązana jest również z następującymi obszarami SOR:

- *E-państwo* – w ramach celu szczegółowego III SOR *Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu*, w zakresie digitalizacji i rozwoju kultury cyfrowej,
- *Rozwój innowacyjnych firm* – w ramach celu szczegółowego I SOR *Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną*, w zakresie wspierania rozwoju sektorów kultury i kreatywnych (SKK),
- *Ekspansja zagraniczna* – w ramach celu szczegółowego I SOR *Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę*, w zakresie promocji kultury polskiej za granicą.

Zagadnienia opisane w SRKS mają w znacznej mierze wymiar horyzontalny – wzrost kapitału społecznego przyczyniać się będzie do usprawnienia realizacji interwencji zaplanowanych w ramach SOR oraz polityk publicznych niższego szczebla. Istotne z punktu widzenia realizacji założonych w SRKS celów jest także sprzężenie zwrotne, jakie zachodzi między poziomem kapitału społecznego oraz poziomem życia charakteryzującym daną wspólnotę. Oznacza to, że stopień osiągnięcia wskazanych w SRKS zamierzeń będzie współzależał również od skuteczności wszystkich pozostałych polityk publicznych i innych okoliczności, które przekładać się będą na poziom życia Polaków, budowę prawdziwie aktywnego społeczeństwa obywatelskiego oraz dbałość o dobro wspólne całego narodu Polskiego.

Planowane w ramach SRKS instrumenty mają dwojaki charakter. Z jednej strony, są to działania ukierunkowane na redukcję deficytów i wykorzystanie potencjałów w obszarach społeczeństwa obywatelskiego oraz uczestnictwa w kulturze, z drugiej zaś polegają na stymulowaniu rozwoju gospodarczo-kulturalnego przez wzrost efektywności funkcjonowania polskich branż kreatywnych.

Głównym celem SRKS jest zatem wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: *współdziałanie, kultura, kreatywność*. Są to:

- obszar 1: *Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie*,
- obszar 2: *Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie*,
- obszar 3: *Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny*.

Interwencje SRKS zostały zaprojektowane i będą wdrażane – w tych przypadkach, w których jest to możliwe i uzasadnione – również z uwzględnieniem określonych w SOR zasad strategicznych polityki państwa, które stanowią punkt odniesienia do tworzenia wszystkich polityk, programów i projektów realizacyjnych. Są to:

- koncentracja na działaniach wyprzedzających – ukierunkowujących rozwój w różnych sferach życia społeczno-gospodarczego – mająca za zadanie zarówno zapobieganie negatywnym zjawiskom, jak i wybór najbardziej pożądanych kierunków i sposobów rozwoju,
- implementowanie rozwiązań w obszarze polityki społeczno-gospodarczej w sposób nienaruszający stabilności finansów publicznych – każde rozwiązanie będzie podlegało, w trakcie jego obowiązywania, ocenie i modyfikacji w zależności od zmieniających się uwarunkowań społeczno-gospodarczych oraz wpływu na finanse publiczne,
- określenie listy sektorów strategicznych, na których skoncentrowane zostanie wsparcie w ramach poszczególnych polityk publicznych (m.in. przemysłowej, innowacyjnej – w tym również społecznej i technologicznej, eksportowej, związanej z napływem inwestycji zagranicznych),
- zastosowanie podejścia projektowego przez wskazanie projektów strategicznych/flagowych, odnoszących się do określonego produktu/przełomowej technologii, które charakteryzują się wysokim stopniem wpływu na realizację celów strategicznych SOR, a tym samym odpowiednio dużą skalą oddziaływania na całą gospodarkę,
- wskazanie perspektywicznych (geograficznych) kierunków ekspansji zagranicznej polskich przedsiębiorstw,
- koncentracja wsparcia publicznego na tych przedsiębiorstwach, które chcą się rozwijać, dostosowanie instrumentów do skali i etapu działania podmiotów, zdiagnozowanych potrzeb oraz perspektyw rozwoju,
- zwiększenie koncentracji polityki regionalnej na obszarach problemowych i potencjałach terytorialnych obszarów miejskich i wiejskich,
- wskazanie kluczowych inwestycji infrastrukturalnych (transportowych, energetycznych, środowiskowych, telekomunikacyjnych).

Krajowe strategie rozwoju, w tym również SRKS, uwzględniają zalecenia i priorytety zawarte w odpowiednich dokumentach programowych Unii Europejskiej, m.in. w Komunikacie Komisji Europejskiej „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu”. Strategia ta została przyjęta przez Radę Europejską 3 października 2010 r., zastępując tzw. strategię lizbońską. Nakreślony w ww. strategii model rozwoju opiera się na trzech kluczowych priorytetach:

- rozwój inteligentny – budowanie gospodarki opartej na wiedzy i innowacjach,
- rozwój zrównoważony – transformacja w kierunku gospodarki niskoemisyjnej, konkurencyjnej oraz efektywnie wykorzystującej dostępne zasoby,
- rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – wspieranie gospodarki cechującej się wysokim poziomem zatrudnienia oraz zapewniającej spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną.

Wytyczone w SRKS cele wpisują się przede wszystkim w koncepcję rozwoju sprzyjającemu włączeniu społecznemu (obszar 1: *Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie* i obszar 2: *Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie*) oraz model rozwoju inteligentnego, którego elementem stanowią SKK (obszar 3: *Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny*). Równocześnie wyznaczone w SRKS cele zostały zdeterminowane w taki sposób, aby umacniać obywateli w poczuciu wspólnoty narodowej, kształtować patriotyczny obowiązek względem państwa i społeczności lokalnej, które objawiają się w poszanowaniu każdego życia ludzkiego, w poszanowaniu własnej oraz cudzej wolności, godności i własności, wytyczając kierunek, w jakim rozwój przestrzeni społecznej oraz obywatelskiej w ramach wzmacniania kapitału społecznego powinien następować.

Cele SRKS nawiązują także do przyjętej w 2015 r. przez państwa członkowskie Organizacji Narodów Zjednoczonych rezolucji pn. *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030* (tzw. *Agenda 2030*). Dokument ten stanowi globalny plan działań „na rzecz ludzi, naszej planety i dobrobytu”, mających na celu „wzmocnienie powszechnego pokoju w warunkach większej

wolności”. Agenda zakłada dążenie do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju w trzech wymiarach: gospodarczym, społecznym i środowiskowym. Określono w niej 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju, przy czym interwencje zaplanowane w ramach SRKS wpisują się w szczególności w następujące z nich:

- *Cel 8: Promować stabilny, zrównoważony i inkluzywny wzrost gospodarczy, pełne i produktywnie zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich ludzi* (m.in. w zakresie obszaru 3 SRKS oraz ekonomii społecznej i solidarnej),
- *Cel 9: Budować stabilną infrastrukturę, promować zrównoważone uprzemysłowienie oraz wspierać innowacyjność* (m.in. w zakresie zwiększania dostępu małych i średnich przedsiębiorstw kultury i kreatywnych do usług finansowych i przystępnych kredytów),
- *Cel 11: Uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu* (m.in. w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i partycypacji obywatelskiej).

DIAGNOZA W ZAKRESIE OBJĘTYM PROGRAMOWANIEM STRATEGICZNYM

Diagnoza podzielona została na część wstępną, dotyczącą charakterystyki i poziomu kapitału społecznego w Polsce, oraz części poświęcone poszczególnym obszarom ujętym w ramach trzech celów szczegółowych SRKS. W miarę dostępności danych diagnozę opracowano przede wszystkim na podstawie badań Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), mając na uwadze jakość, rzetelność i porównywalność danych gromadzonych w ramach systemu statystyki publicznej¹⁾. Wszędzie tam, gdzie było to uzasadnione i możliwe²⁾, uwzględniony został aspekt terytorialny omawianych zagadnień.

CHARAKTERYSTYKA I POZIOM WYBRANYCH ASPEKTÓW KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W POLSCE³⁾

Funkcjonujący w Polsce kapitał społeczny zdefiniować można jako sieci opartych na wzajemnym zaufaniu powiązań międzyludzkich wraz ze wspólnymi przekonaniem, normami etycznymi, uniwersalnymi wartościami chrześcijańskimi, wspólną tradycją oraz wspólnym dziedzictwem kulturowym. W badaniach społecznych wyróżnia się dwa podstawowe rodzaje kapitału społecznego: stowarzyszeniowy oraz nieformalny. Kapitał stowarzyszeniowy obejmuje dobrowolny i regularny udział w działalności struktur organizacyjnych, które służą realizacji celów o charakterze ponadjednostkowym. Z kolei kapitał nieformalny opiera się na powiązaniach prywatnych, obejmujących relacje między członkami rodziny oraz sąsiadami, przyjaciółmi i znajomymi. Inna klasyfikacja wyróżnia dwa typy kapitału społecznego: wiążący (funkcjonujący w ramach zamkniętych kręgów kontaktów społecznych, ograniczających się głównie do członków rodziny i znajomych) oraz tzw. kapitał pomostowy (odnoszący się do relacji i kontaktów między członkami różnych grup i społeczności).

Niski poziom kapitału społecznego należy uznać za jedną z najpoważniejszych barier rozwojowych mających wpływ na niski poziom innowacyjności kraju. W tym kontekście za szczególnie dotkliwy uznać należy niski poziom kapitału stowarzyszeniowego, który umożliwia współpracę i współdziałanie w skali szerszej niż grono rodzinne i sąsiedzkie. Umiejętność współpracy opartej na zaufaniu jest niezbędna do skutecznego zarządzania wiedzą oraz, dzięki zdolności do nawiązywania relacji formalnych z otoczeniem, do przekształcania tej wiedzy w innowacyjny produkt. Z tego punktu widzenia, kapitał społeczny, szczególnie w jego wymiarze stowarzyszeniowym, jest niezbędny do wykształcenia trwałych, długookresowych warunków rozwoju gospodarczego, w tym, zgodnie z wyzwaniem zidentyfikowanym w SOR, wyrwania się z pułapki średniego dochodu oraz pułapki przeciętnego produktu.

Kapitał społeczny jest zasobem ułatwiającym współpracę w ramach określonej grupy lub między grupami. Umożliwia opartą na wzajemnym przeświadczeniu o dobrych intencjach kooperację, budowanie zdrowych, konstruktywnych relacji społecznych oraz poczucia tożsamości, przynależności i odpowiedzialności obywateli za dobro wspólne. Elementy te stanowią kluczowe warunki przyspieszonego rozwoju Polski opartego na kooperacji, innowacyjności oraz realizacji społecznej roli obywatela w ramach prawidłowo funkcjonującego demokratycznego państwa prawa, z równie istotnym wpływem i obecnością aktywnie działającego społeczeństwa obywatelskiego.

¹⁾ W dokumencie posłużono się najnowszymi dostępnymi danymi – w niektórych przypadkach nowsze dane nie są dostępne, co wynika z harmonogramu badań statystyki publicznej.

²⁾ Kluczową barierą w obszarze terytorialnych analiz statystycznych adekwatnych dla obszaru interwencji SRKS jest niewielka dostępność adekwatnych danych z poziomu powiatów i gmin.

³⁾ Opracowano na podstawie:

– GUS, *Jakość życia w Polsce w 2015 r. Wyniki badania spójności społecznej*, Warszawa 2017,

– GUS, *Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki badania spójności społecznej 2018*, Warszawa 2020,

– GUS, *Terytorialne różnicowanie jakości życia w Polsce w 2015 r.*, Warszawa 2017,

– Urszula Makowska-Przybyła, David M. Ramsey, *Kapitał społeczny polskich studentów na tle międzynarodowym z wykorzystaniem badań eksperymentalnych* [w:] „Przegląd socjologiczny”, nr 2, tom LXVI, 2017.

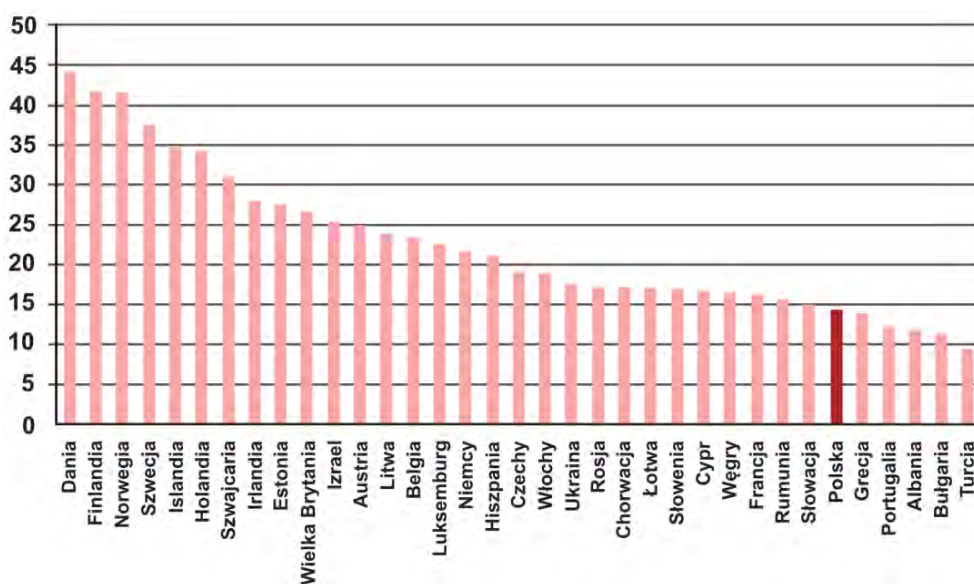
Wysoki poziom kapitału społecznego przekłada się pozytywnie na istotne dla rozwoju społeczno-gospodarczego elementy i czynniki – usprawnia procesy komunikacji i wymiany wiedzy, przyczynia się do optymalizacji procesów inwestycyjnych i transakcyjnych, redukuje korupcję, sprzyja solidarności społecznej, zwiększa efektywność działalności gospodarczej i ułatwia jej prowadzenie, zapobiega nadużyciom w obrębie dobra wspólnego i sprzyja społecznej kontroli działania władz.

Z dostępnych badań i analiz wynika, iż **w Polsce poziom kapitału społecznego w wymiarze stowarzyszeniowym wciąż utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie**. Około 80% badanych charakteryzuje się bardzo niskim poziomem lub zupełnym brakiem zaangażowania w działalność organizacji i inicjatyw społecznych. **Lepiej przedstawia się sytuacja w przypadku kapitału nieformalnego** – bardzo niskim poziomem lub brakiem kapitału rodzinnego charakteryzuje się bowiem tylko nieco ponad 3% badanych, zaś kapitału towarzysko-sąsiedzkiego – 14%. Jednakże wysokie zasoby wszystkich trzech ww. rodzajów kapitału społecznego posiada nie więcej niż 1% Polaków.

Można zatem powiedzieć, że **mimo stosunkowo zadowalającego poziomu kapitału nieformalnego (rodzinnego i towarzysko-sąsiedzkiego), widoczne są w Polsce deficyty w zakresie kapitału stowarzyszeniowego**. Poziom ogólnego zaufania do ludzi jest dość wysoki, jednak osoby klasyfikowane jako „raczej ufające” stanowią aż 68% populacji. Z kolei osoby deklarujące wysoki poziom zaufania to jedynie około 10% badanych.

Poziom zaufania w Polsce na tle innych państw jest stosunkowo niski⁴⁾. Wśród kluczowych z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego konsekwencji takiego stanu rzeczy wskazać należy bierność, w efekcie której inicjatywy i postawy przedsiębiorcze, prospołeczne i kulturowe mogą wystąpić wyłącznie w ograniczonym zakresie, co znacznie zmniejsza potencjał rozwojowy. Poniższy wykres prezentuje zagregowane wyniki badań European Social Survey⁵⁾ (ESS) z lat 2002–2014.

Odsetek pozytywnych odpowiedzi na pytanie „Czy większości ludzi można ufać?” (w %) – dane z badania ESS – średnia ważona za lata 2002–2014

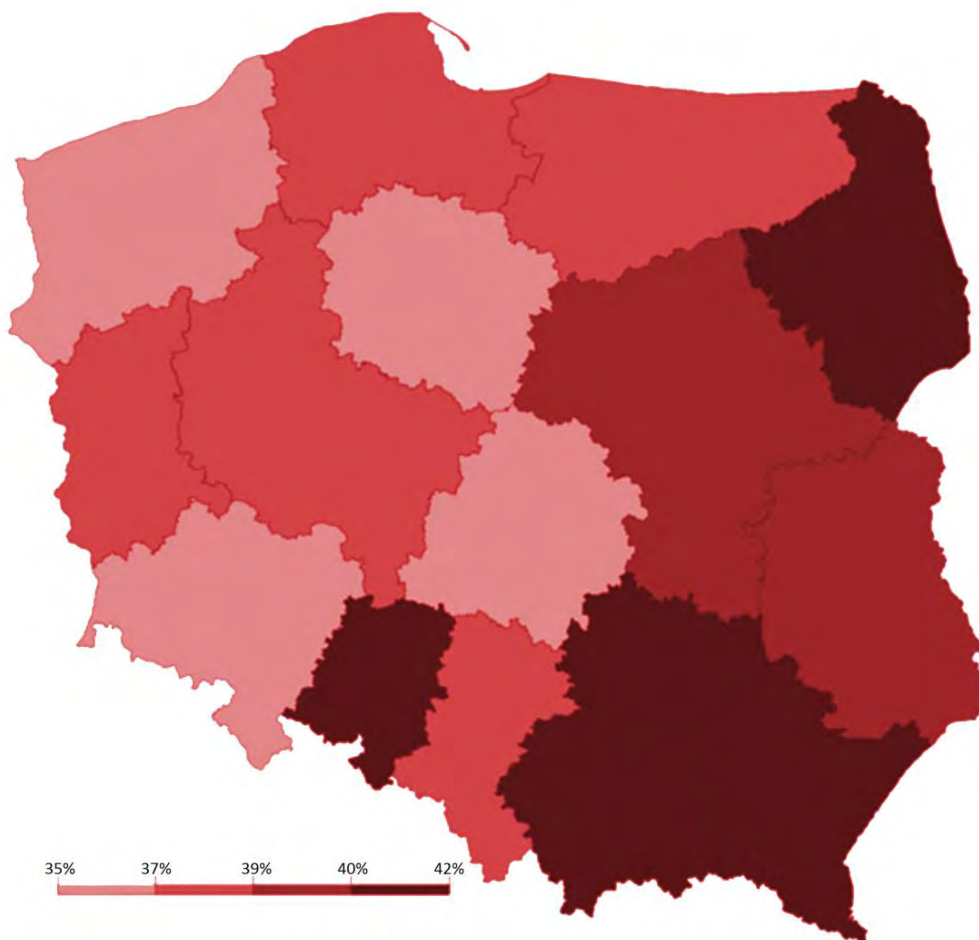

⁴⁾ Tak istotne różnice wartości wskaźników zaufania w badaniach krajowych oraz badaniach ESS wynikają przede wszystkim z zastosowania odmiennych metodologii. W przypadku badań krajowych mowa jest o osobach „raczej ufających”, zaś prezentowane dane z badania ESS dotyczące odsetka respondentów zgadzających się z twierdzeniem, iż „większości ludzi można ufać”.

⁵⁾ Europejski Sondaż Społeczny jest badaniem ogólnoeuropejskim, które ma na celu gromadzenie informacji o postawach, poglądach i zachowaniach społecznych w krajach europejskich. Pierwszą edycję badania przeprowadzono w 2002 r.

Na podstawie dostępnych danych GUS można wnioskować, że różnice w średnim poziomie kapitału społecznego⁶⁾ w Polsce w ujęciu terytorialnym (na poziomie województw) są stosunkowo niewielkie, w związku z czym nie powinny determinować całościowego zakresu interwencji strategicznej. Wartość dla wszystkich województw mieści się w przedziale 35–42%, przy średniej wynoszącej 38,5%. Średni poziom kapitału społecznego w podziale na województwa zaprezentowano na poniższej mapie.

Średni poziom kapitału społecznego w podziale na województwa (w %) – opracowanie własne MKiDN na podstawie danych GUS za 2015 r.

Kapitał społeczny jest zasobem o charakterze horyzontalnym. Oznacza to, że jego wzrost pozwoli na zwiększenie efektywności realizacji interwencji zaplanowanych w ramach SOR oraz innych polityk publicznych niższego szczebla wszędzie tam, gdzie będzie on istotnym czynnikiem sprzyjającym powodzeniu poszczególnych przedsięwzięć. Znaczna część interwencji realizowanych w ramach SRKS, z uwagi na wspomniany przekrojowy charakter zasobów kapitału społecznego, będzie miała więc charakter ogólnokrajowy. Jednocześnie, mając na względzie wyznaczony przez SOR paradygmat rozwoju zrównoważonego i planowanego z uwzględnieniem indywidualnych

⁶⁾ Na zaprezentowaną wartość „średniego poziomu kapitału społecznego” składają się dane dotyczące ogólnego zaufania do ludzi oraz kapitałów stowarzyszeniowego, rodzinnego i towarzysko-sąsiedzkiego. Należy mieć na uwadze, że realizowane przez GUS „Badanie spójności społecznej” nie przewiduje stosowania przedmiotowego wskaźnika, szacując różne wymiary kapitału społecznego oddzielnie.

potencjałów i ograniczeń terytorialnych, w tych przypadkach, gdzie jest to racjonalne i możliwe, poszczególne działania projektowane i wdrażane będą z uwzględnieniem różnic przestrzennych.

OBSZAR 1: WSPÓŁDZIAŁANIE – SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE

W ramach obszaru 1 uwzględniono przede wszystkim kluczowe z perspektywy celów SRKS zagadnienia dotyczące organizacji społeczeństwa obywatelskiego, wolontariatu, ekonomii społecznej i solidarnej oraz społecznego wymiaru sportu, nauki i edukacji.

Kluczowe bariery rozwoju organizacji społeczeństwa obywatelskiego⁷⁾

W 2016 r. działało w Polsce aktywnie 91,8 tys. organizacji pozarządowych: stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji oraz organizacji samorządu gospodarczego, zawodowego oraz organizacji pracodawców. W stosunku do 2010 r., kiedy działało 80,1 tys. organizacji, nastąpił więc wzrost ich liczby o 14,7%. Jak wynika ze wstępnych wyników badań GUS za 2018 r., wzrost liczby organizacji rejestrowych w latach 2010–2018 wyniósł zaś 10%.

Na koniec 2016 r. organizacje pozarządowe zrzeszały ponad 9,2 mln osób. Porównanie z danymi z lat poprzednich wskazuje na **systematyczny spadek liczby członków organizacji pozarządowych** – w 2010 r. odnotowano ich 10,3 mln. W 2016 r. w skład jednej organizacji non-profit wchodziło średnio 99 osób, jednak połowa organizacji deklarowała nie więcej niż 23 członków, podczas gdy w 2010 r. liczby te były znacząco większe, tj. średnia liczba członków wynosiła 130, zaś ponad połowa organizacji deklarowała udział w nich nie więcej niż 29 osób. Te tendencje spadkowe znajdują również potwierdzenie we wstępnych wynikach badań GUS za 2018 r., na koniec którego organizacje rejestrowe wykazały 8,9 mln członkostw osób fizycznych. Zatem w porównaniu z 2010 r. baza członkowska zmniejszyła się o 12,8%, tj. o 1,3 mln.

Jednocześnie **podmioty społeczeństwa obywatelskiego odgrywają w polskim życiu publicznym stosunkowo niewielką rolę i są jednymi ze słabszych i relatywnie najmniej licznych w Europie**. Niewystarczający jest stopień realizacji przez sektor obywatelski niektórych z jego kluczowych funkcji – funkcji kontrolnej wobec władzy, funkcji eksperckich oraz partycypacji w procesach decyzyjnych. **Wzmocnienia wymagają więc organizacje strażnicze, eksperckie, konsumenckie oraz instytucje dialogu obywatelskiego. Szczególnego wsparcia potrzebują również niewielkie organizacje z małych miejscowości i obszarów wiejskich, gdzie dostęp do środków finansowych jest ograniczony.**

Nowych rozwiązań domaga się także sfera zlecania zadań publicznych organizacjom obywatelskim. Obowiązujące obecnie regulacje prawne sprawiają, że środki publiczne przekazywane przez administrację na wykonanie zadań publicznych nie tylko nie wspierają rozwoju samych organizacji, ale stosowany często „tryb wspierania” sprawia, że organizacje muszą we własnym zakresie znajdować dodatkowe fundusze pozwalające na realizację zlecanych im zadań publicznych. W 2016 r. jedynie 71 organów, czyli 3% wszystkich organów administracji publicznej prowadzących współpracę finansową z organizacjami pozarządowymi, zlecając zadania publiczne, skorzystało z trybu tzw. regrantingu. W 2017 r. było to 3,7% samorządów.

Niewystarczająca jest również efektywność wykorzystania krajowych i europejskich środków publicznych inwestowanych w rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Częste ograniczenie działań do czasu, w którym dany projekt otrzymuje dofinansowanie, utrudnia budowę trwałego kapitału społecznego, który wymaga przede wszystkim czasu, grupowych wysiłków instytucjonalnych i organizacyjnych oraz ukształtowania odpowiednich postaw społecznych. Krótkotrwałość udzielanych dotacji znacznie ogranicza możliwości realizowania przez organizacje pozarządowe istotnych celów społecznych i trwałe rozwiązywanie ważnych społecznych problemów. Możliwość

⁷⁾ Opracowano na podstawie:

– GUS, *Sektor non-profit w 2016 r. – Stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy i zawodowy*, Warszawa 2018,

– GUS, *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2018 r. – wyniki wstępne*, Warszawa 2019,

– GUS, *Współpraca organizacji non-profit z innymi podmiotami w 2017 r. – informacja sygnalna*, Warszawa 2018.

działania organizacji jest niekiedy ograniczona do udzielania doraźnej pomocy i zabezpieczania bieżącego funkcjonowania. **Dostrzegalny jest istotny deficyt środków, które umożliwiłyby organizacjom rozwój instytucjonalny i pokrywanie kosztów stałych.**

Mimo, że w ostatnich latach nastąpił nominalny (z 23 mld zł w 2010 r. do 26,7 mld zł w 2016 r.) i realny wzrost wartości przychodów uzyskiwanych przez organizacje pozarządowe, to jednak **brak stabilności i przewidywalności finansowania wciąż pozostaje istotnym problemem.** Łączna kwota przychodów zbadanych przez GUS organizacji wzrosła w latach 2010–2018 o 37,6% (23,5% w ujęciu realnym). W latach 2014–2018 wzrost przychodów był zatem wyższy niż w latach 2010–2014. Średnie przychody organizacji w 2016 r. wynosiły 290,7 tys. zł, jednak połowa z organizacji zgromadziła mniej niż 19,9 tys. zł. Stabilne finansowanie działalności w dłuższej perspektywie dla zdecydowanej większości organizacji jest nieosiągalne. Blisko 40% organizacji dysponowało budżetem rocznym poniżej 10 tys. zł. Co trzecia organizacja mieściła się w przedziale 10–100 tys. zł. Tylko około 5% organizacji odnotowało roczne przychody powyżej 1 mln. zł. Najwyższe przeciętne przychody uzyskały organizacje działające głównie w obszarze wsparcia trzeciego sektora (720,8 tys. zł), jednak połowa z nich dysponowała kwotą rządu 25 tys. zł rocznie. Nieco niższe przychody, ale nadal powyżej średniej dla całego sektora, osiągnęły organizacje z obszaru spraw zawodowych i pracowniczych (695 tys. zł), ochrony zdrowia (636 tys. zł), edukacji i wychowania oraz badań naukowych (633 tys. zł).

Zróżnicowanie źródeł przychodów ma kluczowe znaczenie dla kondycji sektora obywatelskiego, tymczasem ponad połowę budżetu organizacji pozarządowych stanowią krajowe (ich udział systematycznie rośnie) i zagraniczne źródła publiczne. Tylko 13% środków, którymi dysponują organizacje obywatelskie pochodziło z filantropii (darowizn i zbiórek publicznych). Odsetek ten jest stosunkowo niski w porównaniu z innymi krajami europejskimi. Z kolei przychody z działalności gospodarczej i odpłatnej działalności statutowej organizacji stanowiły około 35% ich środków. Okazuje się, że wzrost przychodów organizacji w skali globalnej nie przekłada się na ich zdolność do powiększania wpływów z indywidualnej i korporacyjnej filantropii. Kontakty ze sferą biznesu nie są zbyt intensywne. Zaledwie 32,5% organizacji deklarowało w 2017 r. podejmowanie współpracy z podmiotami komercyjnymi. Celem takiej współpracy może być pozyskanie środków finansowych (nastąpił spadek wskazań tego celu w porównaniu z 2015 r. o 21,3 p.p.), pozyskiwanie środków rzeczowych (wzrost wskazań o 8,2 p.p.) lub korzystanie z wiedzy pracowników (wzrost wskazań o 3,6 p.p.). W 2017 r. 48% organizacji współpracujących z przedsiębiorstwami skorzystało ze wsparcia rzeczowego.

Analiza rozwarstwienia przychodów organizacji pokazuje, że **duże organizacje skupiają zdecydowaną większość zasobów finansowych sektora.** W 2016 r. przeważającą część środków finansowych (73,2%) uzyskały organizacje o rocznych przychodach przekraczających 1 mln zł, które stanowią tylko 4,7% ogółu organizacji. Tymczasem przychody do 10 tys. zł, deklarowało około 40% organizacji i uzyskały one zaledwie 0,4% środków finansowych pozyskanych przez cały sektor non-profit. **Młode, niewielkie organizacje napotykają istotne trudności w pozyskiwaniu środków** – często brak im wystarczającego doświadczenia w realizacji projektów, umiejętności pisania wniosków oraz możliwości dostarczenia wkładu własnego. W konsekwencji wiele nowatorskich, ciekawych i odpowiadających na realne zapotrzebowanie społeczne inicjatyw nie jest w stanie zaistnieć w otoczeniu większych, bardziej doświadczonych podmiotów. Niewielkie, lokalne organizacje często też najlepiej znają lokalne potrzeby i uwarunkowania, dzięki czemu mogą być najbardziej efektywne w zachęcaniu do uczestnictwa w życiu publicznym.

Z jednej strony, silny sektor obywatelski jest jednym z przejawów wysokiego kapitału społecznego na danym obszarze, z drugiej zaś różnice rozwojowe między regionami mają znaczący wpływ na społeczno-ekonomiczne zasoby tego sektora. **W obszarach zagrożonych trwałą marginalizacją, w tym na terenach wiejskich, oraz w miastach tracących funkcje społeczno-gospodarcze organizacji pozarządowych jest mniej niż w dobrze prosperujących regionach.** W 2016 r. najwięcej rejestrowych organizacji non-profit miało swoje siedziby w województwie mazowieckim – 14,2 tys. (15,5%), a w regionie warszawskim stołecznym zlokalizowanych było 9,6 tys. organizacji (10,4%). Kolejnymi województwami pod względem liczby organizacji były wielkopolska – 9,2 tys. (10,1%) i małopolska –

8,8 tys. (9,6%). Najmniej organizacji mieściło się w województwie opolskim – 2,3 tys. (2,5%). W regionie warszawskim stołecznym wystąpił także najwyższy wskaźnik liczby organizacji non-profit w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców (31,8). Na poziomie województw wskaźnik ten był najwyższy w województwie wielkopolskim (26,6), z kolei najmniejsza dostępności organizacji non-profit wystąpiła w województwie śląskim (18). Natomiast najmniej fundacji w skali kraju działało w województwach opolskim (1,3%) i podkarpackim (1,5%). Jak pokazują wstępne wyniki badań GUS, zbliżony rozkład występował w 2018 r.

Największa część organizacji działała w 2016 r. w skali lokalnej, tj. nieprzekraczającej gminy (36,2%). Na obszarze powiatu lub w skali kraju działały zbliżone odsetki organizacji – odpowiednio 20,4% i 21%. Województwo jako obszar działań wskazało 16,9% jednostek, natomiast w skali wykraczającej poza Polskę działało 5,6% podmiotów. Najmniejszy terytorialnie zasięg działania miały kółka rolnicze, z których 84,9% działało lokalnie, tj. na terenie najbliższego sąsiedztwa lub gminy. Z kolei fundacje charakteryzowały się najwyższym odsetkiem jednostek działających w skali całego kraju, blisko dwukrotnie większym niż dla ogółu organizacji (40,2%). Również wśród fundacji największa część jednostek prowadziła działania poza granicami Polski (10,7%).

Organizacje pożytku publicznego (OPP) znacznie częściej niż organizacje nieposiadające statusu OPP prowadziły działania w skali całego kraju (30,9% wobec 19,9%), a znacznie rzadziej koncentrowały swoje działania w najbliższym sąsiedztwie (odpowiednio 4,4% wobec 9,7%). Działania lokalne to domena organizacji działających w dziedzinie *ratownictwa*, spośród których najbliższe sąsiedztwo lub co najwyżej gminę wskazało 59,1% jednostek, a kolejne 32,7% nie wykraczało poza powiat. Również ponad połowa organizacji w dziedzinie *rozwoju lokalny* działała lokalnie (52,7%), a co najwyżej w powiecie – kolejne 18,7%. Najrzadziej na społeczności lokalne nastawione były organizacje, których główną dziedziną działalności było *prawo i jego ochrona* (11,0%). Blisko połowa organizacji *łowieckich* działała maksymalnie w powiecie (45,1%), podczas gdy niemal pięciokrotnie rzadziej działały w tej skali organizacje z dziedziny *rynku pracy* (9,6%). Organizacje te najczęściej prowadziły aktywność maksymalnie w skali wojewódzkiej (*rynek pracy* – 29,6% i *łowiectwo* – 27,8%). Najczęściej w skali kraju działały organizacje zajmujące się *prawem i jego ochroną, prawami człowieka* (42,7%), *ochroną środowiska* (38,2%), *wsparciem trzeciego sektora* (34,8%) lub *ochroną zdrowia* (33,1%). Wysokim udziałem operujących poza granicami kraju charakteryzowały się organizacje działające w dziedzinach: *sprawy międzynarodowe, religia i pozostałe* (26,9%), *prawo i jego ochrona* (13,7%) *wsparcie trzeciego sektora* (11,7%) oraz *kultura i sztuka* (10,9%). Organizacje działające przy parafii Kościoła katolickiego koncentrowały swoje działania głównie w skali lokalnej. Należy podkreślić, że **silny atut organizacji pozarządowych stanowi m.in. bezpośredni dostęp do lokalnej społeczności, który umożliwia łatwiejsze diagnozowanie potrzeb oraz bezpośrednie docieranie do osób potrzebujących.**

Charakterystyczne dla rejestrowych organizacji non-profit jest ich istotne zróżnicowanie pod względem dziedzin, w ramach których prowadzą one swoją działalność statutową. W 2016 r. największa część podmiotów jako główną dziedzinę działalności wskazała *sport, turystykę, rekreację, hobby* (26,7 tys. podmiotów, 29,1%), z czego 71,8% stanowiły stowarzyszenia sportowe. Drugą co do wielkości grupę tworzyły jednostki prowadzące działalność związaną z *ratownictwem* (15,2 tys. organizacji, 16,5%) – ochotnicze straże pożarne oraz inne ochotnicze jednostki ratownicze. Stosunkowo często jako główny obszar prowadzonej działalności rejestrowe organizacje non-profit wskazywały *kulturę i sztukę* (11,9%), a także takie dziedziny, jak: *edukacja i wychowanie, badania naukowe* (10,0%) oraz *pomoc społeczna i humanitarna* (7,4%). Wyraźnie mniej organizacji zajmowało się *sprawami zawodowymi, pracowniczymi i branżowymi* (4,3%), *rozwojem lokalnym* (4,2%) i *ochroną zdrowia* (4,0%). Najmniej podmiotów sektora non-profit prowadziło działalność w obszarach, takich jak: *rynek pracy i aktywizacja zawodowa* (1,3% ogółu organizacji rejestrowych), *wsparcie trzeciego sektora* oraz *prawo, jego ochrona i prawa człowieka* (po 1,9%). Dziedziną, którą zajmowało się najwięcej OPP, była *pomoc społeczna i humanitarna* – 26,1% ogółu OPP. W ramach poszczególnych dziedzin można wskazać najpopularniejsze pola działalności statutowej, które również zostały określone na podstawie pierwszego wskazania. W *sportcie, turystyce, rekreacji i hobby* najczęściej

wskazywanym polem działalności było *prowadzenie zajęć w zakresie kultury fizycznej, organizowanie zawodów i prowadzenie obiektów sportowych* (22,5% ze wszystkich organizacji), a drugim w kolejności, kilkakrotnie rzadszym – *organizowanie imprez turystycznych i rekreacyjnych oraz prowadzenie obiektów służących turystyce* (4,5%). W ramach kultury i sztuki głównym polem aktywności była *ochrona zabytków i miejsc pamięci narodowej, podtrzymywanie tradycji narodowych, regionalnych i kulturowych* (4,5%). Następnie wskazywano *działalność sceniczną, teatralną, muzyczną i kinematograficzną* (3,5%). W ramach dziedziny *pomoc społeczna i humanitarna* najczęściej wskazywano *pomoc osobom z niepełnosprawnościami, chorym i starszym* (3,6%), a w ramach *edukacji, wychowania i badań naukowych* były to *kształcenie ustawiczne, edukacja dorosłych, szkolenia uzupełniające i kursy* (2,5%). Ponad połowa rejestrowych organizacji non-profit w 2016 r. prowadziła działalność statutową wyłącznie w ramach jednej dziedziny (58,4%). Aktywność w ramach dwóch dziedzin zadeklarowało 26,4% zbiorowości. Natomiast najmniej liczną grupą podmiotów (15,1%) były te, które prowadziły działalność w ramach trzech lub więcej dziedzin. Krajobraz dziedzin działalności statutowej organizacji w 2018 r., jak wynika ze wstępnych wyników najnowszych badań GUS, charakteryzował się zbliżonymi wartościami i tendencjami.

Należy również zwrócić uwagę na istotny potencjał sektora non-profit, jakim są ludzie. W organizacjach sektora obywatelskiego na koniec 2018 r. zatrudnionych było ponad 170 tys. pracowników etatowych. Pracę społeczną na rzecz organizacji w 2018 r. wykonywały 3 mln osób, zaś w 2016 r. blisko 2/3 polskich organizacji pozarządowych nie korzystało z pracy płatnej i opierało się wyłącznie na pracy społecznej. Wśród organizacji, które korzystały z płatnego zatrudnienia, personelem etatowym dysponowało 15,8% organizacji, zaś 24,6% korzystało wyłącznie z pracy świadczonej w ramach umów cywilnoprawnych. **Liczba zatrudnionych w sektorze non-profit stanowi tylko około 1% zatrudnionych w gospodarce narodowej – biorąc pod uwagę ważne role, jakie sektor powinien pełnić w polskim życiu publicznym, wydaje się to być wartością niewielką.**

Innym istotnym aspektem efektywności funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego jest współpraca wewnątrz i międzysektorowa. W 2017 r. 51,8% badanych organizacji deklaruowało utrzymywanie kontaktów z innymi organizacjami pozarządowymi, natomiast 80,4% współpracowało z administracją rządową i samorządową. Jednakże **jakość niektórych obszarów współpracy z samorządami, w świetle deklaracji reprezentantów sektora pozarządowego, może i powinna ulec poprawie.** Wśród występujących problemów organizacje pozarządowe sygnalizują m.in. nieelastyczne przepisy, skomplikowane wymogi formalno-prawne, trudności z finansowaniem własnych inicjatyw organizacji (szczególnie tych niestandardowych i nowatorskich). Niekorzystnie na współpracę międzysektorową wpływa także tzw. odwrócona zasada pomocniczości – jednostki samorządu terytorialnego zbyt często zlecają organizacjom pozarządowym zadania publiczne z wykorzystaniem formuły wspierania w miejsce powierzania, na które wskazuje ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2020 r. poz. 1057).

Mechanizm przekazywania 1% z podatku PIT na rzecz OPP, wbrew zamierzeniom, nie stał się skutecznym narzędziem wspierania ich działalności. Połowa środków przekazywanych w ramach tego mechanizmu trafia do zaledwie kilkudziesięciu z ponad 8 tys. uprawnionych podmiotów. Oznacza to, że mechanizm ten przede wszystkim buduje pozycję największych fundacji i stowarzyszeń, w znacznie zaś mniejszym stopniu wzmacnia lokalne organizacje. Mechanizm 1% stał się również w dużej mierze narzędziem pomocy pojedynczym, prywatnym osobom, zaś organizacje w tych przypadkach stają się niejako wyłącznie finansowym pośrednikiem do zbierania *de facto* publicznych pieniędzy na płatne leczenie czy rehabilitację.

Z uwagi na narzędzia stosowane niekiedy przez administrację publiczną, organizacje często muszą poświęcać znaczne ilości różnego rodzaju zasobów na przygotowywanie skomplikowanych wniosków projektowych na prowadzenie działań, z których część nie otrzymuje dofinansowania. Problemem dla wielu organizacji obywatelskich w Polsce pozostają także ograniczone możliwości prowadzenia działań strażniczych. Poza barierą w postaci trudności w znalezieniu funduszy na takie działania, występują również problemy we współpracy organizacji z instytucjami publicznymi w tym zakresie. **Możliwość współpracy organizacji pozarządowych z administracją publiczną jest wciąż nie w pełni**

zagospodarowanym potencjałem, którego efektywne wykorzystanie może przyczynić się do poprawy jakości życia obywateli.

Ponadto negatywne konsekwencje ma także utrzymujący się **niski poziom wiedzy nt. organizacji pozarządowych i ich funkcji, a także istoty zaangażowania na rzecz dobra wspólnego**. Brakuje programów edukacji obywatelskiej w obszarze organizacji pozarządowych i społeczeństwa obywatelskiego. Większa świadomość społeczna w tym zakresie powinna przełożyć się na wzrost zaangażowania obywateli w realizowanie inicjatyw społecznych.

Niewykorzystany potencjał wolontariatu⁸⁾

Jednym z przejawów deficytów w obszarze kapitału społecznego jest również niewielkie zaangażowanie Polaków w działania wolontariackie. Wolontariat to, z jednej strony wyraz postawy altruistycznej, chęć poświęcania swojego wolnego czasu na rzecz innych i dobra wspólnego, a z drugiej realna wartość dodana dla gospodarki narodowej w obszarze kosztów pracy.

Odsetek Polaków w wieku 15 lat i więcej angażujących się w wolontariat w różnego typu organizacjach i instytucjach wynosił w 2011 r. 10,3%, zaś w 2016 r. spadł do 8,5%, co jest wartością najniższą w skali europejskiej. W 2011 r. w najmłodszej badanej grupie wiekowej (tj. 15–17 lat) udział osób podejmujących wolontariat wyniósł 18,9%, a dla kolejnej (18–24 lata) 11,8%, co daje średnią 15,4%. W 2016 r. poziom aktywności wolontariackiej dla osób w wieku 15–24 lata wyniósł już tylko 9,5%. Zarówno wysokość tego wskaźnika, jak również jego zniżkowy trend, są zjawiskiem niepokojącym w zestawieniu z jego wartościami w innych krajach i powszechnym dynamizmem wolontariatu młodzieżowego. Tendencje zniżkowe widać również w poziomie zaangażowania w wolontariat w najstarszych grupach wiekowych. W 2011 r. dla przedziału 55–64 lata wskaźnik procentowy zaangażowania w wolontariat wynosił 10,2%, a dla osób w wieku 65+ było to 9,1%. W 2016 r. wskaźniki te wyniosły odpowiednio 8,4% i 6,6%. Oznacza to, że **mamy do czynienia z kryzysem dwóch filarów działalności wolontariackiej, tj. dynamicznej i pełnej entuzjazmu aktywności osób młodych, przed założeniem własnej rodziny i podjęciem zobowiązań pracy zawodowej, oraz doświadczonej grupy osób, które kończą karierę zawodową. Te dwie grupy tworzą istotny społeczny kapitał wolontariatu oraz międzypokoleniowej wymiany i integracji.**

Wśród polskich wolontariuszy **spada również wskaźnik liczby godzin poświęcanych na działalność wolontariacką.** W 2011 r. było to średnio 12 godzin miesięcznie na osobę, zaś w 2016 r. już tylko 8, przy czym są to wartości znacząco niższe niż w innych krajach europejskich. Całkowita wyliczona wartość pracy wolontariackiej w 2010 r. to około 3,3 mld zł, zaś w 2015 r. około 5,2 mld zł i oznacza w tym przypadku 261 mln godzin przepracowanych przez 152,6 tys. wolontariuszy. Każdy wzrost średniej liczby przepracowanych godzin lub liczby wolontariuszy oznaczał będzie wydatne korzyści nie tylko dla wzrostu produktu krajowego brutto (PKB), ale i dla poprawy jakości usług pożytku publicznego.

W minionych latach niekorzystnie na tle innych krajów przedstawiało się również zaangażowanie Polaków w wolontariat długoterminowy. Wyniki badań, zawarte w raporcie Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), zrzeszającej 35 wysoko rozwiniętych krajów z całego świata, wskazywały na znikome zaangażowanie polskich obywateli w aktywność wolontariacką w 2011 r. Na ich podstawie oszacowano poziom udziału Polaków w działaniach wolontariackich, który wyniósł 9%, daleko odbiegając od średniej dla 27 państw UE, która wynosiła 24%. Badania te dotyczyły populacji w wieku 15–29 lat. Z kolei w świetle najnowszych dostępnych danych Komisji Europejskiej z 2017 r.,

⁸⁾ Opracowano na podstawie:

– GUS, *Wolontariat w 2016 r.*, Warszawa 2017,

– OECD, *Participation in voluntary work and membership of groups and organisations for young adults*, <https://www.oecd.org/> (dostęp 11.12.2019),

– Dyrekcja Generalna Komisji Europejskiej ds. Komunikacji Społecznej, *Flash Eurobarometer 455: European Youth*, data.europa.eu (dostęp 11.12.2019).

aktywność młodych Polek i Polaków w obszarze wolontariatu znacznie wzrosła i, choć Polska wciąż plasuje się poniżej średniej wartości dla krajów UE, wartość wskaźnika mierzącego zaangażowanie wolontariuszy zbliża się do 30%⁹⁾.

Konieczność pełniejszego wykorzystania potencjału ekonomii społecznej i solidarnej¹⁰⁾

Wykluczenie społeczne, mające często podłoże ekonomiczne, generuje obniżenie chęci i możliwości angażowania się w życie społeczno-gospodarcze wspólnoty. Osoby wykluczone częściej wykazują postawy apatii i pozbawiają się możliwości poprawy swojej sytuacji. Jednym z narzędzi przeciwdziałania tym zjawiskom jest ekonomia społeczna.

Ekonomia społeczna w Polsce charakteryzuje się wysoką dynamiką rozwojową i stanowi istotny element aktywnej polityki społecznej państwa. Nadal jednak brakuje w tym obszarze jednolitych i spójnych rozwiązań regulacyjnych, które dawałyby kompleksowe podstawy działania, a w konsekwencji stwarzały optymalne warunki dla jej dalszego rozwoju.

Z perspektywy sektora ekonomii społecznej osoby zagrożone wykluczeniem społecznym znajdują się w centrum zainteresowania zarówno jako pracownicy odzyskujący samodzielność ekonomiczną i podmiotowość w zakresie kształtowania swojej sytuacji zawodowej, jak również jako osoby wymagające szczególnego, zindywidualizowanego wsparcia w odbudowaniu zdolności do pełnej aktywności zawodowej i społecznej. Przy dobrej sytuacji na rynku pracy i wyjątkowo niskim bezrobociu osobami pozostającymi bez zatrudnienia są przede wszystkim osoby najbardziej oddalone od rynku pracy. Udział osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy¹¹⁾ utrzymuje się na wysokim poziomie mimo niskiego bezrobocia – na koniec I kw. 2019 r. wynosił on 83%. Wolniej, niż wynikałoby to z dynamiki zjawisk na rynku pracy, rośnie także aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnościami – pod koniec 2018 r. wciąż przeszło 70% z nich było nieaktywnych zawodowo¹²⁾. Istotne znaczenie mają również zachodzące w Polsce procesy demograficzne, a w szczególności starzenie się społeczeństwa. Do 2050 r. spodziewany jest spadek liczby ludności o 4,5 mln, przy równoczesnym systematycznym wzroście liczby ludności w wieku 60 lat i więcej. Populacja osób w tym wieku wzrośnie w końcu horyzontu prognozy do 13,7 mln i będzie stanowiła ponad 40% ogółu ludności Polski.

Mimo korzystnych zmian w sytuacji społeczno-ekonomicznej Polaków, wciąż istnieje znacząca grupa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Efektywne wspieranie tych osób wymaga nie tylko koncentracji na doskonaleniu istniejących instrumentów sprzyjających inkluzji społecznej, ale również na wdrażaniu nowych rozwiązań, w tym realizowanych w sektorze ekonomii społecznej.

⁹⁾ Jedną z przyczyn tak istotnych różnic w wynikach omawianych badań dotyczących wolontariatu mogą być rozbieżności w zastosowanych metodologiach. Ponadto należy mieć na uwadze, że ww. badanie z 2011 r. dotyczyło wolontariatu długoterminowego.

¹⁰⁾ Opracowano na podstawie danych MRPiPS oraz:

– GUS, *Organizacje non-profit jako podmioty ekonomii społecznej w 2017 r.*, Warszawa 2019,

– GUS, *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, Warszawa 2014,

– GUS, *Spółdzielnie jako podmioty ekonomii społecznej w 2017 r.*, Warszawa 2019,

– H. Lipke, A. Hryniewicka, *Analiza strategii rozwiązywania problemów społecznych*, IRSS, Warszawa 2008,

– P. Frączek, *Strategia rozwiązywania problemów społecznych jako narzędzie realizacji lokalnej polityki społecznej* [w:] „Polityka społeczna”, nr 7/2010,

– ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku, *Ewaluacja lokalnych (gminnych/powiatowych) strategii rozwiązywania problemów społecznych przyjętych do realizacji przez władze samorządowe w województwie dolnośląskim*, Wrocław 2012,

– Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Kielcach, *Raport z monitoringu gminnych i powiatowych strategii rozwiązywania problemów społecznych w regionie świętokrzyskim*, Kielce 2015.

¹¹⁾ Zgodnie z definicją osoby będącej w szczególnej sytuacji na rynku pracy określonej w art. 49 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2020 r. poz. 1409).

¹²⁾ Dane dotyczące całej populacji osób z niepełnosprawnościami.

Podmioty ekonomii społecznej (PES) mają szczególnie duże możliwości w zakresie kompleksowego kreowania rozwoju wspólnot lokalnych. Realizują one idee budowy kapitału społecznego i spójności społecznej, stanowią element polityki wzrostu zatrudnienia, aktywizacji zawodowej i integracji społecznej. Stanowią także istotny czynnik rozwoju lokalnego przez sprzyjanie mobilizacji lokalnych zasobów, poprawę konkurencyjności lokalnej gospodarki i wzmacnianie wspólnoty samorządowej.

W 2017 r. aktywną działalność prowadziło 91,9 tys. organizacji non-profit, które zaliczyć można do zbiorowości PES, czyli o blisko 1 tys. więcej niż w 2016 r. Osoby z niepełnosprawnościami zatrudniało na koniec grudnia 2017 r. 2,6% ogółu organizacji non-profit, co stanowiło 20,1% organizacji zatrudniających na podstawie stosunku pracy. Natomiast pracownicy z niepełnosprawnością stanowili 6,7% ogółu etatowych pracowników organizacji. Relatywnie wysoki udział takich pracowników odnotowano wśród organizacji deklarujących korzystanie z usług Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES) (12,6%) oraz OPP (10,2%), a jeszcze wyższy wśród podmiotów prowadzących dodatkowo działalność gospodarczą (14,3%). Osoby z niepełnosprawnościami wśród etatowych pracowników szczególnie często zatrudniały organizacje działające na rzecz rynku pracy i aktywizacji zawodowej (28,3%) oraz ochrony środowiska (30,4%). Posiadanie na koniec 2017 r. pracowników, którzy w momencie podjęcia zatrudnienia w organizacji non-profit przynależeli do jednej z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, zadeklarowało 18,9% podmiotów będących głównym miejscem pracy dla pracowników etatowych. Osoby te stanowiły 6,3% pracowników etatowych. W strukturze zatrudnionych osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym dominowały osoby z niepełnosprawnościami (81,8%). Co dziewiąta osoba w momencie zatrudnienia w podmiocie była długotrwale bezrobotna lub zarejestrowana w powiatowym urzędzie pracy z III profilem pomocy.

W 2017 r. aktywnych ponadto było 1,5 tys. spółdzielni, które spełniały definicję PES. Większość z nich (59,9%) stanowiły spółdzielnie socjalne, nieco ponad połowę mniej spółdzielnie pracy (31,1%), a 9% spółdzielnie inwalidów i niewidomych. Osoby z niepełnosprawnościami zatrudniało na koniec grudnia 2017 r. 43,8% ogółu spółdzielni. Natomiast pracownicy z niepełnosprawnościami stanowili 44,5% ogółu etatowych pracowników spółdzielni. Ze względu na konstrukcję prawną najwyższy udział takich pracowników wystąpił wśród spółdzielni inwalidów i niewidomych (79%). Z kolei najrzadziej osoby z niepełnosprawnością znajdowały się wśród zatrudnionych w spółdzielniach pracy (11,2%). Posiadanie na koniec 2017 r. pracowników, którzy w momencie podjęcia zatrudnienia przynależeli do jednej z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, zadeklarowało 65,3% spółdzielni będących głównym miejscem pracy dla pracowników etatowych. Osoby te stanowiły 47,7% pracowników etatowych. W strukturze zatrudnionych osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym dominowały osoby z niepełnosprawnościami (88,4%). Szczególnie wysoki udział osób z niepełnosprawnościami odnotowano w spółdzielniach inwalidów i niewidomych (99,8%), a następnie w spółdzielniach pracy (98,1%). Około co ósma osoba w momencie zatrudnienia w spółdzielni była długotrwale bezrobotna lub zarejestrowana w powiatowym urzędzie pracy z III profilem pomocy. Najwyższy odsetek takich osób odnotowano w spółdzielniach socjalnych (44,1%).

Możliwości zatrudnieniowe i reintegracyjne w zakresie włączenia społecznego osób z niepełnosprawnościami obrazują także dostępne dane dotyczące podmiotów posiadających status przedsiębiorstwa społecznego (PS). Na dzień 9 stycznia 2020 r. na liście PS znajdowały się 1137 podmioty, które zatrudniały łącznie 2106 osób z niepełnosprawnościami, co stanowiło 23% ogółu zatrudnionych w PS osób. Średnio w PS zatrudnione były 2 osoby z niepełnosprawnościami.

PES posiadają również duży potencjał pozwalający dostarczać usługi społeczne, co jest szczególnie istotne w kontekście rosnącego znaczenia kooperacyjnego podejścia samorządu terytorialnego do realizacji zadań w zakresie zwiększenia wpływu członków wspólnot samorządowych na kreowanie lokalnych usług społecznych, potrzeby zmian regulacyjnych dających większą elastyczność JST w zakresie współpracy międzysektorowej, umożliwienia łączenia rozwoju usług społecznych z tworzeniem miejsc pracy na bazie zasobów lokalnych, aktywizacji zawodowej i integracji społecznej

osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz deinstytucjonalizacji usług społecznych, co stanowi obecnie jedno z najistotniejszych wyzwań polskiej polityki społecznej.

Ze względu na dziedzinę działalności podmiotu, najczęściej po usługi oferowane przez OWES sięgają PES będące organizacjami non-profit zajmujące się rynkiem pracy i aktywizacją zawodową (8,1% spośród wszystkich działających w tym obszarze jednostek), ochroną środowiska (7,1%) oraz pomocą społeczną i humanitarną (6,9%). Z kolei spółdzielnie socjalne najczęściej prowadziły działalność związaną z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi (21,4%), następnie – usługami administrowania (20,3%) oraz z opieką zdrowotną i pomocą społeczną (13,4%).

Spółród podmiotów spółdzielczych działalność pożytku publicznego może być prowadzona wyłącznie przez spółdzielnie socjalne. W 2017 r. ten rodzaj działalności prowadziła 1/5 jednostek (21,1%). Najczęściej główną dziedziną odpłatnej działalności statutowej był rynek pracy i aktywizacja zawodowa – w jej ramach działała co czwarta spółdzielnia socjalna (25,0%). Blisko 1/5 podmiotów (19,7%) zajmowała się sportem, turystyką, rekreacją i hobby. Ponadto często reprezentowana była także dziedzina kultury i sztuki (15,4% jednostek) oraz pomoc społeczna, humanitarna i ratownictwo (13,8%).

W dziedzinach obejmujących sfery pożytku publicznego w 2015 r. JST wydatkowały 46,7 mld zł, co stanowiło 24% ich całkowitych wydatków. Duża część spośród zakupionych usług i zleczanych zadań ma charakter usług społecznych lub zadań publicznych w zakresie rozwoju lokalnego, mających coraz większe znaczenie w kontekście wzmacniania spójności społecznej. Tymczasem w ramach trybów określonych w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie zleca się zadania publiczne o łącznej wartości nieprzekraczającej 2 mld zł, przy czym należy wskazać, że część zadań, które zgodnie z zakresem przedmiotowym ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie mogłyby być zlecane w trybach określonych w tej ustawie, w praktyce udzielane jest w ramach postępowań o udzielenie zamówienia publicznego zgodnie z trybami określonymi w ustawie z dnia 29 stycznia 2004 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2019 r. poz. 1843 oraz z 2020 r. poz. 1086). Niemniej jednak, w ten sposób **sektor ekonomii społecznej, który w szczególności posiada potencjał do generowania miejsc pracy na lokalnym rynku – czyli dla mieszkańców wspólnoty samorządowej, jest wypierany przez świadczące usługi podmioty komercyjne.**

Wykorzystanie potencjału PES w zakresie udziału w procesie programowania i wdrażania lokalnych polityk rozwoju utrudnia **niespójny system programowania lokalnego w sferze polityki społecznej, który opiera się na zbyt dużej liczbie selektywnych przepisów, programów i strategii.**

Aktualnie pełniejsze wykorzystanie potencjału ekonomii społecznej i solidarnej jest utrudnione także m.in. ze względu na **brak kompleksowej regulacji prawnej obejmującej kluczowe sfery funkcjonowania PES.** Niezależnie od tego, działania na rzecz wzmacniania kondycji sektora realizowane są przy zaangażowaniu środków z Europejskiego Funduszu Społecznego.

W latach 2016–2018 w Polsce funkcjonowało rocznie około 50 OWES akredytowanych przez ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego. Ośrodki świadczą usługi wsparcia składające się z trzech zasadniczych modułów, którymi są: animacja lokalna, inkubacja (usługi rozwoju ekonomii społecznej) oraz usługi wsparcia już istniejących przedsiębiorstw społecznych. Otrzymanie akredytacji wymaga spełnienia określanych przez ministra standardów funkcjonowania. Kluczowe znaczenie dla jakości usług ma przy tym powiązanie możliwości aplikowania o środki z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach regionalnych programów operacyjnych z posiadaniem akredytacji przez dany OWES.

Istniejący system finansowego wsparcia ekonomii społecznej obejmuje bezzwrotne oraz zwrotne instrumenty. Wsparcie bezzwrotne jest udzielane z Funduszu Pracy (FP) i Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON), a także w ramach wdrażania regionalnych programów operacyjnych. W przypadku środków FP i PFRON wsparcie przekazywane jest z przeznaczeniem na rozpoczęcie działalności w ramach spółdzielni socjalnej. Ponadto ze środków FP udzielane jest okresowe wsparcie na zwrot opłaconych przez spółdzielnie socjalne wydatków,

obejmujących część wynagrodzenia oraz kosztów osobowych pracodawcy odpowiadających składce na ubezpieczenia społeczne.

W styczniu 2017 r., w ramach realizacji działania 2.9 Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój pn. „Rozwój ekonomii społecznej”, w strukturze Banku Gospodarstwa Krajowego utworzono Krajowy Fundusz Przedsiębiorczości Społecznej (KFPS). Jego zadaniem jest zarządzanie środkami przeznaczonymi na wsparcie PES. W projekcie przewidziano ponad 140 mln zł na preferencyjne pożyczki oraz ponad 4 mln zł na reporeczenia. Dzięki temu PES udzielonych zostanie przynajmniej 2030 pożyczek i powstanie co najmniej 1250 miejsc pracy w tych podmiotach. KFPS zostanie uzupełniony o fundusz gwarancyjny, który będzie finansowany ze środków krajowych pochodzących ze zwrotów pożyczek udzielanych we wspomnianym pilotażu.

Ekonomia społeczna wciąż jest nowym zjawiskiem w polskim życiu społecznym i gospodarczym, stosunkowo słabo zakorzenionym w świadomości oraz bardzo słabo znanym przeciętnemu obywatelowi, decydentowi czy przedsiębiorcy. Często kojarzona jest ona z formą pomocy społecznej lub zatrudnienia socjalnego. Dla wielu wciąż niejasne są jej cele. Brakuje także wiedzy o ścisłym związku działalności PES z działalnością gospodarczą. Te **deficyty wiedzy i świadomości utrudniają dalszy rozwój ekonomii społecznej, który wymaga również licznych kompetencji – zarówno zawodowych, jak i społecznych, nie tylko u osób zaangażowanych w tworzenie przedsiębiorstw społecznych, lecz również wśród ogółu społeczeństwa czy lokalnych decydentów**. Szczególne znaczenie mają tutaj postawy związane przedsiębiorczością oraz chęcią aktywnego wpływania na własne otoczenie. Naturalnym zapleczem dla edukowania w tym zakresie dzieci i młodzieży są spółdzielnie uczniowskie, których aktualnie w Polsce istnieje około 5 tys.

Spółeczny wymiar sportu, nauki i edukacji¹³⁾

W Polsce w ostatnich latach zwiększa się liczba członków klubów sportowych, a co za tym idzie poprawia się **wykorzystanie potencjału sportu na rzecz budowania kapitału społecznego**. Sport, jako narzędzie budowy kapitału społecznego, obejmuje nie tylko uczestników współzawodnictwa sportowego, lecz także osoby zaangażowane, choćby pośrednio, w organizację danych rozgrywek czy wydarzenia. Sport umożliwia osobiste zaangażowanie w działania na rzecz społeczności lokalnej, np. w formie wolontariatu sportowego. Potencjał społeczny sportu może być również szeroko wykorzystywany w procesie resocjalizacji oraz pozytywnego oddziaływania na grupy zagrożone wykluczeniem. Organizacje sportowe, a w szczególności kluby, posiadają ogromne możliwości zrzeszania ludzi. W Polsce, mimo iż to właśnie sport jest jedną z dziedzin życia społecznego cieszącą się największą popularnością wśród organizacji obywatelskich, wciąż **zaobserwować możemy mniejszą liczbę klubów sportowych w porównaniu do większości krajów Unii Europejskiej**. Również liczba tego rodzaju organizacji w stosunku do liczby mieszkańców jest w Polsce wyraźnie niższa w porównaniu do większości krajów UE. W 2018 r. funkcjonowało w Polsce 14 772 klubów sportowych. Na 100 tys. mieszkańców przypadało więc 38 tego typu organizacji. W Niemczech na 100

¹³⁾ Opracowano na podstawie:

- GUS, *Kultura fizyczna w Polsce w 2018 r. – informacja sygnałna*, Warszawa 2019,
- Uchwała nr 150 Rady Ministrów z dnia 31 sierpnia 2015 r. w sprawie przyjęcia „Programu Rozwoju Sportu do roku 2020” (M.P. poz. 989),
- Instytut badawczy NASK, *Nastolatki 3.0 – Wybrane wyniki ogólnopolskiego badania uczniów w szkołach*, Warszawa 2016,
- Światowa Organizacja Zdrowia, *Health Behaviour in School-aged Children (HBSC)*, hbsc.org (dostęp 11.12.2019),
- GUS, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2017/2018*, Warszawa 2018,
- Europejska Agencja na rzecz Rozwoju Edukacji Specjalnej i Włączającej, *Kształcenie nauczycieli przygotowujące do edukacji włączającej*, european-agency.org (dostęp 11.12.2019),
- Instytut Badań Edukacyjnych, *Bezpieczeństwo uczniów i klimat społeczny w polskich szkołach. Raport z badania*, Warszawa 2015.

tys. mieszkańców przypada ponad dwukrotnie więcej klubów sportowych (110), w Holandii niemal czterokrotnie więcej (150), zaś we Francji ponad siedmiokrotnie więcej (275). W 2018 r. kluby sportowe liczyły 1045,5 tys. członków, a ćwiczyło w nich 1056,1 tys. osób (wzrost o 2,5% w stosunku do 2016 r.), co oznacza 27 członkostw na 1 tys. mieszkańców. Osoby ćwiczące stanowiły zdecydowaną większość członków klubów sportowych. **W innych krajach europejskich liczba członkostw w klubach sportowych na 1 tys. mieszkańców jest zdecydowanie wyższa** – we Francji wynosi 268, w Holandii 312, a w Niemczech 341.

Wzmacniania wymaga także wykorzystanie potencjału uczelni na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego Polski. Obserwowany jest trend zwiększania wykorzystania możliwości i zasobów uczelni, zwłaszcza w zakresie rozbudzania ciekawości poznawczej, stymulowania intelektualnego, aksjologicznego i społecznego rozwoju młodego pokolenia, inspirowania do twórczego myślenia oraz rozwijania zainteresowań i pasji, propagowania kultury innowacyjności z uwzględnieniem nowych technologii, aktywizacji zawodowej i społecznej, pobudzania aktywności edukacyjnej i kulturalnej, integrowania lokalnych społeczności oraz zapobiegania wykluczeniu społecznemu. **Celem realizowanej obecnie reformy szkolnictwa wyższego jest poprawa jakości kapitału ludzkiego i społecznego m.in. przez wysokiej jakości kształcenie na poziomie wyższym, przygotowujące młodych ludzi do aktywnego udziału w życiu społecznym, gospodarczym i kulturowym.** Preambuła ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2020 r. poz. 85, 374, 695, 875 i 1086) wskazuje, że uczelnie realizują misję o szczególnym znaczeniu dla społeczeństwa: wnoszą kluczowy wkład w innowacyjność gospodarki, przyczyniają się do rozwoju kultury, współkształtują standardy moralne obowiązujące w życiu publicznym. Wzmocnieniu tzw. trzeciej misji uczelni poświęcone zostały m.in. programy ministra właściwego do spraw nauki i szkolnictwa wyższego „Ścieżki Kopernika 2.0” oraz „Edukacja filozoficzna”, jak również inicjatywa *Deklaracji Społecznej Odpowiedzialności Uczelni* (w 2017 r. podpisanej przez 23 szkoły wyższe).

W systemie edukacji szczególnie ważne jest kształtowanie u uczniów postaw ukierunkowanych na kooperację, przedsiębiorczość i kreatywność, które sprzyjać będą ich aktywnemu i skutecznemu uczestnictwu w życiu społeczno-gospodarczym na dalszych etapach rozwoju. Najważniejsze kompetencje rozwijane w ramach kształcenia ogólnego, zgodnie z obowiązującą podstawą programową¹⁴ wdrażaną od 1 września 2017 r., to efektywne porozumiewanie się w różnych sytuacjach, prezentowanie własnego stanowiska z uwzględnieniem doświadczeń i poglądów innych ludzi, gotowość do twórczej i naukowej aktywności uczniów oraz zaciekawienie ich otaczającym światem, rozwiązywanie problemów – również z wykorzystaniem technik mediacyjnych, praca w zespole i społeczna aktywność. Zalecane jest stosowanie w pracy z uczniem metody projektu, która pomaga rozwijać przedsiębiorczość i kreatywność uczniów oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych. Innowacyjność w nowej podstawie programowej to również przygotowanie absolwentów szkół do rozwiązywania problemów z różnych dziedzin życia, gospodarki, nauki przy świadomym i bezpiecznym wykorzystaniu metod i narzędzi, w jakie wyposaża informatyka oraz nauka programowania, które są uczone już od najmłodszych lat w szkole podstawowej. Wprowadzenie obowiązku uczenia myślenia komputacyjnego od najmłodszych lat wspomaga rozwijanie u uczniów kreatywności, zdolności do podejmowania i realizacji innowacji oraz umiejętności optymalizacji działań. Ustalone w podstawach programowych obowiązkowe cele kształcenia uwzględniają także rozwijanie kompetencji miękkich, jak np. rozwiązywanie problemów, również z wykorzystaniem mediacji, nawiązywanie relacji społecznych, umiejętności komunikacyjne, praca zespołowa, myślenie

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. poz. 356, z późn. zm.).

krytyczne, samokształcenie czy przygotowanie własnego warsztatu pracy. Kluczowa jest więc realizacja zapisów podstawy programowej z wykorzystaniem różnych metod i technik kształcenia, także z uwzględnieniem wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych. Warto nadmienić, że we współczesnym świecie ważnym zadaniem szkoły jest przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Wskazuje się, aby nauczyciele stwarzali uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania oraz wykorzystywania informacji z różnych źródeł z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych na zajęciach z różnych przedmiotów. Ponadto szkoła wspomaga rodziców w wychowaniu i jest istotnym adresatem wielu ich oczekiwań. Rada rodziców, w porozumieniu z radą pedagogiczną, uchwała program wychowawczo-profilaktyczny, w którym zostają określone działania wychowawcze i działania profilaktyczne po zdiagnozowaniu potrzeb i problemów występujących w danej społeczności szkolnej.

Ważnymi z perspektywy szkolnictwa zagadnieniami związanymi z jakością i poziomem kapitału społecznego są również kwestie dotyczące bezpieczeństwa i zdrowia dzieci i młodzieży. W Polsce wzrasta społeczna świadomość problemu przemocy, w tym również cyberprzemocy. Wyniki badań z ostatnich lat wskazują, że niemal wszyscy nastolatki (93,4%) korzystają z Internetu codziennie. Inicjacja internetowa dzieci odbywa się średnio w 9 roku życia, przy czym wiek ten z roku na rok się obniża. Dzieci w coraz większej mierze poznają współczesny świat głównie przez Internet, w którym realizują również swoje potrzeby komunikacyjne i osobiste. Szkoła stoi więc przed wyzwaniem kształtowania wzorców bezpiecznego poruszania się uczniów w środowisku cyfrowym. Z analiz Instytutu Badań Edukacyjnych wynika, że przemoc rówieśnicza występuje na wszystkich etapach edukacji. Jej skala, a w szczególności przemoc psychiczną, jest w Polsce znacząca. Przemoc w szkole stanowi wciąż bardzo niebezpieczne zjawisko, wymagające pilnych działań naprawczych. Badania dowodzą, że występowanie przemocy w szkołach przekłada się m.in. na występowanie dysfunkcji w zdrowiu psychicznym oraz zaburza relacje społeczne na dalszych etapach rozwoju człowieka. Z najnowszych badań wynika, że w ostatnich dwóch miesiącach co najmniej raz ofiarą dręczenia był niemal co trzeci uczeń. Edukacja zdrowotna i profilaktyka umożliwiają dziecku uzyskiwanie kompetencji potrzebnych do ochrony i doskonalenia zdrowia własnego oraz innych ludzi, co pozwala zapobiegać występowaniu różnego rodzaju zaburzeń i zachowań ryzykownych. Kształtowanie odpowiednich postaw w tym zakresie na wczesnym etapie rozwoju człowieka ma kluczowe znaczenie dla jego późniejszego funkcjonowania w życiu społecznym, zdrowotnym czy gospodarczym. Dlatego też nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego – wprowadzona w szkołach podstawowych od 1 września 2017 r., a w szkołach ponadpodstawowych od 1 września 2019 r. – kładzie szczególny nacisk na kształcenie kompetencji cyfrowych uczniów, w tym w zakresie posługiwania się nowoczesnymi technologiami do rozwiązywania problemów z różnych dziedzin. Cele kształcenia oraz treści nauczania z zakresu edukacji informatycznej na każdym etapie edukacyjnym akcentują potrzebę wdrażania uczniów do stosowania zasad bezpieczeństwa w pracy z komputerem, w tym bezpiecznych zachowań w korzystaniu z Internetu. Możliwe jest również uzupełnianie w szkołach, za zgodą rodziców, realizowanych treści wychowawczych o nowe zagadnienia, wynikające z pojawienia się w otoczeniu dziecka zmian i zjawisk istotnych dla jego bezpieczeństwa i harmonijnego rozwoju.

Jednym z istotnych narzędzi integracji społecznej jest edukacja włączająca. Idea edukacji włączającej jest bowiem ściśle związana z procesem integracji społecznej i promowaniem idei pełnego włączenia osób z niepełnosprawnością w nurt życia społecznego, zawodowego czy kulturalnego. Szkoła prowadząca edukację włączającą dostrzega zróżnicowane potrzeby dzieci, kształtuje prospołeczne i otwarte postawy, zachęca do radzenia sobie z trudnościami i poszukiwania swoich mocnych stron, kształtuje poczucie pewności siebie, rozwija umiejętności współpracy, tworząc tym samym solidne podstawy dla budowania i wzrostu kapitału społecznego. Edukacja włączająca wychodzi zatem naprzeciw nie tylko potrzebom uczniów zarówno uczniów z niepełnosprawnościami, jak i ich pełnosprawnych rówieśników, ale daje szansę rozwoju kadry pedagogicznej, szkole i lokalnej społeczności. Upowszechnianie i stopniowe wdrażanie dobrych praktyk wraz z rozwojem kompetencji pedagogicznych w zakresie włączania stanowią istotne filary

upowszechniania edukacji włączającej. Liczba polskich dzieci z niepełnosprawnościami rokrocznie wzrasta. Zmiany w zakresie stylu życia i pracy i związane z nimi narastające problemy w budowaniu stabilnych i bezpiecznych więzi rodzinnych powodują, że rola państwa we wspieraniu dziecka z niepełnosprawnością, jego rodziców oraz nauczycieli i wychowawców, którzy towarzyszą mu w rozwoju, nabiera szczególnego znaczenia. W roku szkolnym 2017/2018 naukę w polskich szkołach pobierało blisko 6 mln uczniów, z czego około 180 tys. dzieci i młodzieży posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane przez zespół orzekający publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej. Uczniowie z niepełnosprawnościami mogą uczyć się wspólnie z rówieśnikami w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych i integracyjnych, jak również w przedszkolach i szkołach specjalnych, do których uczęszczają wyłącznie uczniowie posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. W roku szkolnym 2017/2018 63% uczniów z niepełnosprawnościami uczyło się w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych oraz integracyjnych, natomiast 37% uczniów z niepełnosprawnościami uczęszczało do przedszkoli i szkół specjalnych. Odsetek uczniów uczących się w szkołach specjalnych jest w Polsce wysoki, bowiem mimo prawnych regulacji zobowiązujących szkoły do zapewnienia odpowiednich warunków organizacji kształcenia oraz form wsparcia uczniów z niepełnosprawnościami, nie zawsze jakość edukacji włączającej odpowiada potrzebom. Wpływa to na stosunkowo częste decyzje rodziców o umieszczeniu dziecka w szkole specjalnej lub zmianie szkoły z ogólnodostępnej na specjalną. Przyczyny tego stanu rzeczy wiążą się m.in. z postawami społecznymi wobec osób z niepełnosprawnościami, w tym postawami nauczycieli i dyrektorów szkół, którzy często nie są przekonani, czy ich placówki są najlepszym miejscem kształcenia dla dziecka z niepełnosprawnością. Szczególne znaczenie dla jakości oddziaływań szkoły mają cztery podstawowe obszary kompetencji nauczyciela:

- docenianie różnorodności uczniów (różnice między uczniami uznaje się za zaletę i czynnik sprzyjający edukacji),
- wspieranie wszystkich uczniów (nauczyciele spodziewają się, że każdy uczeń dokona znaczących postępów w nauce),
- nastawienie na współpracę (wszyscy nauczyciele uznają zasadniczą rolę pracy zespołowej i współdziałania),
- nastawienie na indywidualny rozwój zawodowy (nauczanie opiera się na uczeniu się, nauczyciele biorą na siebie odpowiedzialność uczenia się przez całe życie).

OBSZAR 2: KULTURA – TOŻSAMOŚĆ I POSTAWY OBYWATELSKIE

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony, warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju. W konsekwencji zapewnienie unitarnego, spójnego i zrównoważonego rozwoju całego obszaru polskiej kultury, opartej na tradycji narodowej i europejskiej, wewnątrz której ma wzrastać kapitał społeczny polskich obywateli, będzie miało na celu spajanie narodu jako wspólnoty, wykształconej i współobcującej w jednolitej płaszczyźnie kulturowej, wynikającej ze wspólnej historii, wspólnego doświadczenia oraz wspólnego dziedzictwa narodowego. Wielotorowe i wieloaspektowe ujęcie zagadnień, wyzwań, barier i potencjałów zdiagnozowanych w SRKS, wychodzi naprzeciw wskazanej na wstępie konieczności pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego.

Poniżej omówione zostały kluczowe wyzwania, bariery i potencjały zidentyfikowane w tym obszarze, które powinny zostać zaadresowane w ramach wdrażania SRKS.

Niewystarczający poziom czytelnictwa wśród Polaków oraz niewykorzystany potencjał i ważna rola bibliotek publicznych¹⁵⁾

Czytelnictwo jest jednym z kluczowych elementów budowania kompetencji kulturowych, językowych i komunikacyjnych. Sprzyja również rozwijaniu wrażliwości, tożsamości i postaw obywatelskich, stanowiąc tym samym niezmiernie ważny aspekt w kontekście wzmocnienia kapitału społecznego.

Tymczasem co najmniej jedną książkę w ciągu roku przeczytało zaledwie 38% Polaków. Po wyraźnych spadkach przypadających na lata 2004–2008, czytelnictwo w Polsce ustabilizowało się na niewysokim poziomie 38%. Wyraźnie zmalał też odsetek tzw. czytelników intensywnych, którzy czytali 7 i więcej książek w ciągu roku. Dane dotyczące poziomu czytelnictwa w latach 2000–2017 przedstawiono na poniższym wykresie.

¹⁵⁾ Opracowano na podstawie:

– Biblioteka Narodowa, *Stan czytelnictwa w Polsce w 2017 roku*, Warszawa 2018,
– GUS, *Biblioteki publiczne w 2018 r. – informacja sygnalna*, Warszawa 2019,
– Biblioteka Analiz, *Rynek książki w Polsce 2017. Dystrybucja*, Warszawa 2017.

Poziom czytelnictwa (książki) w latach 2000–2017 (w %) – wyniki badań „Stan czytelnictwa w Polsce” Biblioteki Narodowej

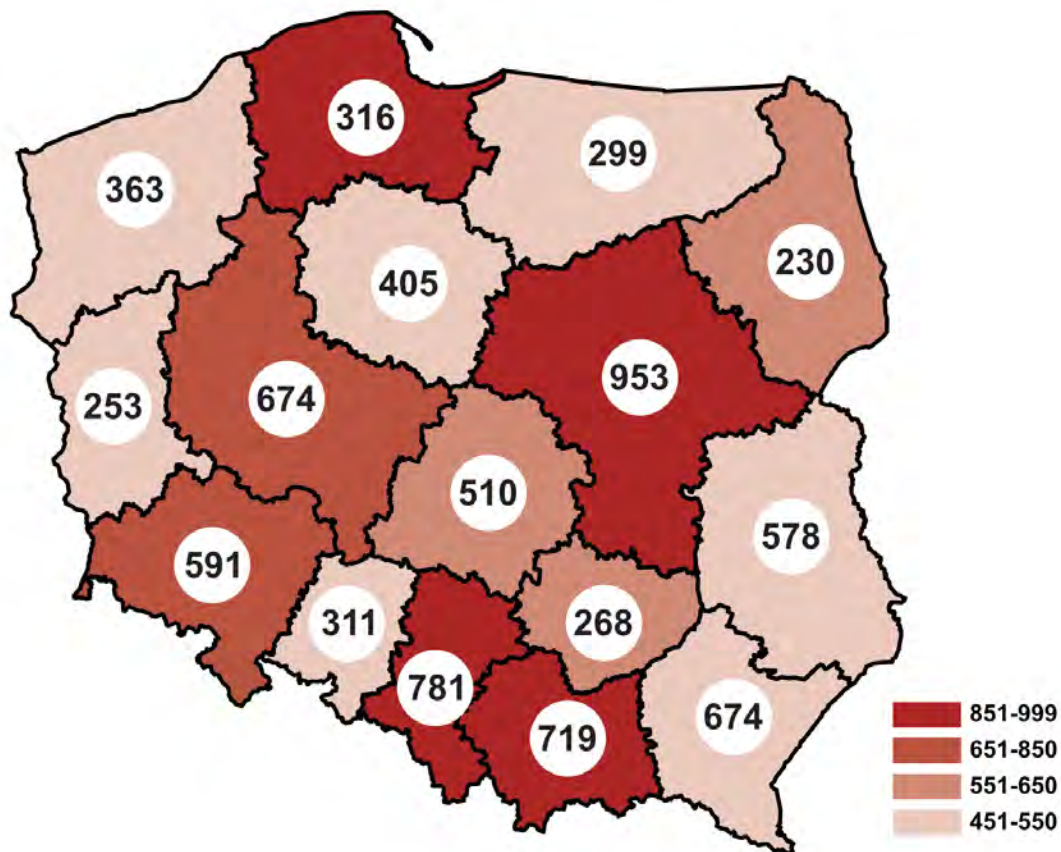
Przyrost kapitału społecznego wymagał więc będzie kontynuowania oraz rozwijania działań ukierunkowanych na zwiększanie poziomu czytelnictwa wśród Polaków.

Struktura sieci bibliotek publicznych odpowiada strukturze administracyjnej kraju, dzięki czemu ich organizacja obejmuje wszystkie poziomy podziału terytorialnego kraju (województwa, powiatu oraz gminy). Taki układ sieci stwarza możliwość elastycznego reagowania na potrzeby różnych środowisk. W gminach wiejskich, miejsko-wiejskich oraz miejskich do 50 tys. mieszkańców biblioteka publiczna jest często w zasadzie jedynym miejscem dostępu do książek dla lokalnej społeczności (poza bibliotekami szkolnymi udostępniającymi książki tylko swoim uczniom). **Pogłębiający się trend zanikania tradycyjnych księgarń oraz wysokie ceny książek powodują, że to właśnie na bibliotekach publicznych niejednokrotnie spoczywa ciężar rozwoju czytelnictwa w gminach.**

Na koniec 2018 r. działało 7925 bibliotek publicznych i filii. W stosunku do 2017 r. odnotowano zatem spadek ich liczby o 0,4%. Biblioteki prowadziły 884 oddziałów dla dzieci i młodzieży (o 0,1% mniej niż w roku poprzednim) i 1083 punkty biblioteczne (o 10,5% mniej). Najwięcej bibliotek publicznych i filii działało w województwie mazowieckim (12,0%), a najwięcej punktów bibliotecznych w województwie lubelskim (13,8%). 65,4% ogółu bibliotek i filii w Polsce zlokalizowanych było na wsi. Na 1 bibliotekę publiczną (łącznie z filiami) przypadało w Polsce przeciętnie 4847 mieszkańców. Najwięcej mieszkańców na 1 bibliotekę publiczną (łącznie z filiami) przypadało w województwie pomorskim (7385 osób), a najmniej w województwie podkarpackim (3159). Biblioteki publiczne (łącznie z filiami) na koniec 2018 r. posiadały księgozbiór składający się łącznie ze 127,5 mln woluminów, z których 98,5% stanowiły książki. Biblioteki dysponowały łącznie 5,6 mln zbiorów specjalnych. Ponadto każda biblioteka publiczna i filia oferowała przeciętnie 11 tytułów czasopism bieżących. W placówkach bibliotecznych zarejestrowano 70,9 mln odwiedzin (o 4,1% mniej niż w roku poprzednim). Liczba odwiedzin spadła zarówno w miastach, jak i na wsi – wynosiła odpowiednio 50,4 mln i 20,6 mln. W ciągu roku największą liczbę czytelników na 1000 ludności odnotowano w województwie małopolskim (194). Na koniec 2018 r. zarejestrowano 7534 biblioteki publiczne i filie (95,1% ogółu), które użytkowały łącznie 49,8 tys. komputerów, przy czym 26,9 tys. z nich przeznaczonych było dla czytelników i odwiedzających. Użytkownicy i czytelnicy 5397 bibliotek i filii mogli korzystać z katalogu on-line (o 2,6% więcej w porównaniu z rokiem poprzednim). Możliwość zdalnej rezerwacji materiałów bibliotecznych do wypożyczenia istniała w przypadku 3219 bibliotek publicznych i filii (o 9,1% więcej niż rok wcześniej), a możliwość zdalnego składania zamówień oferowało 2881 placówek (o 8,5% więcej w stosunku do roku poprzedniego). W 2018 r. odnotowano łącznie około 6 mln czytelników bibliotek publicznych i filii (spadek o 1,1% w porównaniu z rokiem poprzednim). Poniższa mapa ilustruje wojewódzkie zróżnicowanie pod kątem

liczby funkcjonujących bibliotek publicznych oraz liczby czytelników przypadających na jedną placówkę biblioteczną.

Liczba funkcjonujących bibliotek publicznych (oznaczono liczbą na mapie) oraz liczba czytelników przypadających na jedną placówkę biblioteczną (oznaczono kolorem) w 2018 r. w podziale na województwa – dane GUS

Widocznym trendem jest wzrost liczby użytkowników w tych placówkach, w których zwiększone zostały zakupy nowości wydawniczych. Jest prawdopodobne, że wzrost zainteresowania korzystaniem z bibliotek publicznych oraz świadomość rosnącej atrakcyjności ich uzupełnianych księgozbiorów dotyczy na razie wąskich grup czytelników i użytkowników bibliotek, przez co nie jest on jeszcze widoczny na poziomie ogólnopolskich statystyk i wyników badań sondażowych. Wzrost znaczenia bibliotek szkolnych, których księgozbiory uzupełniono ostatnio w ramach Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa oraz programu „Książka naszych marzeń”, dał się już zaobserwować w badaniach czytelnictwa. Dane empiryczne z realizowanych od 2011 r. programów rządowych wspierających poprawę infrastruktury bibliotecznego jednoznacznie dowodzą, że ma to bezpośredni wpływ na wzrost liczby osób korzystających z bibliotek, a więc również poprawę poziomu czytelnictwa.

Rozwój czytelnictwa, mogący stanowić jeden z istotnych katalizatorów wzrostu kapitału społecznego, wymaga zatem zwiększenia liczby nowoczesnych, przyjaznych użytkownikom oraz dysponujących atrakcyjnym księgozbiorem bibliotek publicznych.

Niska jakość oferty artystycznej dla najmłodszych oraz deficyty kompetencji kulturalnych¹⁶⁾

Budowanie kompetencji kulturalnych wśród dzieci i młodzieży będzie jednym z najistotniejszych czynników decydujących o jakości życia kulturalnego oraz poziomie kapitału społecznego przyszłych pokoleń.

Wprawdzie w ostatnich latach szereg zorientowanych przede wszystkim na dorosłych odbiorców instytucji artystycznych – takich jak choćby teatry dramatyczne, muzyczne, opery czy filharmonie – wychodzi naprzeciw potrzebom młodych uczestników kultury, jednakże wciąż zidentyfikować można szereg ograniczeń, które utrudniają prowadzenie skutecznej edukacji kulturalnej w najmłodszych grupach wiekowych. Badania pokazują, że choć rodzice i opiekunowie deklarują, że uczestnictwo dzieci w kulturze jest ważne, to jednocześnie często sami nie dysponują wysokim kapitałem kulturowym, przez co nie potrafią wskazać korzyści, jakie przynosi aktywność kulturalna. W konsekwencji wysoka wartość artystyczna oferty bardzo rzadko stanowi kryterium wyboru, a wręcz staje się czynnikiem zniechęcającym – rodzice i opiekunowie skłonni są wybierać raczej produkty komercyjne, często pozbawione bardziej wartościowych elementów i ambitniejszych treści, które, podane w odpowiedni sposób, mogłyby z powodzeniem budować wrażliwość artystyczną najmłodszych, skłaniając ich do zadawania pytań i pobudzając wyobraźnię.

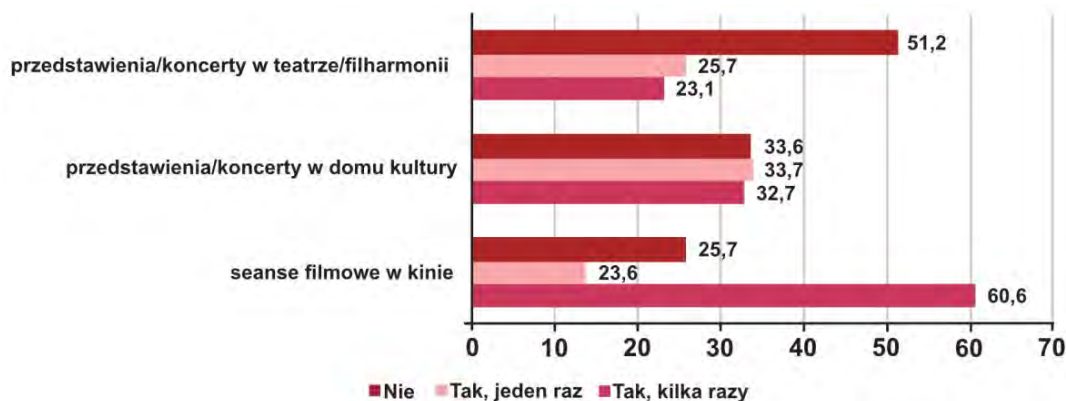
Jak podkreślają eksperci, **oferta wydarzeń artystycznych dla młodszego odbiorcy jest niezwykle zróżnicowana, jednak niestety wciąż nie brakuje w niej wydarzeń o bardzo niskim poziomie artystycznym.** Działające w tym obszarze podmioty o profilu silnie komercyjnym często dysponują istotnymi przewagami w zakresie narzędzi promocji, co pozwala im na bardziej efektywne docieranie ze swoimi produkcjami do szkół. Twórczość dla młodego widza traktowana bywa instrumentalnie jako pewne źródło dochodu, w związku z czym oferta często sprowadza się do inscenizacji baśni, czytelniczych hitów i lektur szkolnych. Brakuje natomiast produkcji odpowiadających na autentyczne potrzeby młodego widza oraz propozycji współczesnych, pisanych specjalnie dla tego typu odbiorców. Jednocześnie warto zwrócić uwagę, że w ostatnich latach szereg instytucji artystycznych zorientowanych na dorosłych odbiorców (choćby teatry dramatyczne, muzyczne, opery i filharmonie) stara się aktywnie wychodzić naprzeciw potrzebom młodych uczestników kultury. Jest to trend, który należałoby wzmacniać i rozwijać.

Analiza danych dotyczących natężenia różnych rodzajów aktywności kulturalnej dzieci wykazuje, że poziom uczestnictwa, zwłaszcza w przypadku przedstawień i koncertów, jest niepokojąco niski – od 2/3 do 3/4 dzieci w ogóle nie partycypuje w tego rodzaju wydarzeniach kulturalnych lub robi to bardzo sporadycznie (jeden raz w roku). Dane dotyczące udziału dzieci w wybranych typach wydarzeń kulturalnych prezentuje poniższy wykres.

¹⁶⁾ Opracowano na podstawie:

– Narodowe Centrum Kultury i GfK Polonia Sp. z o.o., *Między sztuką a zabawą. Wybory kulturalne opiekunów dzieci. Raport z badania jakościowo-ilościowego*, Warszawa 2017,
– Centrum Sztuki Dziecka, *Raport o stanie polskiego teatru dla dzieci i młodzieży*, Poznań 2005,
– Z. Rudziński, *Teatr dla dzieci – getto czy enklawa?* [w:] *Dziecko i teatr w przestrzeni kultury. Świat w teatrze*, Poznań 2007,
– *Sektor pozarządowy w 2018*, www.ngo.pl (dostęp 11.12.2019),
– GUS, *Kultura w 2018 r.*, Warszawa 2019.

Udział dzieci w wybranych wydarzeniach kulturalnych w 2017 r. (w %) – na podstawie raportu pn. „Między zabawą a sztuką. Wybory kulturalne opiekunów dzieci” opracowanego przez Narodowe Centrum Kultury oraz GfK Polonia

Powyższe problemy dotyczą przede wszystkim jakości oferty kulturalnej dla dzieci i młodzieży oraz kompetencji kulturowych, w związku z czym mają one co do zasady charakter ogólnopolski. W oparciu o dotychczasowe doświadczenia związane z realizacją programów ukierunkowanych na wsparcie wydarzeń artystycznych dla dzieci i młodzieży oraz edukacji kulturalnej można wnioskować, że obszary szczególnie zagrożone tego rodzaju negatywnymi tendencjami w znacznej mierze pokrywają się ze zidentyfikowanymi w SOR obszarami strategicznej interwencji (OSI) w postaci miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, obszarów zagrożonych marginalizacją oraz Polski Wschodniej. Na podstawie rozkładu terytorialnego poziomu absorpcji środków w ww. programach, zagęszczenia organizacji społecznych oraz dostępności do infrastruktury kultury, należy wnioskować, że obszary szczególnie wymagające interwencji w omawianym zakresie znajdują się przede wszystkim w województwach lubuskim, warmińsko-mazurskim oraz opolskim. To właśnie m.in. na tych obszarach **prowadzone powinny być działania mające na celu wzmacnianie kompetencji kulturalnych dzieci i młodzieży oraz podnoszenie jakości dedykowanej tym grupom oferty kulturalnej.**

Zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych¹⁷⁾

Dziedzictwo kulturowe, wraz z pamięcią zbiorową, tworzą podstawę dla kształtowania się więzi społecznych. Zabytki, będące jednym z zasadniczych elementów dziedzictwa, stanowią emanację wartości, z którymi identyfikowały się tworzące je w przeszłości wspólnoty. Twórcza interpretacja zabytków stanowi więc fundament formowania się współczesnej tożsamości zbiorowej w różnych wymiarach i aspektach: lokalnym, regionalnym, krajowym, społecznym, kulturowym, politycznym itd. Dbłość o przeszłość utrwaloną w zabytkach może zatem sprzyjać kształtowaniu solidarności wewnątrz społeczności lokalnych, jak również pozwala na rozwijanie wrażliwości na dziedzictwo innych zbiorowości.

Według stanu na dzień 27 maja 2019 r. blisko 77 tys. zabytków nieruchomych i ponad 261 tys. zabytków ruchomych¹⁸⁾ zostało wpisanych do rejestru zabytków. Wszystkie obiekty zabytkowe

¹⁷⁾ Opracowano na podstawie:

– Rejestr zabytków nieruchomych, dane.gov.pl (dostęp 11.12.2019),

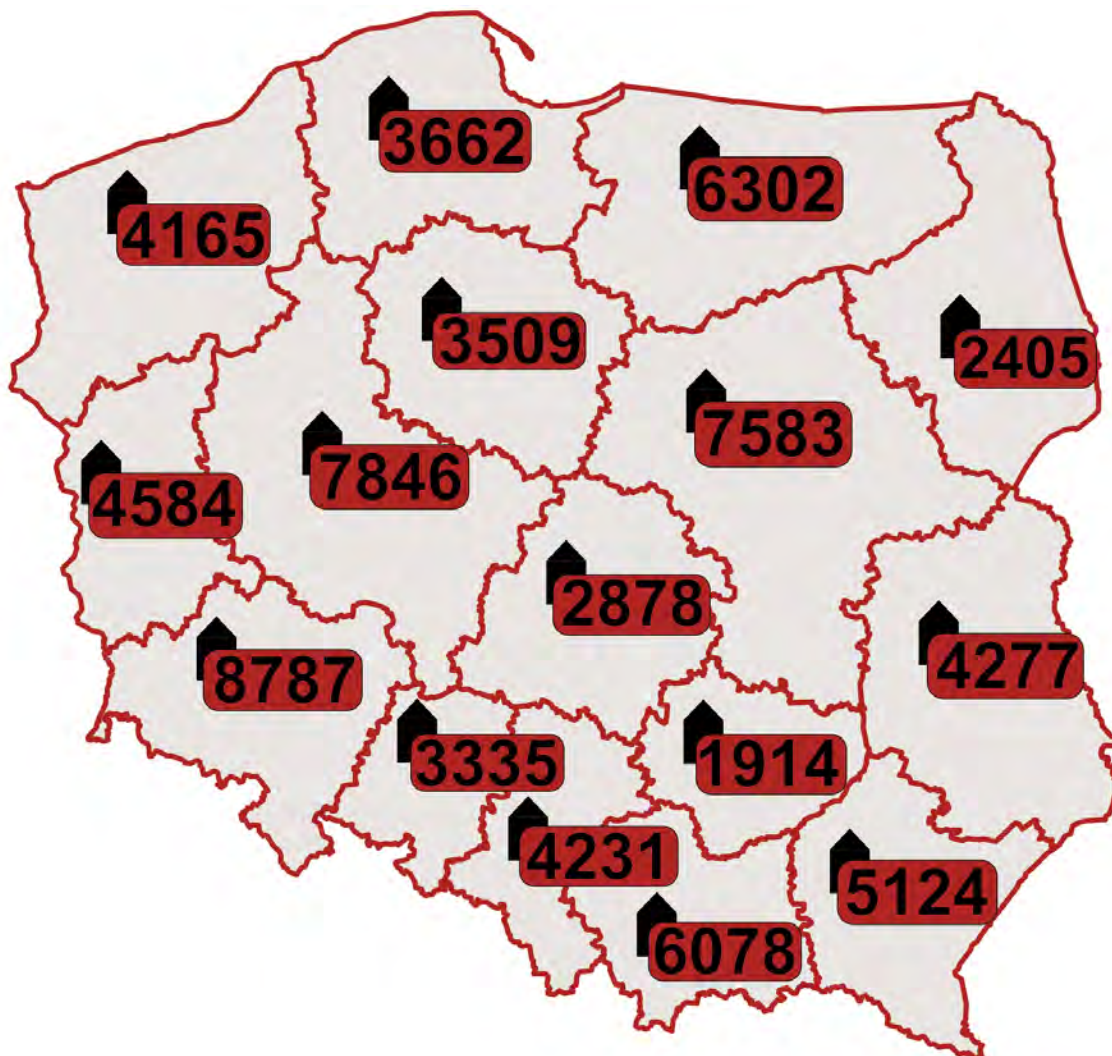
– Lista obiektów uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii, nid.pl (dostęp 11.12.2019),

– GUS, Analiza walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia, Warszawa 2017.

¹⁸⁾ W tym dzieł sztuki, obiektów rękodzieła i sztuki użytkowej, numizmatów i pamiątek historycznych, produktów przemysłowych, zbiorów bibliotecznych i materiałów archiwalnych, instrumentów muzycznych i obiektów sztuki ludowej.

wymagają specjalnych warunków przechowywania i ochrony. Tymczasem **tylko niespełna 1/3 obiektów zabytkowych figurujących w rejestrze nie wykazuje objawów zniszczenia**, które uzasadniałyby konieczność przeprowadzenia ingerencji remontowych. Ponad 70% zarejestrowanych obiektów oceniono jako wykazujące objawy zniszczenia. Widać zatem wyraźnie, że **skuteczne zachowanie dziedzictwa wymaga intensyfikacji działań realizowanych przez państwo w tym obszarze. Odpowiedzialny rozwój należy rozumieć również jako troskę o utrwalony m.in. w obiektach zabytkowych dorobek przeszłych pokoleń, bez której proces wzmacniania kapitału społecznego będzie w istotny sposób utrudniony.**

Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w podziale na województwa (stan na 27 maja 2019 r.) – opr. własne MKiDN

Jednym ze sposobów na połączenie kompleksowej oferty kulturalnej związanej z dziedzictwem, z realizacją wspólnych przedsięwzięć z organizacjami pozarządowymi, podmiotami z sektora kultury i kreatywnego oraz innych gałęzi gospodarki, przy jednoczesnej integracji mieszkańców poszczególnych obszarów i wzmacniania kapitału społecznego na poziomie lokalnym i regionalnym, może być **tworzenie szlaków kulturowych**. Idea tworzenia takich szlaków jest również ściśle powiązana z **rozwojem turystyki kulturowej**, która generuje wzrost liczby zwiedzających miejsca

i obiekty znajdujące się na różnego rodzaju listach, skupiających najbardziej wartościowe zabytki (np. zabytki uznane przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za Pomniki Historii). Dziedzictwo kulturowe i historyczne, w tym zabytki architektury i budownictwa, muzea sztuki, biograficzne, etnograficzne, skanseny, ośrodki twórczości ludowej, obiekty historyczno-wojskowe czy zabytki techniczne, stanowią również istotny potencjał Polski Wschodniej. Jest to potencjał, który może być czynnikiem stymulującym rozwój gospodarczy tych regionów.

Spośród istniejących na obszarze Polski szlaków kulturowych, za najbardziej istotne z punktu widzenia rozwoju kultury i kapitału społecznego, uznać należy Szlak Architektury Drewnianej w Małopolsce oraz Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. Poszczególne obiekty umieszczone na trasach tych szlaków kulturowych znajdują się na obszarach peryferyjnych, pozbawionych innych atutów aktywizujących działalność gospodarczą mieszkańców. W wielu przypadkach istnienie zabytku stanowi jedyny walor danego obszaru pozwalający na rozwój gospodarczy, np. w obszarze turystyki kulturowej. Z drugiej strony, stworzenie mechanizmu pozwalającego na pozyskanie środków w ramach złożonego projektu systemowego, czyli nieograniczającego się do jednej lokalizacji, umożliwi transfer środków poza centra społeczno-gospodarcze na obszary peryferyjne, wzmacniając spójność terytorialną. Na obszarach przemysłowych obciążonych problemami społecznymi, ale bogatych w zabytki techniki (Śląsk), szlaki turystyczne są próbą przezwyciężenia negatywnych tendencji społecznych i ekonomicznych. Towarzyszą im projekty rewitalizacyjne, a także inwestycje pobudzające rozwój nowych gałęzi gospodarki, w tym również przemysłów kultury i kreatywnych.

Uznanie przez Prezydenta RP zabytku za Pomnik Historii jest szczególną formą ochrony. Aktualnie lista Pomników Historii obejmuje 105 obiektów o znaczeniu ponadregionalnym, o dużych walorach historycznych, naukowych i artystycznych. Znaczna część Pomników Historii znajduje się na obszarach o niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej – 17% z nich położonych jest w miastach zagrożonych utratą funkcji społeczno-gospodarczych. 85 Pomników Historii zlokalizowanych jest poza głównymi ośrodkami miejskimi, na terenie małych i średnich miast oraz wsi (np. Bochnia, Kalwaria Zebrzydowska, Łęknica, Nysa, Ozimek, Bóbrka, Krzeszów, Kołbacz, Kozłówka), przy czym 25% Pomników Historii znajduje się na obszarach wiejskich. Od 2015 r. liczba Pomników Historii znacząco wzrosła, szczególnie w regionach słabszych ekonomicznie, na których występuje ujemne saldo migracji i odpływ mieszkańców do większych ośrodków miejskich (np. Gościkowo-Paradyż, Kłępsk, Bohoniki i Kruszyniany). Zależności te prezentuje poniższa tabela¹⁹⁾.

Województwo	Stopa bezrobocia rejestrowanego w % - stan na koniec marca 2018 r. (stopa bezrobocia rejestrowanego dla Polski)	Wskaźnik podstawowych dochodów podatkowych na 1 mieszkańca na 2018 r. (średnia dla kraju) ²⁰⁾	Ogólne saldo migracji według stanu na dzień 31 grudnia 2017 r. (średnia dla kraju)	Wzrost liczby Pomników Historii w latach 2015-2018 w %
Kujawsko - Pomorskie	9,8 (6,6)	124,57 (159,41)	-1304 (1436)	100
Lubuskie	6,5 (6,6)	114,47 (159,41)	-957 (1436)	100
Podkarpackie	9,6 (6,6)	91,00 (159,41)	-1777 (1436)	100
Świętokrzyskie	9,1 (6,6)	75,46 (159,41)	-2225 (1436)	500
Warmińsko - Mazurskie	11,7 (6,6)	81,37 (159,41)	-2742 (1436)	60

¹⁹⁾ Opracowano na podstawie danych GUS, MF i MKiDN.

²⁰⁾ Podstawą do wyliczenia wskaźników były dane o dochodach podatkowych za 2016 r. wg stanu na 30 czerwca 2017 r.

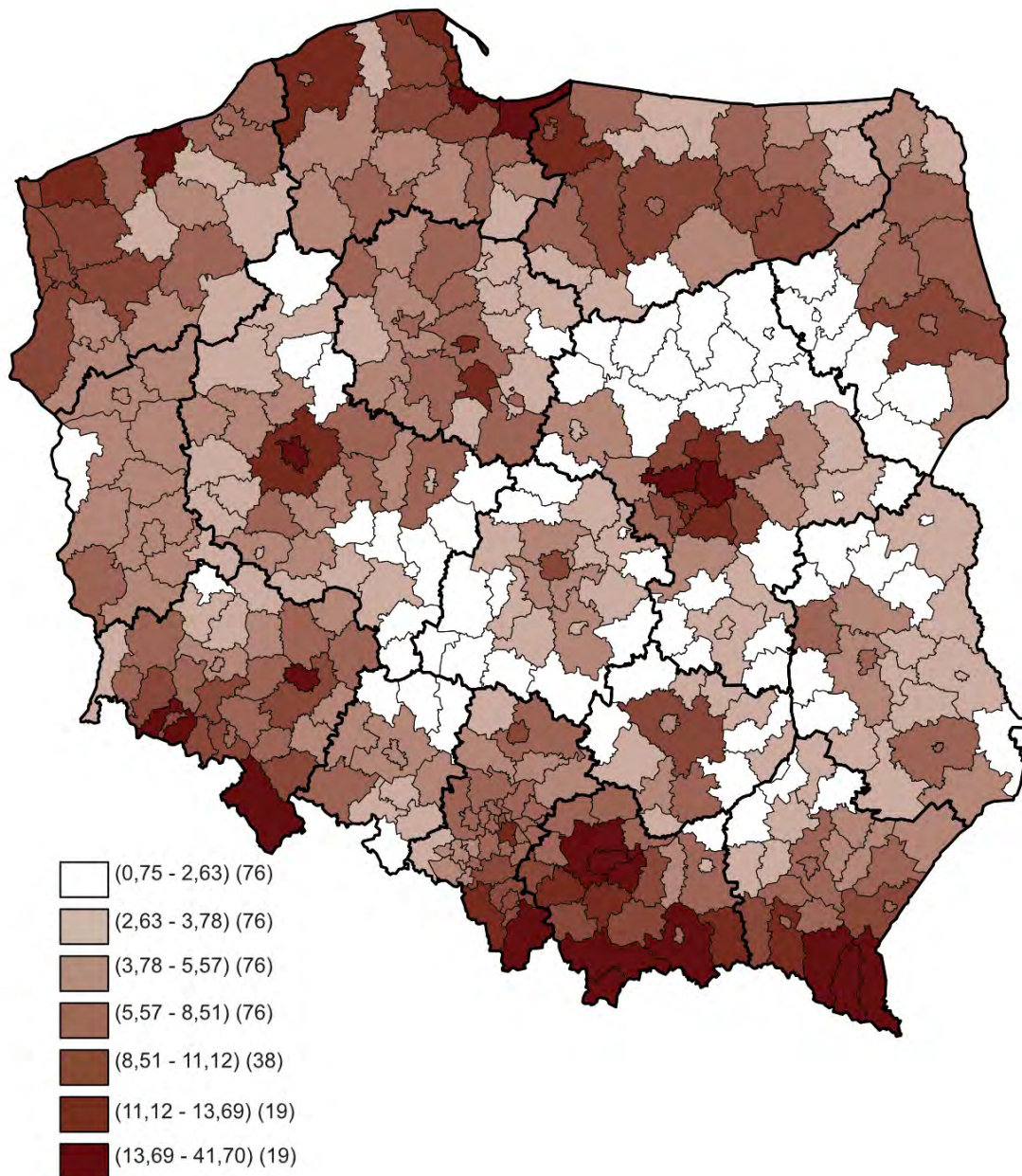
Z kolei na poniższej mapie zaprezentowano geograficzne rozmieszczenie obiektów wpisanych na listę Pomników Historii.

Geograficzne rozmieszczenie Pomników Historii w 2018 r. – opr. własne Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Rozmieszczenie Pomników Historii powiązane jest z atrakcyjnością turystyczną obszarów, na których się znajdują. Wskaźnik atrakcyjności turystycznej, będący ważoną sumą wskaźników atrakcyjności kulturowej, środowiskowej oraz biznesowo-hotelowej, umożliwia ujęcie tego czynnika w wymiarze terytorialnym na poziomie powiatów. W naturalny sposób stosunkowo wysoka atrakcyjność turystyczna charakteryzuje największe miasta, które dysponują licznymi atrakcjami kulturalnymi i turystycznymi, w tym również dużą liczbą Pomników Historii i miejsc światowego dziedzictwa – na obszarze Warszawy, Krakowa, Wrocławia, Poznania i Gdańska znajduje się 14 Pomników Historii i 3 miejsca światowego dziedzictwa. Pozytywnie wyróżniają się także powiaty olsztyński, kłodzki, nowosolski, nyski, żarski, tatrzański i wadowicki. Zamieszczona poniżej mapa ilustruje atrakcyjność turystyczną poszczególnych powiatów.

Wskaźnik atrakcyjności turystycznej powiatów uwzględniający otoczenie i poprawkę transgraniczną – dane GUS za 2016 r. (opracowanie eksperymentalne na podstawie danych z zakresu bazy noclegowej, kultury i dziedzictwa narodowego oraz przyrodniczych obszarów chronionych)

Zwiększanie liczby Pomników Historii w regionach słabszych ekonomicznie powinno przyczyniać się do rozwoju turystyki kulturowej, co w konsekwencji może stwarzać korzystne warunki do szybszego niż do tej pory zmniejszania wskaźnika bezrobocia, większej zamożności mieszkańców i przezwyciężenia negatywnych tendencji migracyjnych zarówno na poziomie regionalnym, jak również w obrębie poszczególnych województw.

Niewystarczający poziom wykorzystania potencjału rozwojowego podmiotów działających w obszarze kultury oraz szkół artystycznych²¹⁾

W Polsce istotną rolę odgrywają również podmioty działające w obszarze kultury, które dzięki swojej ofercie dbają o promocję i zachowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. **W 2017 r. funkcjonowało w Polsce łącznie 15 797 podmiotów świadczących ofertę kulturalną. Mimo stosunkowo dużej liczby tego rodzaju podmiotów, zaobserwować można zróżnicowane nasycenie nimi poszczególnych regionów Polski.** Wynika ono m.in. z uwarunkowań historycznych, demograficznych, ekonomicznych oraz komunikacyjnych. Najwięcej podmiotów z obszaru kultury znajduje się w województwach mazowieckim (11,6% ogółu podmiotów), małopolskim (10,4%) oraz śląskim (9,8%).

Niektóre podmioty, w szczególności instytucje kultury prowadzące wieloletnią działalność, mają szczególnie istotne znaczenie w kontekście m.in. budowania świadomości kulturowej Polaków oraz promocji Polski w świecie. **Wspieranie ich dalszego rozwoju pozwala budować potencjał rozwojowy w wymiarze terytorialnym, przyczyniając się do zwiększania atrakcyjności miejsca, w którym dana instytucja się znajduje.** Tego rodzaju wsparcie generuje również liczne korzyści w kontekście społecznym (stymulując wzrost poziomu kapitału społecznego oraz rozwój postaw kreatywnych), jak również gospodarczym (choćby przez dostarczanie zasobów na potrzeby sektorów kreatywnych). Szczególnym typem tego rodzaju instytucji są tzw. państwowe instytucje kultury, dla których organizatorem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, oraz instytucje kultury współprowadzone przez ministra JST (wpisane do rejestru prowadzonego przez ministra lub rejestrów prowadzonych przez JST). W marcu 2019 r. funkcjonowały 53 instytucje państwowe oraz 59 współprowadzonych przez ministra i JST. Około 30% państwowych i współprowadzonych instytucji kultury znajduje się w małych i średnich miastach oraz na obszarach wiejskich (np. Luśławice, Koszęcin, Gardzienice, Supraśl, Sejny).

Instytucje współprowadzone znajdują się we wszystkich 16 województwach. Ich oferta stanowi potencjał dalszego rozwoju regionów, w których są one zlokalizowane. Instytucje te mają siedziby nie tylko w dużych ośrodkach miejskich, ale również w małych i średnich miastach oraz na obszarach wiejskich. Należy przy tym pamiętać, że siła wpływu miast wojewódzkich na pozycję rozwojową regionu jest zróżnicowana. Wybór instytucji obejmowanych współprowadzeniem dokonywany jest m.in. w oparciu o rangę i atrakcyjność lokalizacji oraz znaczenie danej instytucji dla ochrony dziedzictwa, w tym ogólnopolski lub ponadregionalny charakter przechowywanych zbiorów, ich wielkość oraz znaczenie dla kultury polskiej. W przypadku instytucji współprowadzonych ich rozmieszczenie terytorialne jest również uwarunkowane aktywnością samorządów w zakresie realizacji obowiązków dotyczących ochrony dziedzictwa i rozwoju kultury na danym terytorium. Stąd też nie należy dyskryminować instytucji położonych w dużych miastach. Rola metropolii jako katalizatora wzrostu została również podkreślona przez Komisję Europejską, która wskazuje, iż metropolie stanowią jeden z potencjałów rozwojowych, a wzmacnianie ich rozwoju ma stanowić siłę napędową wzrostu, innowacji i wydajności. Współpraca rządu i samorządu w zakresie prowadzenia instytucji przybiera formę dwustronnej umowy, w ramach której rząd i samorząd ponoszą współodpowiedzialność za realizację określonych celów rozwojowych. Formuła współprowadzenia instytucji kultury korzystnie wpływa zatem m.in. na poprawę warunków zachowania zbiorów trudnych do odtworzenia w sytuacji ich zniszczenia lub utraty, umożliwiając tym samym ocalenie wielu cennych dla kultury polskiej i europejskiej obiektów. Współprowadzenie przyczynia się także do podniesienia merytorycznych i organizacyjnych możliwości instytucji.

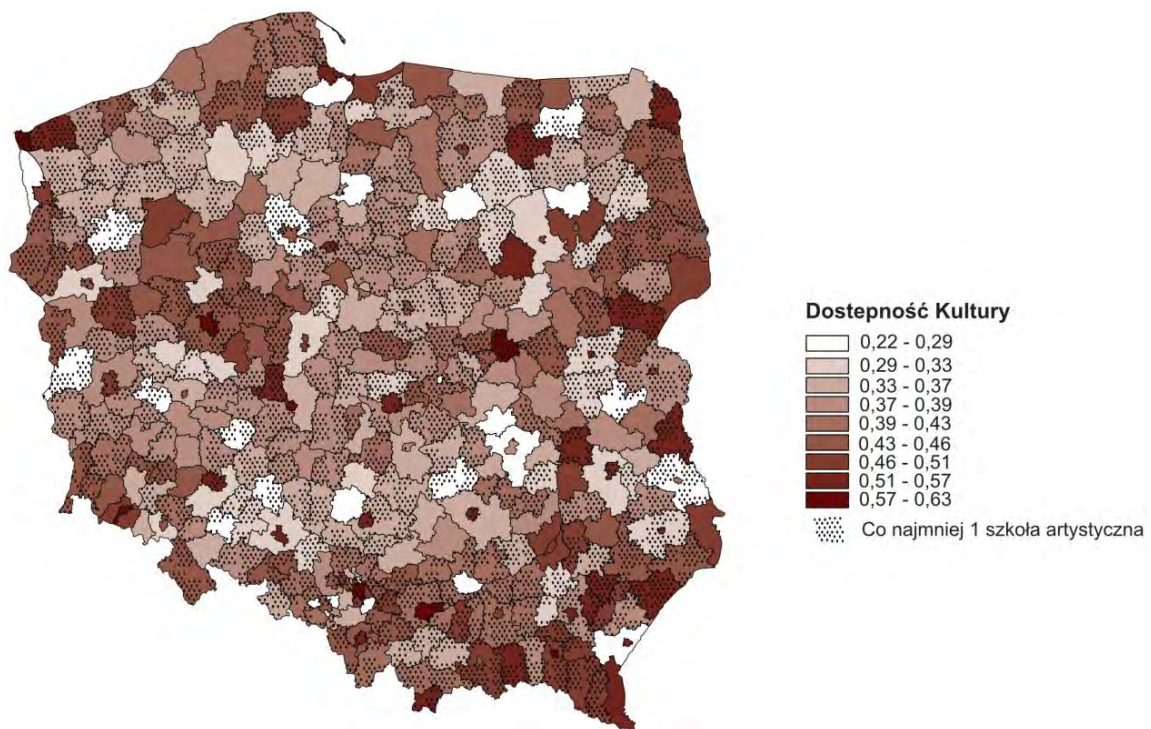
²¹⁾ Opracowano na podstawie danych MKiDN oraz:

– GUS, *Kultura w 2017 r.*, Warszawa 2018,

– Mateusz Olechowski, Magda Szostakowska, „*Obszary wymagające interwencji z funduszy strukturalnych UE w zakresie rozwoju infrastruktury publicznych szkół artystycznych*”, Ośrodek Ewaluacji, 2019 r.

W kontekście upowszechniania niematerialnego dziedzictwa kulturowego i rozwoju kultury na poziomie lokalnym istotną rolę, obok bibliotek czy domów kultury, odgrywają także szkoły artystyczne. Często pełnią one funkcje charakterystyczne dla instytucji kultury, np. oferując przestrzeń dla wystaw czy realizacji wydarzeń artystycznych, dostarczając społecznościom lokalnym dobra i usługi kultury. W niektórych miejscach szkoły artystyczne są najważniejszymi lokalnymi ośrodkami upowszechniającymi kulturę, a ich oferta stanowi fundament zapewnienia mieszkańcom dostępu do kultury. Obecnie w Polsce funkcjonuje 614 publicznych szkół, nad którymi nadzór merytoryczny sprawuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego: 389 prowadzonych jest przez ministra, 220 przez JST, a 5 przez osoby prawne inne niż JST (dane własne MKiDN). Niektóre ze szkół znajdują się w małych i średnich miastach, w tym również w miastach tracących funkcje społeczno-gospodarcze (np. Grudziądz, Zambrów, Konin, Tomaszów Mazowiecki, Nowa Sól, Olecko, Słupsk, Turek). Część z nich położona jest również w powiatach charakteryzujących się niską dostępnością kultury (np. powiat gostyniński czy przysuski). Na poniższej mapie zaprezentowano dane dotyczące dostępności kultury oraz siatki szkół artystycznych.

Dostępność kultury a siatka szkół artystycznych w 2019 r. (na podstawie: opracowania pt. „Obszary wymagające interwencji z funduszy strukturalnych UE w zakresie rozwoju infrastruktury publicznych szkół artystycznych”)

Wyniki ww. badań wskazują na **duże zainteresowanie szkół artystycznych pełnieniem funkcji lokalnej instytucji kultury.** Blisko 120 szkół i zespołów szkół wskazało na potrzeby infrastrukturalne wynikające z prowadzonej lub potencjalnej oferty kulturalno-artystycznej. 24 spośród nich znajdują się w miastach zagrożonych utratą funkcji społeczno-gospodarczych, zaś 6 mieści się w powiatach o najniższej dostępności do kultury. W województwach o najniższej liczbie domów i ośrodków kultury (podlaskie, warmińsko-mazurskie, świętokrzyskie, lubuskie) potrzeby tego rodzaju zidentyfikowano w 13 szkołach. **Wskazane jest dofinansowanie w pierwszej kolejności szkół artystycznych mieszczących się w powiatach o słabym i bardzo słabym dostępie do kultury.** Następnie, w zależności od dostępnych środków finansowanych, należy rozważyć również możliwość

dofinansowania kolejnych placówek mieszczących się w powiatach o przeciętnym dostępie do kultury.

Niewystarczający poziom ochrony zbiorów wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego²²⁾

Zgodnie z art. 6 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479) zbiory bibliotek mające wyjątkową wartość i znaczenie dla dziedzictwa narodowego stanowią, w całości lub części, narodowy zasób biblioteczny (NZB). Do tej pory biblioteki nie korzystały z możliwości specjalnego finansowania kosztownych działań chroniących najcenniejsze rękopisy, starodruki, mapy, nuty, druki ulotne, rysunki, grafikę i inne typy publikacji.

NZB podlega regulacjom zawartym w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 lipca 2012 w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego (Dz. U. z 2017 r. poz. 1948 oraz z 2020 r. poz. 540) określającym konieczność ujęcia zasobu w ewidencji elektronicznej oraz zapewnienia bezpiecznych warunków w zakresie przechowywania, kopiowania i utrwalania na informatycznych nośnikach danych oraz udostępniania w celach naukowych albo ekspozycyjnych.

Polska straciła około 70% zasobu bibliotek w czasie II wojny światowej. Znaczna część z ocalałych zbiorów wciąż wymaga konserwacji. Liczba wykwalifikowanych konserwatorów papieru i pergaminu jest niewielka i zatrudnieni są oni zwykle w dużych ośrodkach bibliotecznych. Konserwacja najcenniejszych zabytków z bibliotek należących do NZB, a znajdujących się na terenach od nich oddalonych, jest więc w istotny sposób utrudniona. Biorąc pod uwagę ten stan rzeczy, **rozszerzenie finansowych możliwości profesjonalnej konserwacji obiektów wchodzących w skład NZB staje się koniecznością.**

Wiele bibliotek posiadających cenne zbiory nie zgłasza przystąpienia do NZB z powodu braku finansowego zabezpieczenia wymagań szczególnego przechowywania i udostępniania określonego w ww. przepisach. Tym samym **duża część najcenniejszego dla Polski zasobu polskich bibliotek pozostaje poza szczególną ochroną.** Sytuację dodatkowo komplikuje fakt różnego statusu prawnego oraz różnych źródeł finansowania bibliotek. Najbardziej reprezentowane w NZB są biblioteki znajdujące się poza dużymi centrami bibliotecznymi. Niektóre z bibliotek pozostają z kolei w strukturach innych instytucji. Osobny program wsparcia zagwarantuje możliwość właściwego przechowywania i udostępniania najcenniejszych polskich zbiorów. Dzięki wskazanym w SRKS interwencjom zostanie udostępniony do wykorzystania, głównie lokalnie, znacznie większy zasób historyczny, w tym znajdujący się na wskazanych w SOR OSI. Obywatele będą mogli szerzej wykorzystać zasoby, w tym również cyfrowe, do celów kulturalnych, edukacyjnych czy turystycznych zarówno komercyjnie, jak i niekomercyjnie.

Braki w infrastrukturze archiwów państwowych oraz ich rola w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej²³⁾

Zbiory archiwów państwowych są źródłem informacji historycznej o działalności Państwa Polskiego, jego poszczególnych organów i innych państwowych jednostek organizacyjnych oraz o jego stosunkach z innymi państwami, o rozwoju życia społecznego i gospodarczego. Stanowią one wielowymiarowy i społecznie użyteczny zasób wiedzy i pamięci, którego odpowiednie gromadzenie, ochrona i dystrybucja, mają istotne znaczenie dla efektywnego budowania kapitału społecznego, tożsamości i postaw obywatelskich.

Sieć archiwów państwowych w Polsce tworzą trzy archiwa o charakterze centralnym (Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Akt Nowych i Narodowe Archiwum Cyfrowe) oraz 30 archiwów wraz z ich 39 oddziałami zamiejscowymi i 3 ekspozyturami. Wykonują one zadania z zakresu gromadzenia,

²²⁾ Opracowano na podstawie danych MKiDN oraz Biblioteki Narodowej.

²³⁾ Opracowano na podstawie danych MKiDN oraz Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych.

przechowywania, zabezpieczenia i udostępniania materiałów archiwalnych. Sprawują także bieżący nadzór nad dokumentacją powstającą w urzędach administracji państwowej i strukturach samorządu terytorialnego, a także w sądach, prokuraturach, instytucjach nauki i kultury i wielu innych.

Zasadniczą barierą dla efektywnego funkcjonowania archiwów państwowych są niedostatki infrastrukturalne. **Konieczne jest dostosowanie infrastruktury archiwów państwowych w sposób, który zagwarantuje bezpieczeństwo i sprawną obsługę gromadzonej dokumentacji.** Powierzchnie magazynowe archiwów stają się niewystarczające, a infrastruktura przestarzała. Rozbudowę lub modernizację siedzib w wielu przypadkach uniemożliwia zabytkowy charakter budynków, w których lokowane były archiwa. **Mimo widocznego w ostatnich latach istotnego progresu w zakresie infrastruktury archiwów, dalsze inwestycje są niezbędne.** W przeciągu najbliższych 25 lat archiwa będą zobowiązane do przejścia blisko 550 km bieżącej dokumentacji wytworzonej przez instytucje państwowe i samorządowe. W pojedynczych przypadkach archiwa utracą dotychczasowe siedziby na skutek wypowiedzenia umów najmu, zaś w 20 obiektach stracą zdolność do przejmowania nowej dokumentacji. Użytkowana infrastruktura wymusza niekiedy nieefektywne zarządzanie zasobami. Projekt Wieloletniego Programu Rządowego (2019–2023) nie został sfinalizowany (obejmował budowę 7 obiektów), w związku z czym poprawa infrastruktury archiwów realizowana w okresie do 2020 r. ma bardzo ograniczoną skalę.

Z punktu widzenia polityki państwa najważniejsze jest inwestowanie w rozwój dużych i średnich archiwów, gdyż tam dopływ materiałów archiwalnych będzie największy i najbardziej intensywny. Tam też w głównej mierze znajdują się potencjalni użytkownicy zasobu archiwalnego. Repozytoria zapasowe dla dokumentów elektronicznych oraz częściowo magazyny na dokumentację tradycyjną powinny znajdować się w miejscach oddalonych od głównych centrów administracyjnych, gdyż takie usytuowanie zapewni im większe bezpieczeństwo.

Mimo postępującej elektroniczacji, wciąż bardzo mała jest wiedza w administracji publicznej nt. właściwych praktyk postępowania z dokumentacją elektroniczną, zwłaszcza w kontekście obowiązku zachowania dziedzictwa narodowego w postaci elektronicznej. Obecnie w jednostkach administracji publicznej funkcjonują lub są wdrażane systemy teleinformatyczne umożliwiające realizowanie szeregu usług oferowanych dla obywateli drogą elektroniczną oraz takie, których głównym celem jest wsparcie tych jednostek podczas realizacji określonych zadań. W wielu wykorzystywanych systemach przetwarzane dane mogą mieć znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej i jako takie będą stanowić materiały archiwalne wchodzące do narodowego zasobu archiwalnego. **Konieczne jest zatem zwiększenie roli archiwów państwowych w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej.**

Brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury²⁴⁾

Coraz większego znaczenia nabiera uczestnictwo w kulturze przez kontakt ze zdigitalizowanymi zasobami kultury. Obecnie w Polsce inicjatywy w zakresie digitalizacji²⁵⁾ i udostępniania cyfrowych zasobów kultury finansowane są przede wszystkim w ramach programów ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (Kultura Cyfrowa), funduszy strukturalnych (głównie Program Operacyjny Polska Cyfrowa) oraz incydentalnych dotacji celowych na zadania

²⁴⁾ Opracowano na podstawie danych MKiDN oraz:

– EGO – Evaluation for Government Organizations, *Raport końcowy – Analiza i ocena działań w zakresie digitalizacji oraz tworzenia wirtualnych instytucji kultury w kontekście projektów zrealizowanych w ramach XI Priorytetu POiŚ 2007–2013, 2014.*

²⁵⁾ Digitalizacja polega głównie na przekształceniu analogowych zapisów (m.in. obrazów, dźwięków) do postaci cyfrowej. Jej celem jest utrwalenie i zabezpieczenie treści zasobów uznanych za wartościowe. Proces digitalizacji zasobów instytucji kultury ma znaczenie zarówno z punktu widzenia konserwacji i zachowania cennych obiektów i dokumentów dziedzictwa, jak i ich popularyzacji oraz włączenia w szeroki obieg społeczny, dzięki szerokiemu i bezpłatnemu udostępnianiu tych zasobów za pomocą Internetu.

z tego obszaru. Brakuje systemowego rozwiązania, które umożliwiłoby stabilny przyrost materiałów cyfrowych i rozwijanie inwestycji w zakresie digitalizacji. Ponadto cyfryzację polskich zasobów cechuje duże rozproszenie inicjatyw. **Polityka w zakresie cyfrowych zasobów kultury powinna być tworzona i realizowana w sposób systemowy.** Tymczasem wiele mniejszych, oddolnych przedsięwzięć pomija konieczność dostosowania swoich działań do przyjętych standardów digitalizacyjnych. Powszechnym zjawiskiem staje się również nietrwałość realizowanych projektów, w szczególności obejmujących udostępnianie zasobów on-line – inicjatywy zamierają, a następnie znikają z sieci w momencie ustania dofinansowania.

Przyczynami tego stanu rzeczy są m.in. **brak spójnej i aktualnej strategii digitalizacji dóbr kultury, stałego systemu finansowania prac digitalizacyjnych na szczeblu centralnym oraz rzetelnych danych dotyczących liczby zasobów cyfrowych w Polsce.** Znacząca część instytucji kultury oraz archiwów nie jest w stanie finansować tworzenia pracowni digitalizacyjnych oraz samego procesu digitalizacji z własnego budżetu, dlatego z konieczności prace te są finansowane doraźnie z dotacji celowych, co nie zapewnia projektom digitalizacyjnym ciągłości i trwałości. Co więcej, digitalizacja jako nowoczesna i otwarta na innowacje forma prezentacji i zabezpieczania zasobów dziedzictwa kulturowego rodzi nowe wyzwania i koszty związane z przechowywaniem kopii cyfrowych, szybkimi zmianami technologicznymi, wysokim tempem zużycia sprzętu oraz koniecznością stałego kształcenia pracowników.

Polska jest jednym z nielicznych krajów na świecie, w których zasoby internetowe nie podlegają systemowej archiwizacji prowadzonej przez podmioty publiczne. Jest to m.in. efektem braku adaptacji regulacji dotyczących egzemplarza obowiązkowego do współczesnych warunków produkcji i dystrybucji mediów. Deficyt systemowej archiwizacji dotyczy również mediów elektronicznych, takich jak radio i telewizja. Zasoby Internetu mogą być wykorzystywane na wielu różnych polach: w badaniach naukowych, pracy dziennikarskiej, działalności organizacji pozarządowych czy twórczości artystycznej. Mogą również stanowić argumenty w debacie publicznej oraz być znaczącym źródłem do badań nad współczesnymi społeczeństwami i kulturą cyfrową. Archiwa Internetu umożliwiają również m.in. zachowanie trwałej funkcjonalności linków umieszczanych w przypisach do prac naukowych oraz w wyrokach sądowych i ich uzasadnieniach.

Istotną barierą dla rozwoju projektów z obszaru kultury cyfrowej jest również **niewystarczający poziom wiedzy i umiejętności w obszarze digitalizacji** zarówno wśród pracowników instytucji kultury i archiwów, jak i po stronie użytkowników treści cyfrowych. Aktualnie brak jest zrównoważonego planu działalności i finansowania Centrów Kompetencji²⁶⁾ (CK) w zakresie digitalizacji. Jednostki te powinny pełnić funkcję ekspercką i koordynacyjną, prowadząc m.in. działania służące podnoszeniu kompetencji cyfrowych kadr instytucji kultury i archiwów, posiadających zasoby dziedzictwa beneficjentów programów digitalizacyjnych oraz ich użytkowników.

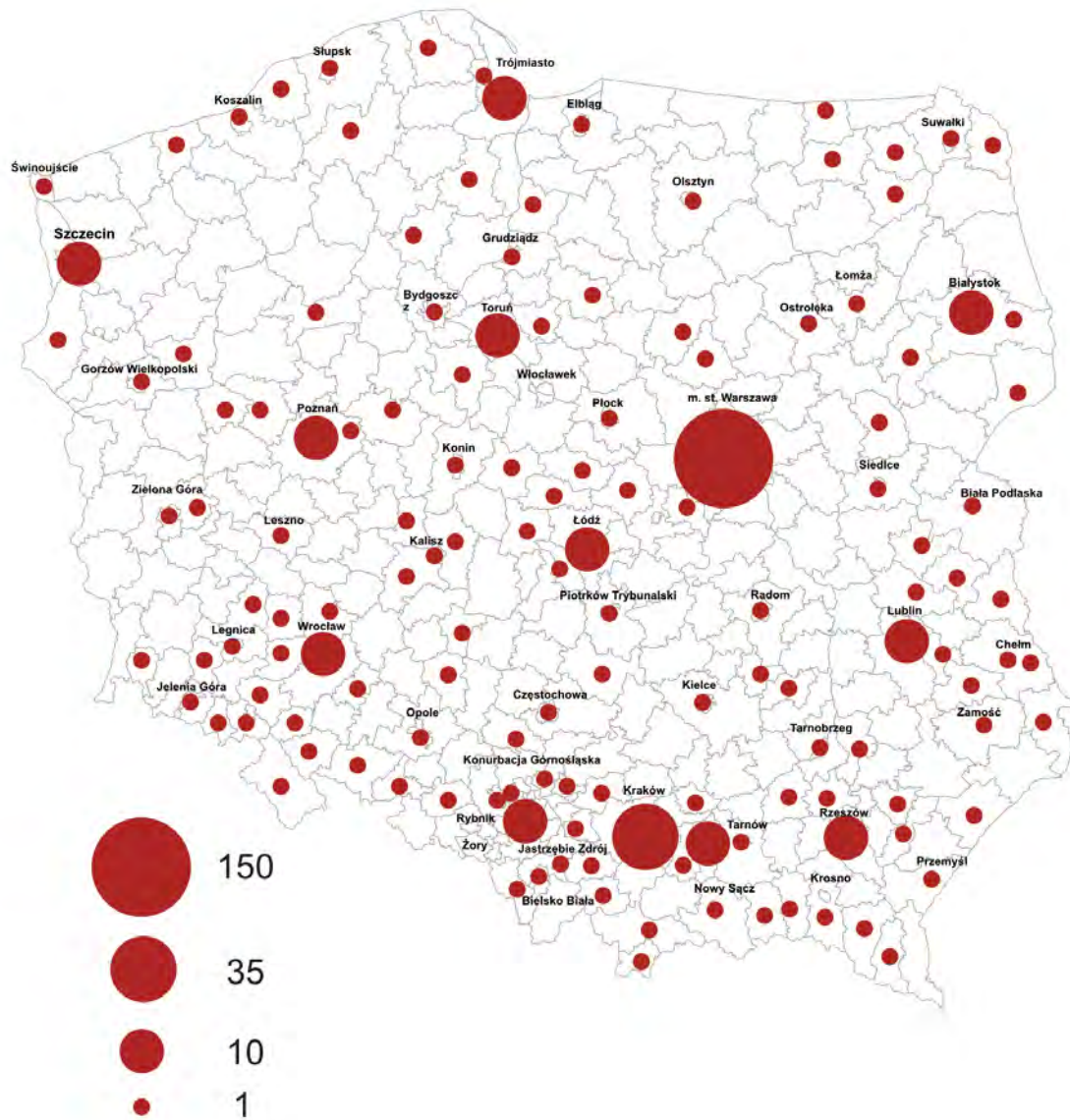
Dotychczas większość projektów digitalizacyjnych została zrealizowana w województwie mazowieckim. Wynika to przede wszystkim z faktu, że w Warszawie znajdują się siedziby nie tylko centralnych instytucji kultury (m.in. pełniących funkcje CK), ale również organizacji pozarządowych prowadzących działalność w zakresie digitalizacji. Większą koncentrację projektów digitalizacyjnych można zaobserwować także w innych dużych miastach wojewódzkich, takich jak: Kraków, Wrocław,

²⁶⁾ Centra Kompetencji (CK) to 5 instytucji, które pełnią wiodącą rolę w digitalizacji zasobów kultury. W wyniku działalności własnej CK w obszarze digitalizacji zasoby polskiego dziedzictwa kulturowego są digitalizowane i udostępniane. CK są: FilMOTEKA Narodowa-Institut Audiowizualny – dla materiałów audialnych i audiowizualnych, Biblioteka Narodowa – dla materiałów bibliotecznych, Narodowe Archiwum Cyfrowe – dla materiałów archiwalnych, Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów dla muzealiów oraz Narodowy Instytut Dziedzictwa – dla zabytków ruchomych i nieruchomych. CK prowadzą działalność w zakresie: wdrażania zmian technologicznych dotyczących digitalizacji i przechowywania danych cyfrowych, koordynacji procesu gromadzenia i przechowywania zasobów cyfrowych, w tym w szczególności opracowywania standardów i zasad digitalizacji dla różnych rodzajów dóbr kultury, edukacji kadr instytucji kultury prowadzących digitalizację, udostępniania zdigitalizowanych materiałów oraz promocji zasobów cyfrowych.

Łódź, Gdańsk czy Poznań. Potwierdza to **zasadność tworzenia regionalnych i ponadregionalnych pracowni digitalizacyjnych, które mogłyby obsługiwać beneficjentów z mniejszych miejscowości i województw.**

Na poniższej mapie przedstawiono rozkład projektów digitalizacyjnych w ramach XI Priorytetu Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (POIŚ) w ujęciu terytorialnym.

Rozkład projektów digitalizacyjnych zrealizowanych w ramach XI Priorytetu POIŚ w ujęciu terytorialnym (na podstawie Raportu końcowego – Analiza i ocena działań w zakresie digitalizacji oraz tworzenia wirtualnych instytucji kultury w kontekście projektów zrealizowanych w ramach XI Priorytetu POIŚ 2007–2013)

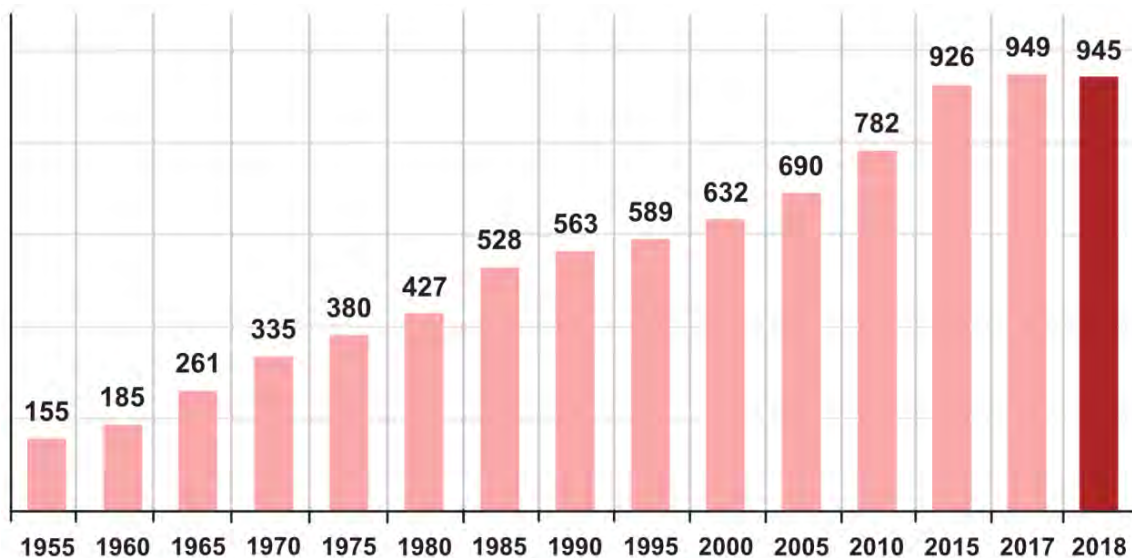
Analizując zakończone już programy, można zaobserwować większą liczbę mniejszych projektów digitalizacyjnych w południowych regionach kraju, w szczególności zaś w województwach dolnośląskim, śląskim, małopolskim i podkarpackim. Zasadniczą przyczyną takiego rozproszenia jest struktura osadnicza tych regionów, w której dominują małe i średnie miasta o dobrze wykształconych funkcjach, gdzie zlokalizowane są instytucje kultury dysponujące bogatymi zbiorami wymagającymi digitalizacji. Zjawisko to stwarza ryzyko nieefektywnego zagospodarowania środków, w szczególności

przeznaczanych na sprzęt trwałe i pracownie digitalizacyjne. Z uwagi na specyfikę przestrzenną tych województw należy wypracować w nich w pierwszej kolejności takie formy współpracy instytucjonalnej, które zapewnią optymalną alokację środków inwestycyjnych na digitalizację i efektywność ekonomiczną kolejnych tego typu inwestycji (np. projekty koordynowane przez regionalną instytucję kultury). Obszary Polski charakteryzujące się rozproszeniem działań digitalizacyjnych, które mogłyby skorzystać na tego typu rozwiązaniach, to w szczególności północno-wschodnie pogranicze województw podlaskiego i warmińsko-mazurskiego (z powiatami suwalskim, sejneńskim, oleckim, etckim, giżyckim, mrągowskim i kętrzyńskim) wschodnia część województwa lubelskiego (od Białej Podlaskiej do Zamościa), zachodnia część województwa mazowieckiego i północna łódzkiego oraz pogranicze województw pomorskiego i zachodniopomorskiego (w pasie od Pucka do Kołobrzegu). W tych województwach **potrzebne są specjalne działania informacyjno-promocyjne, wspierające współpracę z większymi ośrodkami oraz szkolenia bądź inne rozwiązania wspierające digitalizację.**

Rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego²⁷⁾

W 2018 r. działało w Polsce 945 muzeów i oddziałów muzealnych, które odwiedziło 38,1 mln osób. Zarówno liczba muzeów, jak i liczba zwiedzających sukcesywnie rośnie – dane w tym zakresie zaprezentowano na poniższych wykresach.

Liczba muzeów i oddziałów muzealnych w latach 1955–2018 – na podstawie danych GUS

²⁷⁾ Opracowano na podstawie danych MKiDN oraz:

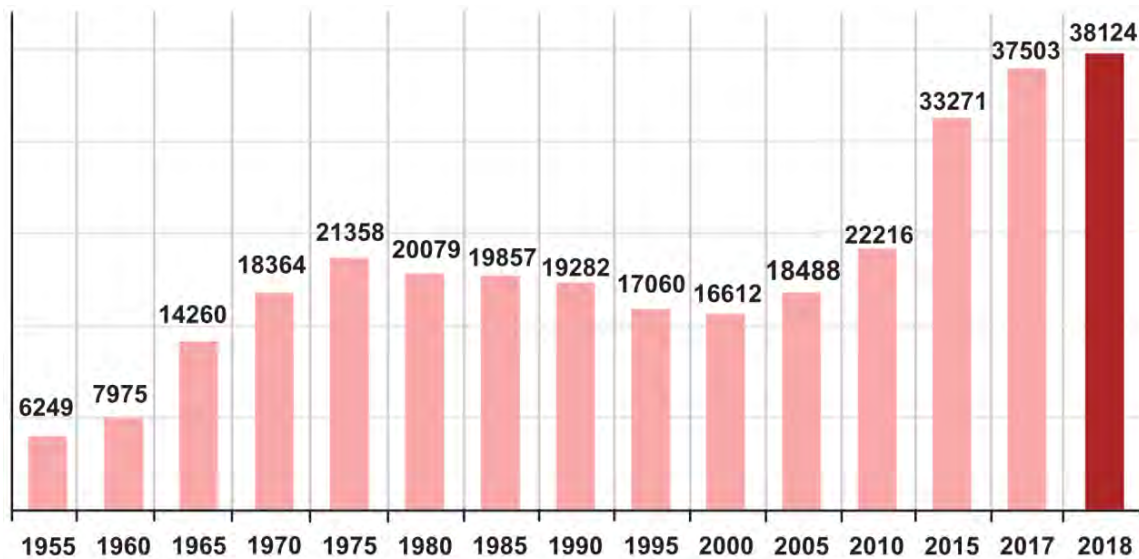
– GUS, *Kultura w 2018 r.*, Warszawa 2019,

– Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, *Stan infrastruktury budowlanej i zabezpieczeniowej w muzeach*, Warszawa 2015,

– Janusz Czop, Anna Kłowska, Centrum Doradztwa Strategicznego, *Ekspertyza dotycząca zasadności finansowania ze środków europejskich tworzenia sieci magazynów studyjnych*, Kraków 2018,

– GUS, *Działalność muzeów w 2017 r. – informacja sygnałowa*, Warszawa 2018.

Liczba odwiedzających w muzeach i oddziałach muzealnych w latach 1955–2018 – na podstawie danych GUS (w tys.)

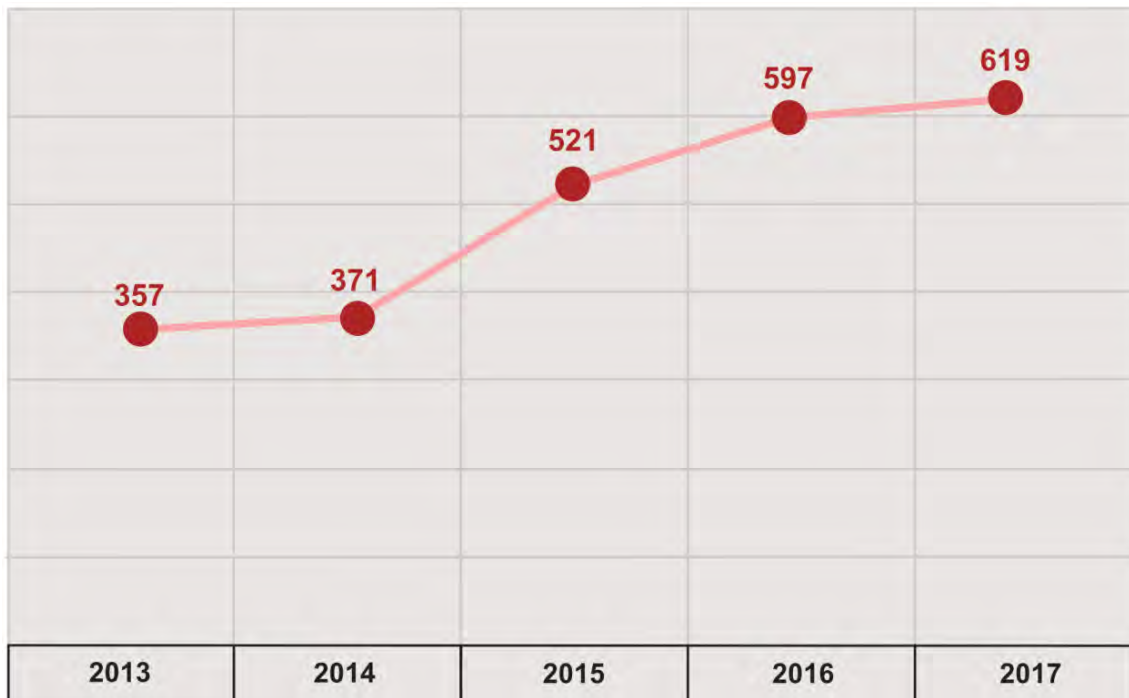
W ostatniej dekadzie nastąpiła znacząca zmiana zarówno w odniesieniu do społecznej roli instytucji muzealnych, jak i liczby osób odwiedzających muzea. **Poza podstawową funkcją muzeów w zakresie gromadzenia, zachowywania i udostępniania zbiorów, stają się one również ośrodkami aktywności edukacyjnej oraz centrami integrującymi społeczność lokalne i regionalne.** Zmiana postrzegania roli muzeów wynika m.in. z inwestycji prowadzonych przez muzea ze środków europejskich od 2004 r., objęcia większej liczby muzeów mecenatem państwa (przez ich współprowadzenie przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego), a także rozbudowy oferty muzealnej i uzupełnianie jej o ofertę edukacyjną czy rozrywkową i gastronomiczną.

Muzea zarówno w Polsce, jak i na świecie, odgrywają również coraz ważniejszą rolę w kształtowaniu świadomości historycznej i tożsamości narodowej. Polityka pamięci – realizowana przez ekspozycje, działalność wydawniczą i edukacyjną – stara się tworzyć narrację o dziejach danej społeczności. Rozszerzanie oferty muzealnej opiera się przede wszystkim na rozbudowie oferty edukacyjnej. Lekcje muzealne stanowią obecnie dominujący aspekt oferty pozaekspozycyjnej. Jednocześnie należy pamiętać, że nowoczesne placówki muzealne realizują również m.in. festiwale muzyczne, warsztaty, seanse filmowe, odczyty, prelekcje, spotkania, koncerty, imprezy plenerowe czy działania społeczne w bezpośrednim sąsiedztwie muzeów.

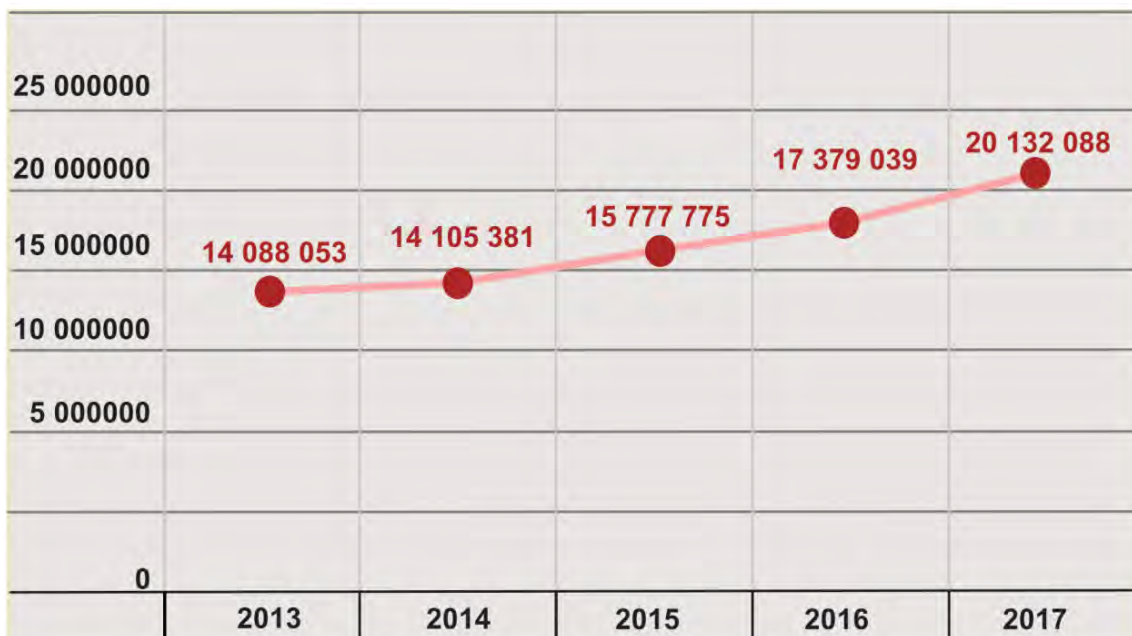
Na tle innych instytucji należy wyróżnić grupę muzeów i instytucji polityki pamięci²⁸⁾, których organizatorem bądź współorganizatorem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Są to instytucje finansowane lub współfinansowane ze środków z części 24 budżetu państwa. Od 2015 r. trwają działania mające na celu ich sieciowanie. Z danych dotyczących frekwencji, przedstawionych na poniższych wykresach, jasno wynika, że rola tych 52 (stan na 11 listopada 2019 r.) instytucji dla całego sektora muzealnego jest szczególnie istotna.

²⁸⁾ Instytucja polityki pamięci to niebędąca muzeum w rozumieniu ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2020 r. poz. 902) instytucja kultury prowadząca działalność wystawienniczą w zakresie historii i pamięci zbiorowej (np. Europejskie Centrum Solidarności czy Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma).

Frekwencja w muzeach i instytucjach polityki pamięci, których organizatorem bądź współorganizatorem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w latach 2013–2017 – opr. własne MKiDN na podstawie danych sprawozdawczych (na 1000 osób odwiedzających muzea w Polsce w ogóle)

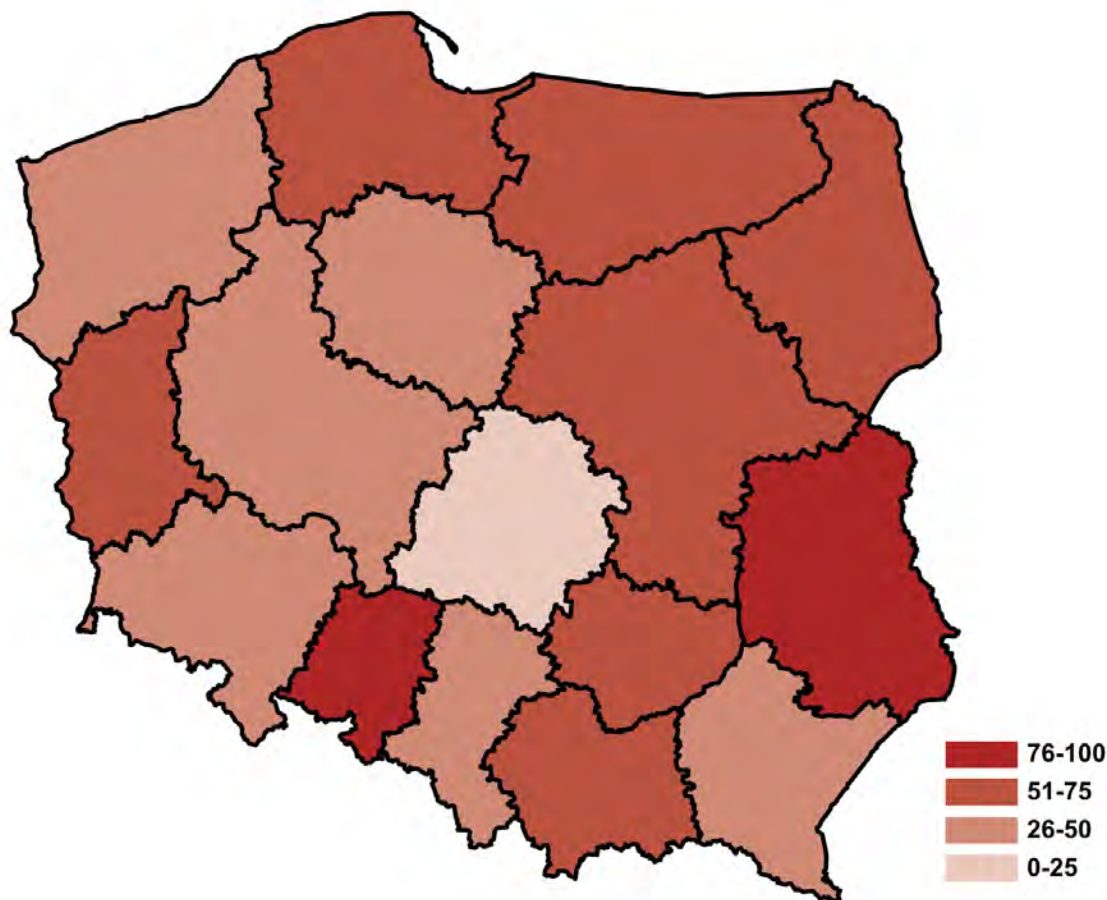
Łączna frekwencja w muzeach nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w latach 2013–2017 – opr. własne MKiDN na podstawie danych sprawozdawczych (w os.)

Jednym z kluczowych wyzwań stojących przed muzeami jest zapewnienie przestrzeni i warunków do bezpiecznego i odpowiedniego przechowywania zbiorów, co należy do ustawowych zadań tych instytucji. W muzeach eksponuje się na stałe zazwyczaj od kilku do kilkunastu procent posiadanych zbiorów, a pozostałą większość przechowuje się w magazynach. Zgodnie z raportem opracowanym przez Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów (NIMOZ) magazyny posiada 62% muzeów w Polsce. W 28% przypadków powierzchnię magazynową oceniono jako niewystarczającą, a dodatkowo w 30% stwierdzono, że tylko częściowo spełnia ona potrzeby instytucji. Również przeprowadzona przez MKiDN analiza potwierdziła, że muzea zmagają się z niedoborem przestrzeni magazynowych. **Kluczowa jest zatem potrzeba muzeów w zakresie powiększania przestrzeni magazynowych pozwalających na bezpieczne przechowywanie zbiorów. Równocześnie podkreślono, że magazyny studyjne mogłyby przyczynić się do częściowego rozwiązania tych problemów, a jednocześnie pozwoliłyby na realizację innych ważnych celów, łącząc przechowywanie i udostępnianie z funkcją badawczą, ekspozycyjną czy edukacyjną.** Obecnie zaledwie około 15% muzeów prowadzi lub jest w trakcie organizacji magazynu studyjnego.

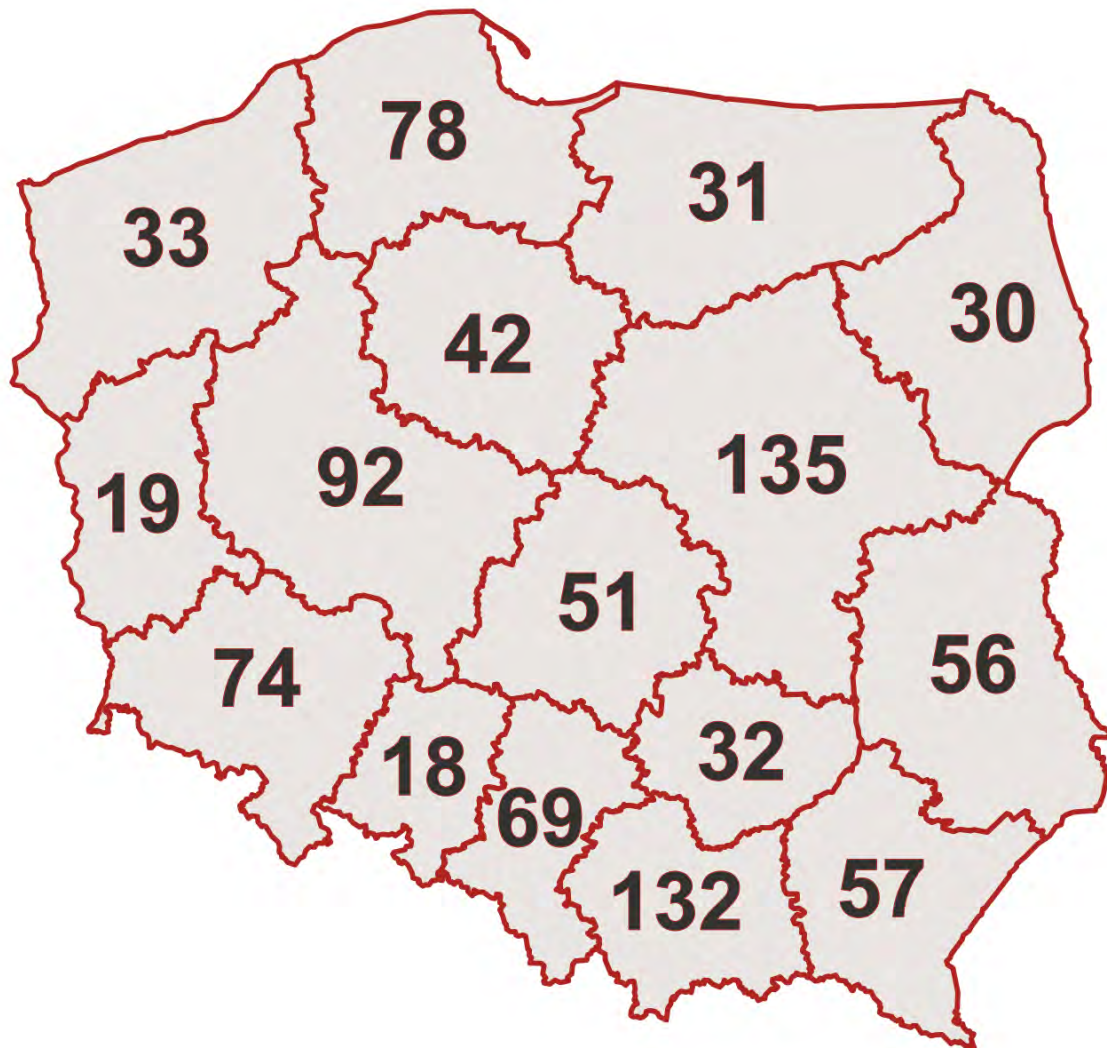
Zapotrzebowanie na utworzenie magazynu studyjnego zgłosiło 63% badanych podmiotów. Deklaracje dotyczące potrzeby utworzenia magazynu studyjnego zgłosiły instytucje ze wszystkich województw. Najwięcej zainteresowanych znalazło się na terenie województwa mazowieckiego i małopolskiego (odpowiednio 10 i 9), a najmniej – łódzkiego i zachodniopomorskiego (po 1) oraz śląskiego (2). Poniższa mapa ilustruje potrzeby związane z utworzeniem magazynu studyjnego w podziale na województwa.

Odsetek instytucji deklarujących potrzebę utworzenia magazynu studyjnego (w %) w podziale na województwa – na podstawie ww. ekspertyzy dotyczącej zasadności finansowania ze środków europejskich tworzenia sieci magazynów studyjnych

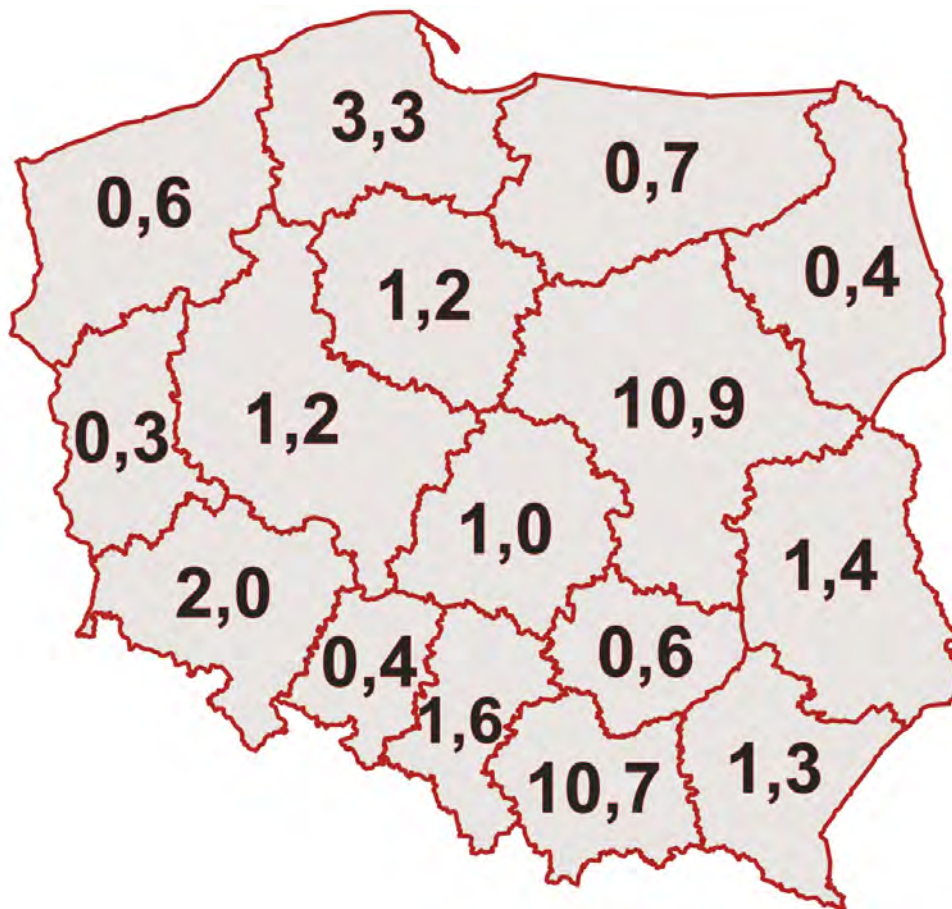

Od 1925 r., w którym GUS przeprowadził swoje pierwsze po odzyskaniu niepodległości badania związane z muzeami, głównymi ośrodkami muzealnymi pozostają Warszawa i Kraków. 28,1% ogółu muzeów prowadziło działalność w województwach mazowieckim i małopolskim. Muzea w tych województwach odwiedziło 57,6% ogółu zwiedzających. Należy zwrócić uwagę, że frekwencja ta wiąże się z poziomem ruchu turystycznego i rozwojem usług turystycznych, a przez to wpływa na rozwój społeczno-ekonomiczny poszczególnych regionów. Ponieważ lokalizacja dużych muzeów jest uwarunkowana historycznie, **szczególnej troski wymagają lokalne i regionalne placówki muzealne**. Na poniższych mapach przedstawiono dane dotyczące liczby muzeów i oddziałów muzealnych oraz frekwencji (w podziale na województwa).

Liczba muzeów i oddziałów muzealnych w poszczególnych województwach w 2017 r. – dane GUS

Liczba zwiedzających muzea w poszczególnych województwach w 2017 r. – dane GUS (w mln)

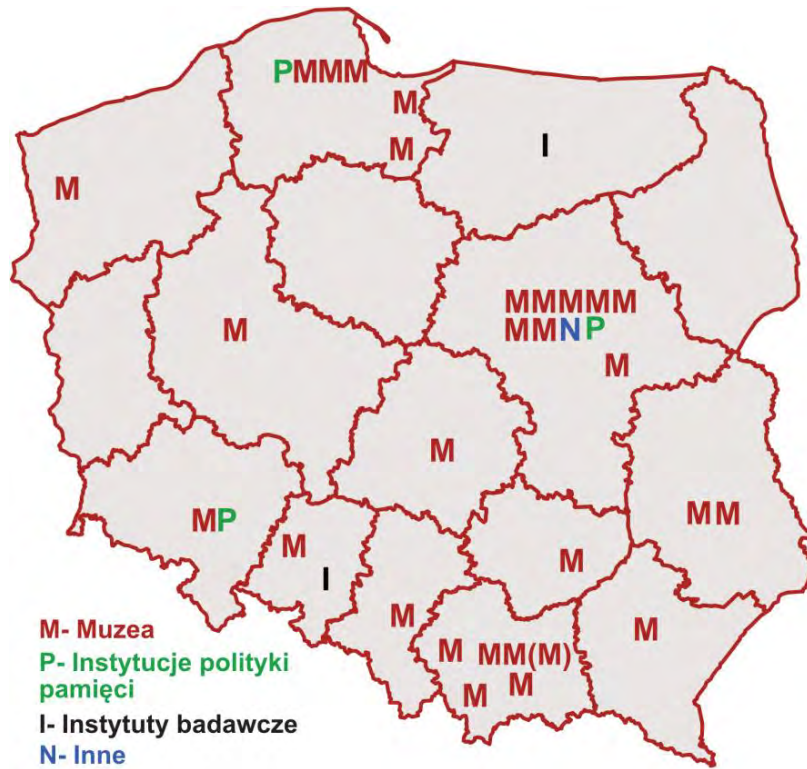

Wzrost frekwencji muzealnej, szczególnie widoczny w latach 2010–2015, jest trendem utrzymującym się. Wydaje się, że muzea – biorąc pod uwagę trendy demograficzne oraz rozwój ruchu turystycznego – utrzymają stabilny, niewielki wzrost frekwencji. Obok wskaźników dotyczących frekwencji coraz większego znaczenia nabiera również jakość oferty muzealnej, także tej wykraczającej poza wystawy stałe i czasowe. **Nabierają więc znaczenia takie kwestie, jak dostępność do muzeów i instytucji polityki pamięci, dywersyfikacja oferty w zależności od zróżnicowania odwiedzających, a także digitalizacja zbiorów oraz obecność muzeów w zasobach stron www oraz mediach społecznościowych.** Zarówno NIMOZ, jak i poszczególne muzea, prowadzą badania, które pozwalają na bieżąco ewaluować ofertę muzealną i ją udoskonalać. Badają również, jakimi kanałami docierać do potencjalnej publiczności. Kierunek ten jest pożądany i wymaga stałego wsparcia ze strony państwa.

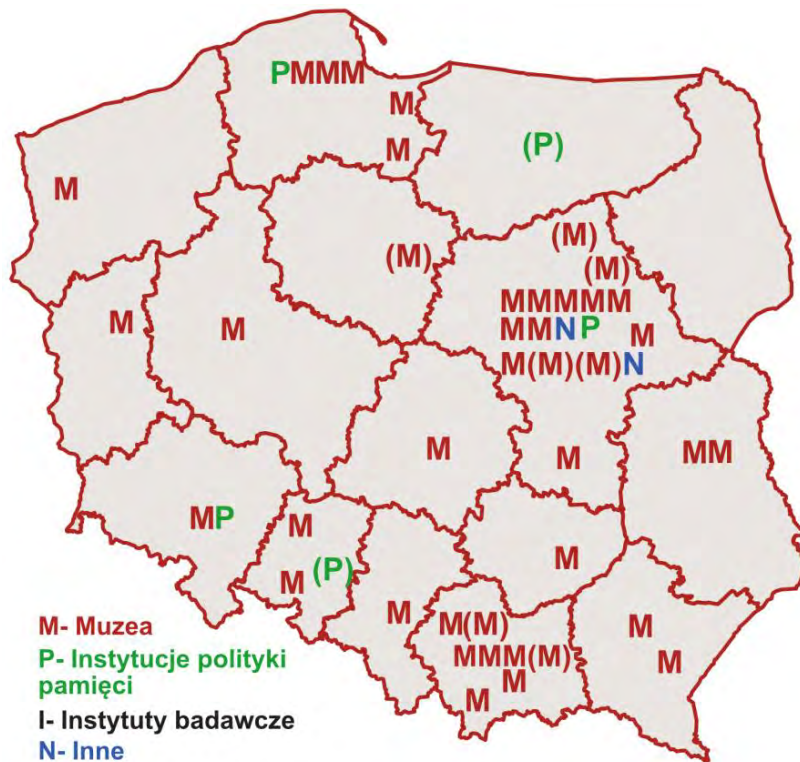
W latach 2007–2020 przy wsparciu środków UE realizowano 244 projekty na rzecz rozwoju muzeów. Ich całkowita wartość wynosi około 2,7 mld zł. W ramach tej kwoty na poziomie krajowym w Programie Operacyjnym Infrastruktura i Środowisko realizowanych było 57 projektów na łączną kwotę 1,57 mld zł. Z kolei w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych sfinansowano 187 projektów na łączną kwotę 1,12 mld zł.

Działania na rzecz **zmniejszania różnic w dostępności do oferty muzealnej oraz zwiększenia finansowania szczególnie wartych wzmocnienia instytucji muzealnych ważnych dla kształtowania tożsamości i kultury regionalnej** realizowane są m.in. przez poszerzanie sieci muzeów organizowanych i współorganizowanych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w ramach **projektu strategicznego pn. Dziedzictwo Buduje Wspólnotę.** Poniższe mapy prezentują przyrost liczby tego rodzaju instytucji w latach 2015–2018.

Sieć instytucji pamięci organizowanych i współorganizowanych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w 2015 r. (opr. własne MKiDN)

Sieć instytucji pamięci organizowanych i współorganizowanych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w 2018 r. (opr. własne MKiDN)

Ważnym problemem uwarunkowanym historycznie pozostaje kwestia polskiego dziedzictwa kulturowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Województwa lubuskie, opolskie, zachodniopomorskie i warmińsko-mazurskie posiadają jedne z najniższych wskaźników dotyczących liczby muzeów oraz odwiedzających. Stąd w ramach projektu „Dziedzictwo Buduje Wspólnotę” realizowany jest – finansowany ze środków ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego – program Sieci Ziem Zachodnich i Północnych, dotyczący współpracy międzyinstytucjonalnej muzeów i instytucji polityki pamięci z tych województw, mający na celu działania na rzecz polskiego dziedzictwa kulturowego.

Braki w obszarze budowania wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku Polski za granicą²⁹⁾

Ważnym czynnikiem rozwoju Polski jest również to, jak jest ona postrzegana w innych krajach. **Pozytywny wizerunek, z jednej strony pozwala usprawniać i budować dobre relacje z zagranicznymi partnerami na wielu płaszczyznach, z drugiej zaś wpływa dodatnio na wewnętrzne zasoby kapitału społecznego.** Międzynarodowa promocja kultury danego kraju jest więc jednym z elementów tworzenia przewagi na globalnym rynku. Dotychczasowe nieskoordynowane działania oraz braki systemowe (m.in. rozproszenie kompetencji) nie pozwalają efektywnie wykorzystywać zasobów oraz uniemożliwiają budowanie spójnej narracji promocyjnej dla Polski w oparciu o jej bogate dziedzictwo kulturowe.

Wizerunek Polski, w świetle dotychczasowych badań, cierpi na szereg deficytów. Badacze wskazują, że **Polska nie ma wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku za granicą w porównaniu z innymi krajami.** Wrażenie niedostatku wizerunku Polski jako kraju potęgują międzynarodowe rankingi, takie jak Brand Finance Nation Brands, według którego w 2018 r. zajmuje ona 23 miejsce, czy Country Brand Index, gdzie plasowana jest ona jeszcze dalej od czołówki – w edycji 2014/2015 jest to pozycja 45 na świecie. Równocześnie **wizerunek kraju jest czymś podlegającym intencjonalnemu kształtowaniu.** Przekonanie to leży u podstaw tzw. brandingu narodowego. Jego teoretycy posługują się pojęciem sześciokąta kanałów komunikacji i jako jeden z nich wyróżniają kulturę i dziedzictwo. Badania sugerują, że **kultura w niedostatecznym stopniu wykorzystywana jest jako element budowania wizerunku Polski.**

Zagraniczni respondenci jako pozytywne czynniki wyróżniające Polskę na tle innych krajów wskazują polską historię z jej dążeniami wolnościowymi, Solidarność i rolę Polski w obaleniu komunizmu oraz patriotyzm i przywiązanie do ojczyzny. Ankietowani określali markę Polska oraz kulturę polską jako proste, tradycyjne, miłe i przyjazne – są to cechy świadczące o braku wyrazistości i niewielkiej sile wizerunku. Polska i kultura polska przegrywały starcie z Francją, Hiszpanią czy Niemcami. Zainteresowanie respondentów tymi krajami oraz atrakcyjność ich kultury było dużo wyższe niż w przypadku Polski i kultury polskiej. Natomiast, **aby zwiększyć konkurencyjność marki Polska i polskiej kultury, badacze zalecają podjęcie intensywnych działań promocyjnych. Marka Polska i kultura polska powinny docelowo kojarzyć się z zupełnie innym niż obecnie zestawem cech, świadczącym o jej wyjątkowości, rosnącej pozycji i atrakcyjności.** Brak takiego działania spowoduje, że obraz Polski będzie kreowany przez przypadkowe, niepełne, czasem fałszywe informacje i negatywne stereotypy, przyczyniające się do osłabiania pozycji na arenie międzynarodowej.

Minister właściwy do spraw zagranicznych zarządza siecią placówek zagranicznych, które posiadają wiedzę i kontakty środowiskowe także w obszarze kultury i mediów, przez co dysponują możliwością stałego monitorowania i bezpośredniego włączania się w dyskusję w poszczególnych krajach

²⁹⁾ Opracowano na podstawie:

– Ageron Polska, Ageron Internacional, Bloom Consulting, *Raport z badania wizerunkowego Polski i polskiej gospodarki w krajach głównych partnerów gospodarczych*, Warszawa 2011,

– Laboratorium Badań Społecznych, *Raport z badania pn. „Określenie wizerunku, który Polska powinna promować za granicą”*, Warszawa 2013.

i regionach. Z kolei minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, będąc organizatorem lub współorganizatorem instytucji kultury, w tym również instytucji artystycznych, ma dostęp do aktualnej i szerokiej wiedzy nt. potencjału polskiej kultury oraz szczególnie wartościowych zjawisk w obszarze twórczości artystycznej, które mogłyby przyczynić się do poprawy polskiego wizerunku za granicą.

Efektywna promocja, poza wykorzystaniem infrastruktury instytucjonalnej w kraju i za granicą, wymaga zbudowania, a także koordynacji w zakresie realizacji poszczególnych działań, jak i systemu komunikacji.

DIAGNOZA DLA OBSZARU 3: KREATYWNOŚĆ – POTENCJAŁ KULTUROWY I KREATYWNY

Charakterystyka sektorów kultury i kreatywnych³⁰⁾

Sektory kultury i kreatywne (SKK)³¹⁾ stanowią istotny czynnik dynamizacji rozwoju społeczno-gospodarczego Polski i pobudzania innowacyjności. Zgodnie z metodologią GUS obejmują one następujące dziedziny: dziedzictwo kulturowe, biblioteki i archiwa, książki i prasa, sztuki wizualne, sztuki performatywne, sztuki audiowizualne i multimedia, architektura, reklama, edukacja artystyczna, rękodzieło artystyczne.

Wielkość polskich SKK, w zależności od metodologii badawczej, szacuje się na od 21,8 mld zł wartości dodanej do 30 mld zł, co stanowi około 2% wartości dodanej wytwarzanej przez wszystkie przedsiębiorstwa niefinansowe. Jak podaje GUS, około 5% wszystkich zarejestrowanych w Polsce przedsiębiorstw stanowią te zaliczane do SKK. Należy przy tym zauważyć, że w latach 2014–2016 zaobserwowano wzrost liczby przedsiębiorstw z SKK o 10,3%. W 2016 r. aż 98,7% spośród polskich przedsiębiorstw zaliczanych do SKK stanowiły mikroprzedsiębiorstwa. Skupiały one 67% pracowników zatrudnionych w SKK. Polskie SKK dają zatrudnienie, w zależności od sposobu kalkulacji, 220–300 tys. osób, co stanowi około 2% wszystkich pracujących w polskiej gospodarce. Wraz ze wzrostem liczby przedsiębiorstw z SKK w okresie od 2014 r. do 2016 r. nie odnotowano wzrostu zatrudnienia, natomiast zaobserwowano wzrost wartości wynagrodzeń w tych branżach o około 14% szybszy niż w przedsiębiorstwach niefinansowych. Miesięczne wynagrodzenie brutto w przedsiębiorstwach SKK wg GUS w 2016 r. wyniosło 5472 zł. Wartość ta dla ogółu przedsiębiorstw niefinansowych wyniosła zaś 4182 zł brutto.

Wartość dodana dla gospodarki wytworzona w małych, średnich i dużych przedsiębiorstwach SKK była wyższa od średniej wartości dodanej wytwarzanej przez przedsiębiorstwa niefinansowe w odpowiednich klasach ogółem. Jednocześnie wartość dodana wytwarzana przez mikroprzedsiębiorstwa SKK, stanowiąca 31,8% wartości dodanej generowanej przez wszystkie przedsiębiorstwa SKK, była o około połowę niższa od średniej wartości wytwarzanej przez przedsiębiorstwa niefinansowe ogółem.

Istotne jest zatem podjęcie działań, które zapewnią stabilny wzrost tempa rozwoju przedsiębiorstw SKK, wzrost zatrudnienia oraz utrzymanie dynamiki wzrostu wynagrodzeń. Działania te powinny być dostosowane do poszczególnych etapów rozwoju przedsiębiorstw – począwszy od startupów, przez mikro, małe, średnie, aż po duże przedsiębiorstwa.

Rola sektorów kultury i kreatywnych³²⁾

Przedsiębiorstwa SKK tworzą wysokiej jakości miejsca pracy, na których istotne są wysokie umiejętności, wiedza specjalistyczna i kreatywność. SKK charakteryzują się szczególną rolą dla rozwoju społeczeństwa i budowania jego dobrobytu, gdyż – poza wartościami ekonomicznymi dla

³⁰⁾ Opracowano na podstawie:

– GUS, *Przemysły kultury i kreatywne w latach 2014–2016*, Warszawa 2018,

– Instytut Badań Strukturalnych, *Znaczenie gospodarcze sektora kultury w Polsce w latach 2008–2015*, Warszawa 2017.

³¹⁾ W SRKS posłużono się pojęciem „sektory kultury i kreatywne” (zamiennie z pojęciem „branże kreatywne”), którego zakres znaczeniowy pokrywa się z wykorzystywanym przez GUS w ww. opracowaniu terminem „przemysły kultury i kreatywne”.

³²⁾ Opracowano na podstawie:

– Report of THE OMC (Open Method of Coordination) working group of Member States' experts – Study, *The role of public policies in developing entrepreneurial and innovation potential of the cultural and creative Sectors*, op.europa.eu (dostęp 12.12.2019),

– Instytut Badań Strukturalnych, *Znaczenie gospodarcze sektora kultury w Polsce w latach 2008–2015*, Warszawa 2017.

gospodarki – wpływają na budowanie wrażliwości społecznej, pobudzanie kreatywności, wyobraźni, ciekawości i otwartości społeczeństwa. Tworzą produkty i usługi w oparciu o wartości artystyczne, kulturalne, sztukę i wartość intelektualną, przybliżając kulturę i dziedzictwo kulturowe masowemu odbiorcy. Środki inwestowane w SKK stymulują powstawanie tzw. efektów mnożnikowych, przyczyniających się m.in. do rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego, stymulując rewitalizację oraz umożliwiając rozwój innowacyjności i transfer nowych technologii w kulturze.

Wśród głównych czynników pozytywnego wpływu SKK na rozwój społeczno-gospodarczy wymienić można następujące elementy:

- umożliwiają budowanie przewag konkurencyjnych polskiej gospodarki w oparciu o wiedzę, talent, umiejętności, kreatywność, innowacyjność i wysoką jakość wytwarzanych produktów i usług, nie zaś przez niskie koszty pracy, stanowiące niekiedy przewagę konkurencyjną w innych sektorach gospodarki,
- najlepsze marki polskich SKK wyjątkowo skutecznie budują pozytywny wizerunek Polski i Polaków na świecie i powinny być w jak największym zakresie wykorzystywane w dyplomacji ekonomicznej, publicznej czy kulturalnej,
- mogą stać się impulsem zmian społecznych i gospodarczych regionów borykających się z negatywnymi zjawiskami społeczno-ekonomicznymi,
- skutecznie wpływają na budowanie kapitału społecznego kraju, przyczyniając się do pobudzania wyobraźni, ciekawości i otwartości społeczeństwa.

Jak podkreślają eksperci, **siła innowacyjności SKK jest kluczowa dla dalszego rozwoju gospodarki i społeczeństw europejskich**, ponieważ:

- przyczynia się do budowania dobrobytu społeczeństw i ich spójności,
- kształtuje przestrzeń publiczną, wykorzystywaną przez miliony Europejczyków,
- unowocześnia przedsiębiorstwa i sektor biznesu przez nowe, kreatywne podejście i metody pracy,
- zapewnia poczucie wspólnoty i nadaje jej znaczenie,
- rozwija przestrzeń miejskie, postindustrialne oraz wiejskie,
- projektuje nowoczesne i wysokiej jakości produkty i usługi,
- wzbogaca nasze doświadczenia wizualne,
- zapewnia przestrzeń i treści do dyskusji.

Wyzwania i bariery rozwojowe dla branż kreatywnych³³⁾

Przedsiębiorstwa SKK, ze względu na swoją specyfikę, nie powinny być postrzegane jak typowe przedsiębiorstwa gospodarcze. Wytwarzane w nich produkty i usługi są projektowane i produkowane w znacznym stopniu przez osoby z wykształceniem artystycznym, powstają w oparciu o własność intelektualną, a ich innowacyjny, kreatywny i artystyczny charakter utrudnia oszacowanie ryzyka inwestycyjnego w znacznie większym stopniu niż ma to miejsce w przypadku działalności innego rodzaju podmiotów gospodarczych.

Najważniejsze wyzwania i bariery rozwojowe dla SKK można podzielić na trzy zasadnicze grupy:

• Brak odpowiedniego ekosystemu wsparcia:

- brak wiedzy oraz znajomości specyfiki i potencjału SKK przez instytucje sektora finansów, co skutkuje utrudnionym dostępem do istniejących rynkowych instrumentów finansowych lub brakiem adekwatnej oferty,
- niewystarczająca świadomość przedsiębiorców SKK nt. dostępnych instrumentów wsparcia zarówno publicznych, jak i rynkowych, deficyt umiejętności związanych z przygotowaniem i rozliczaniem projektów, tworzeniem biznesplanów, strategii rozwoju firmy itp.,
- brak centralnego ośrodka wiedzy o SKK dla instytucji sektora finansów i biznesu oraz wsparcia przedsiębiorców SKK w zakresie współpracy z sektorem finansów i biznesu,
- niski poziom usieciowienia firm SKK w izby handlowo-gospodarcze, związki, klastry, sieci, platformy współpracy itp., co przekłada się na zredukowaną efektywność środków przeznaczanych na rozwój danej branży oraz niższą skuteczność podejmowanych działań,
- brak centralnego ośrodka oraz rozproszenie struktur wsparcia SKK na poziomie regionalnym i lokalnym, powodujące zmniejszoną efektywność podejmowanych działań,
- brak instrumentów wsparcia dostosowanych do potrzeb podmiotów z SKK, uwzględniających specyfikę danej branży oraz wielkość i etap rozwoju przedsiębiorstwa,
- brak narzędzi w pełni wykorzystujących potencjał eksportowy SKK oraz potencjał przyciągania inwestycji zagranicznych,
- brak narzędzi umożliwiających szacowanie wartości własności intelektualnej i jej wykorzystania jako zabezpieczenie do pozyskiwania kapitału na rozwój działalności,

³³⁾ Opracowano na podstawie:

- Narodowe Centrum Kultury Filmowej, *Alfabetyzm filmowy uczniów łódzkich szkół podstawowych i średnich*, Łódź 2018;
- Krakowski Park Technologiczny, *Kondycja polskiej branży gier wideo 2015*, Kraków 2015;
- Krakowski Park Technologiczny, *Kondycja polskiej branży gier wideo 2017*, Kraków 2017;
- Biuro Zawodowej Promocji Studentów i Absolwentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, *Kompetencje przyszłości. Badanie pracodawców, w zawodach kluczowych z punktu widzenia realizacji strategii EUROPA 2020*, Toruń 2013;
- Z. Jarmoszuk, *Opracowanie nt. interdyscyplinarnych ścieżek kształcenia, otwartości na otoczenie społeczne i gospodarcze, współpracy z przedsiębiorstwami sektorów kultury i kreatywnych na uczelniach artystycznych Łodzi i Warszawy*, Warszawa 2016;
- A. Wojtczuk-Turek, B. Mazurek-Kucharska, D. Turek, *Diagnoza barier dla rozwoju postaw sprzyjających kooperacji, komunikacji i kreatywności wśród uczestników procesu kształcenia w ramach edukacji formalnej*, Warszawa 2012;
- Małopolski Instytut Kultury, *Raport z pierwszego etapu badań w ramach projektu: animacja/edukacja. Możliwości i ograniczenia edukacji i animacji kulturowej w Polsce*, Kraków 2014;
- Regionalny Ośrodek Kultury w Katowicach, *Podnoszenie kompetencji kadr kultury w domach, centrach i ośrodkach kultury*, Katowice 2015;
- Ośrodek Ewaluacji, *Badanie ewaluacyjne programu Dom Kultury+*, Warszawa 2017.

- **Brak odpowiednich zasobów kadrowych dla rozwoju SKK i ich profesjonalizacji:**
 - niedobór pracowników o odpowiednich kwalifikacjach,
 - niedobór lub brak kadr akademickich, które mogłyby kształcić przyszłych pracowników SKK,
 - niedostosowanie oferty edukacyjnej uczelni do potrzeb pracodawców i rynku pracy, w szczególności w zakresie umiejętności biznesowych,
 - brak narzędzi współpracy uczelni i przedsiębiorstw ukierunkowanej na realizację projektów i wdrożenia,
 - ograniczenia w dostępie praktyków do edukacji wyższej, w tym ograniczone zainteresowanie przedsiębiorców podejmowaniem pracy na uczelniach (nieadekwatne wynagrodzenia oraz przekonanie, że czas poświęcony dydaktyce jest czasem straconym z perspektywy bieżącej działalności przedsiębiorstwa),
 - niewystarczająca oferta edukacyjna w ramach tzw. edukacji pozaformalnej ukierunkowanej na profesjonalizację SKK oraz brak standardów w tym zakresie,
 - brak wystarczającej liczby kierunków i specjalizacji w ramach edukacji artystycznej lub technicznej szczebla średniego nakierowanej na redukowanie deficytów potrzeb kadrowych SKK przez kształcenie osób o określonych umiejętnościach kreatywnych,
- **Niski poziom zrozumienia potencjału i znaczenia branż kreatywnych dla rozwoju społeczeństwa i gospodarki kraju:**
 - konieczność trwałego doskonalenia metod i narzędzi edukacyjnych,
 - brak instytucji systemowo i długofalowo odpowiedzialnej za budowanie kompetencji na potrzeby rozwoju SKK,
 - braki w ofercie edukacyjnej domów i centrów kultury,
 - duże zainteresowanie dzieci i młodzieży tworzeniem treści kreatywnych, przy stosunkowo niskiej ocenie własnych możliwości³⁴⁾,
 - niewystarczające wykorzystanie na rzecz rozwoju SKK potencjału nowych technologii, w tym m.in. bazujących na sztucznej inteligencji oraz automatyzacji.

Do 2016 r. dostępne w ofercie ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego programy wsparcia dotyczyły przede wszystkim realizacji konkretnych przedsięwzięć kulturalno-artystycznych, związanych z podnoszeniem jakości oferty kulturalnej w kraju, promocją polskiej sztuki i kultury za granicą, ochroną polskiego dziedzictwa, tworzeniem wybitnych dzieł sztuki, rozwojem kompetencji artystycznych i kulturalnych oraz poprawą infrastruktury instytucji i domów kultury w kraju. **Brakowało instrumentu wspierającego rozwój działalności instytucji, organizacji bądź podmiotów prowadzących działalność gospodarczą w obszarze SKK.** Dostępne instrumenty wsparcia nie uwzględniały specyfiki SKK, przez co nie mogły być przez nie pełni wykorzystywane.

Wiele podmiotów polskich SKK funkcjonuje w rozproszeniu, rzadko współpracują z podobnymi do siebie organizacjami i instytucjami, nie korzystają z dobrych rozwiązań od wielu lat funkcjonujących za granicą oraz często postrzegają siebie wzajemnie raczej jako konkurencję niż partnera do współpracy. Wynika to z wielu czynników, związanych m.in. z edukacją czy budowaniem wspólnoty. Problemy tego rodzaju dotyczą zarówno młodych branż (jak np. design, nowe media, gry wideo), jak również tych od wielu lat funkcjonujących na rynku (jak np. branża muzyczna, filmowa, teatralna czy moda). Konsekwencjami tego stanu rzeczy są m.in. obniżona konkurencyjność polskich branż kreatywnych za granicą, ograniczony transfer wiedzy nt. branż krajowych i rynków zagranicznych, wyższe koszty eksportu czy niższa gotowość do nawiązywania kontaktów z partnerami biznesowymi.

³⁴⁾ Przykładowo, jak wynika z ww. raportu pt. *Alfabetizm filmowy uczniów łódzkich szkół podstawowych i średnich*: „Uczniowie nisko oceniają swoje umiejętności w tworzeniu filmów – w szkolnej skali na 3+”.

Odczuwalny jest również brak infrastruktury instytucjonalnej odpowiedzialnej za kompleksowy rozwój branż kreatywnych, ich stałe badanie, monitorowanie rozwoju, analizowanie, popularyzowanie wiedzy nt. potencjału SKK, profesjonalizację kadr związanych z edukacją, rozwój kompetencji związanych z przedsiębiorczością, koordynowanie działań lokalnych i regionalnych ośrodków i centrów wsparcia SKK oraz stymulowanie powstawania nowych w regionach wymagających wsparcia w tym zakresie, pośredniczenie w przepływie wiedzy między podmiotami branż kreatywnych a instytucjami i podmiotami innych sektorów, w tym w szczególności sektora finansów.

Niemal wszystkie kraje Europy, a także największe pozaeuropejskie rynki, tj. USA, Kanada, Nowa Zelandia czy Australia, stosują interwencje mające na celu przyciąganie do swoich krajów zagranicznych inwestorów z SKK. Mechanizmy tego rodzaju są obecnie szczególnie rozwinięte w sektorze audiowizualnym, gdzie stosowany jest rozbudowany system ulg lub zachęt podatkowo-finansowych. W Polsce wsparcie sektora produkcji audiowizualnej ma przede wszystkim formę bezzwrotnych dotacji dla producentów udzielanych przez Polski Instytut Sztuki Filmowej. Mimo ponad 10-letniej działalności PISF, wspianiałych lokacji zdjęciowych, rozbudowanej infrastruktury wsparcia produkcji filmowych w regionach w postaci lokalnych i regionalnych Funduszy Filmowych, a także sieci Komisji Filmowych wspierających proces produkcji filmowej w zakresie formalno-organizacyjnym, znakomitej kadry przemysłu filmowego i infrastruktury akademickiej, **wielu zagranicznych producentów filmowych wybiera konkurencyjne rynki, często sąsiednie, z uwagi na dotychczasowy brak w Polsce systemu tzw. zachęt do produkcji audiowizualnej. Podobny proces można zaobserwować w sektorze gier wideo, dla którego coraz więcej krajów planuje wprowadzić ulgi podatkowe, mające na celu zatrzymanie rodzimej produkcji i przyciąganie inwestycji zagranicznych.** Część krajów, takich jak Wielka Brytania czy Francja, system ulg podatkowych na produkcję gier wideo już stosuje, co wzmacnia pozycję tamtejszych rynków w stosunku do rynku polskiego.

Przedsiębiorstwa z SKK jako jedną z kluczowych barier w rozwoju firmy najczęściej wskazują **niedobór wykwalifikowanych pracowników. Deficyty te spowodowane są m.in. brakiem na rynku adekwatnej, wystarczającej i dostosowanej do potrzeb SKK oferty edukacyjnej.** Pracodawcy najczęściej wskazują na następujące **braki kompetencyjne absolwentów kierunków artystycznych:**

- niska znajomość technologii i procesu produkcji,
- niski poziom umiejętności praktycznych,
- nieumiejętność pracy zespołowej,
- brak elastyczności i nadmierne przywiązanie do swoich pomysłów,
- trudności komunikacyjne i niskie zdolności negocjacyjne,
- niski poziom umiejętności administracyjnych i znajomości podstaw prawa.

Działania ukierunkowane na rozwój kluczowych umiejętności zawodowych i społecznych na rzecz SKK są już prowadzone (np. na uczelniach artystycznych Warszawy i Łodzi), ale wymagają wyraźnie ukierunkowanego programu, harmonogramu działań, odpowiednich partnerów, a co za tym idzie wsparcia finansowego. Współpraca uczelni z przemysłem może nieść ze sobą również pewne zagrożenia dla uczelni i ich pracowników. Problemy te wynikają przede wszystkim z braku jednoznacznych wzorców i modeli postępowania oraz uregulowań pozwalających skutecznie zabezpieczać prawa własności intelektualnej i w sposób efektywny zrównoważyć swobodę twórczą i kreatywność po stronie naukowców i studentów oraz zabezpieczyć mienie i dorobek uczelni przed nieuprawnionym wykorzystaniem.

Uczelnie i przedsiębiorstwa mają niekiedy rozbieżne oczekiwania odnośnie do tempa współpracy oraz jej zasad i spodziewanych efektów. Po stronie przedsiębiorstw identyfikuje się m.in. następujące bariery:

- brak adekwatnej wiedzy o ofercie B+R uczelni,
- niedobór kapitału na finansowanie usług B+R na zewnątrz,

- postrzeganie współpracy z nauką jako kosztownej, powolnej i silnie biurokratyzowanej,
- ukierunkowanie na rozwiązywanie bieżących problemów kosztem stałej, długotrwałej współpracy.

Z kolei na uczelniach zidentyfikowano następujące czynniki utrudniające efektywną współpracę z SKK:

- niski poziom wykorzystania potencjału B+R uczelni,
- zjawisko częściowego unikania świadczenia usług przez kadre naukową za pośrednictwem uczelni, ze względu na obciążenia finansowe i narzuty uczelniane,
- brak przygotowania marketingowego niezbędnego do pozyskania klientów spoza uczelni,
- nieuregulowany kompleksowo status sprzętu laboratoryjnego i badawczego należącego do uczelni oraz brak regulaminów zarządzania własnością intelektualną,
- system oceny pracowniczej, premijący przede wszystkim publikowanie w punktowanych czasopismach,
- prawne ograniczenia, biurokracja, skomplikowane procedury,
- brak bodźców zachęcających naukowców do współpracy z gospodarką,
- wąski asortyment oferty B+R uczelni (ograniczanie się do własnych pracowników i sprzętu).

Praca w SKK wymaga m.in. **kompetencji w zakresie technologii kreatywnych czy cyfrowych, których systemowe kształtowanie powinno być zapewniane w możliwie kompleksowym wymiarze**. Szybki i niekiedy trudny do przewidzenia rozwój branż kreatywnych sprawia, że adekwatne kompetencje nabywane powinny być we właściwym czasie i na odpowiednim etapie rozwoju. Z diagnozy obecnej sytuacji wyłaniają się następujące **deficyty oraz potrzeby w zakresie budowania kompetencji medialnych i kreatywnych**:

- **deficyty w zakresie kształcenia kluczowych kompetencji kreatywnych i medialnych**
 - niewystarczający nacisk na umiejętności niezbędne w realizacji projektów zespołowych,
 - konieczność poprawy warunków oraz wyposażenia technologicznego sal,
 - potrzeba silniejszego zaangażowania w procesy edukacyjne zasobów sektora prywatnego zajmującego się innowacyjnymi technologiami znajdującymi zastosowanie w SKK (np. sztuczna inteligencja czy automatyka),
 - konieczność ciągłego rozwijania nowych kompetencji nauczycieli,
- **brak instytucji systemowo i długofalowo odpowiedzialnej za budowanie kompetencji w ramach edukacji pozaformalnej**
 - brak koordynacji i systemowości w podejmowanych przedsięwzięciach,
 - brak długofalowego programu oraz konieczność systematycznego podnoszenia kwalifikacji kadr,
- **braki w ofercie edukacyjnej domów i centrów kultury**
 - koncentracja prowadzonych działań edukacyjnych wokół tradycyjnych dyscyplin sztuki i kultury, które nie obejmują nowych wyzwań związanych z kompetencjami kreatywnymi, medialnymi i przedsiębiorczymi,
 - krótkoterminowy i uzupełniający charakter realizowanych projektów edukacyjnych,
 - brak zaplecza technologicznego, sprzętowego oraz kadrowego na potrzeby projektów o dużym stopniu profesjonalizacji i złożoności, których realizacja wymaga wykorzystania nowych technologii.

W ostatnich latach minister właściwy do spraw oświaty i wychowania wdraża szereg rozwiązań systemowych ukierunkowanych na wzrost efektywności kształcenia kluczowych kompetencji kreatywnych. Wśród nich szczególnie warto odnotować działania realizowane w ramach projektów strategicznych SOR. Są to np. projekty „Edukacj@ w społeczeństwie cyfrowym” i „Szkoła dla

innowatora”, których celem jest m.in. budowanie kluczowych kompetencji proinnowacyjnych oraz rozwijanie kreatywności. Obejmują one również podnoszenie kompetencji cyfrowych nauczycieli oraz wyposażanie placówek w sprzęt TIK (technologia informacyjna i komunikacyjna). Również nowa podstawa programowa dla wszystkich typów szkół kładzie nacisk na rozwijanie u uczniów kompetencji kluczowych, w tym m.in. współpracy w grupie. Są to elementy pożądane z perspektywy rozwoju polskich SKK, w związku z czym zasadne wydaje się dalsze rozwijanie tego kierunku działań.

CELE, KIERUNKI INTERWENCJI I NARZĘDZIA REALIZACJI

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. W niniejszym rozdziale omówione będą działania, jakie zostaną podjęte dla jego realizacji w poszczególnych obszarach interwencji.

Cel główny SRKS realizowany będzie przez **trzy cele szczegółowe**:

Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne,

Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich,

Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

Powyższe cele szczegółowe są ze sobą powiązane i przenikają się, co oznacza, że realizacja poszczególnych działań w odniesieniu do jednego celu szczegółowego wpływa na osiągnięcie pozostałych celów szczegółowych oraz celu głównego. Do pełnej realizacji założeń SRKS niezbędne jest współdziałanie i mobilizowanie zasobów różnych podmiotów aktywnych w sferze społecznej: podmiotów administracji publicznej wszystkich szczebli, organizacji społecznych oraz podmiotów prywatnych. **Obszar „Kapitał ludzki i społeczny” jest jednym z obszarów wpływających na osiągnięcie celów SOR.** Powiązanie celów SRKS z celami SOR zaprezentowano na poniższym diagramie.

Mając na względzie przepisy ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. z 2020 r. poz. 1062), jak również biorąc pod uwagę priorytety określone w uchwale nr 102/2018 Rady Ministrów z dnia 17 lipca 2018 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu Dostępność Plus, **wszelkie interwencje realizowane w ramach SRKS powinny uwzględniać konieczność zapewnienia dostępności wszystkim obywatelom, bez względu na stopień ich sprawności.**

Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne

Podstawowym warunkiem wzmocnienia krajowych zasobów kapitału społecznego oraz wykorzystania jego potencjału rozwojowego w wymiarze społecznym i gospodarczym, będzie **budowanie kompleksowej polityki państwa w zakresie zwiększania szeroko rozumianej aktywności obywatelskiej, wzrostu udziału i zaangażowania obywateli w życie publiczne oraz ich wpływu na planowanie i realizację zadań publicznych zgodnie z zapotrzebowaniem społecznym.**

Rozwój kapitału społecznego możliwy jest m.in. dzięki **wzmacnianiu trzeciego sektora, działalności partnerów społecznych oraz organizacji społeczeństwa obywatelskiego.** Nie do przecenienia w tym zakresie jest również rola socjalizacyjno-wychowawcza systemu edukacji. Dotychczasowe doświadczenia z wdrażania w Polsce polityk publicznych w obszarze sektora obywatelskiego pokazują, że jego reforma powinna być bardziej kompleksowa i musi obejmować tworzenie odpowiednich warunków organizacyjnych i instytucjonalno-finansowych dla jego oddolnego, zrównoważonego rozwoju. Istotnym uzupełnieniem dla tych działań będzie wzmacnianie postaw obywatelskich i prospołecznych oraz świadomości ich wagi w różnych politykach publicznych.

Dla wzmocnienia roli dialogu społecznego i obywatelskiego kluczowe znaczenie będzie miało szerokie partnerstwo między instytucjami administracji publicznej i organizacjami pozarządowymi, oparte na współpracy i wzajemnym zaufaniu. Czynnikiem odgrywającym kluczową rolę w tym zakresie są odpowiednia kultura współpracy, kreatywność, tolerancja, zaufanie i gotowość do tworzenia zinstytucjonalizowanych i niesformalizowanych sieci współpracy i partnerstwa między różnymi podmiotami życia publicznego. Konieczne jest przy tym tworzenie warunków dla większego zaangażowania strony społecznej w procesy kreowania polityk publicznych i stanowienia prawa, począwszy od identyfikacji zagadnień wymagających interwencji, przez analizę funkcjonowania obowiązujących regulacji i rozwiązań, a skończywszy na projektowaniu i wdrażaniu nowych i zmodernizowanych instrumentów z równym udziałem wszystkich zainteresowanych aktorów.

Wzmacniając rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, należy także wykorzystać dotychczasowe doświadczenia ze stosowania podejścia pn. Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność oraz możliwości dostępne w ramach jego zinstytucjonalizowanych form, tj. Rady Dialogu Społecznego oraz Wojewódzkich Rad Dialogu Społecznego. **Dla budowania poczucia wpływu na sprawy publiczne oraz, tym samym, poczucia współodpowiedzialności za kształt i losy wspólnoty, niezbędne jest jak najszersze angażowanie partnerów społecznych w kształtowanie polityki społeczno-gospodarczej kraju – od projektowania jej założeń, przez implementację, ewaluację i korektę.**

W ramach celu szczegółowego 1 SRKS wyróżniono dwa zasadnicze priorytety:

- 1.1. Usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami,**
- 1.2. Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.**

W dalszej części niniejszego rozdziału omówione zostaną działania zaplanowane do realizacji w ramach ww. priorytetów.

1.1. Usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami

Priorytet obejmuje następujące kierunki interwencji:

- 1.1.1. Wzmocnienie i upowszechnienie mechanizmów dialogu i współpracy,**
- 1.1.2. Wspieranie rozwoju partnerstwa i innych form współpracy w obszarze realizacji zadań publicznych,**
- 1.1.3. Doskonalenie rozwiązań instytucjonalno-prawnych umożliwiających rozwój sektora obywatelskiego.**

1.1.1. Wzmocnienie i upowszechnienie mechanizmów dialogu i współpracy

Podstawowym mechanizmem udziału obywateli w życiu publicznym jest dialog obywatelski, rozumiany jako trwałe, zinstytucjonalizowane mechanizmy umożliwiające obywatelom artykułowanie swoich potrzeb i stanowisk w ramach procesów decyzyjnych dotyczących wspólnoty na wszystkich szczeblach jej funkcjonowania. Efektywny dialog wymaga przede wszystkim istnienia adekwatnych instytucji i mechanizmów, partnerskiego podejścia oraz odpowiedniego przygotowania wszystkich jego uczestników.

Jednym z podstawowych narzędzi zwiększenia efektywności dialogu publicznego będzie powołanie Rady Dialogu Obywatelskiego. Dzięki temu rozwiązaniu ranga dialogu obywatelskiego podniesiona zostanie do poziomu, na którym prowadzone są rozmowy w trójkącie rząd–pracodawcy–związkowcy oraz w Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego. Powstanie w ten sposób platforma współpracy, wymiany wiedzy i kształtowania wspólnych stanowisk organizacji obywatelskich działających w tych samych obszarach życia społecznego. Rada będzie ciałem opiniodawczym w zakresie projektów aktów prawnych w dziedzinach dotyczących działalności statutowej organizacji obywatelskich, co przełoży się również na podniesienie jakości konsultacji społecznych. Powołanie Rady umożliwi identyfikowanie i upowszechnianie dobrych praktyk, innowacji oraz współpracę w definiowaniu i monitorowaniu standardów dialogu zarówno na poziomie centralnym, jak i lokalnym. Rada podejmować będzie także działania propagujące ideę zrzeszonej i indywidualnej aktywności obywatelskiej. Wypracowane zostaną rekomendacje i upowszechnione standardy dobrych praktyk dialogu na wszystkich szczeblach relacji obywatel–państwo. Utworzenie Rady Dialogu Obywatelskiego przyczyni się do poprawy jakości zarządzania państwem przez zwiększenie rangi głosu obywateli w procesie sprawowania władzy oraz wypracowanie szeregu rozwiązań prawnych, instytucjonalnych i organizacyjnych, które umożliwią pogłębienie współpracy obywateli i ich społeczne zaangażowanie.

Kolejnym istotnym elementem wprowadzanych zmian było **wzmocnienie pozycji Rady Działalności Pożytku Publicznego** przez usytuowanie jej jako organu doradczego Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego. Zmiana usytuowania Rady, która nastąpiła na podstawie nowelizacji ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, zapewniła odpowiednią rangę zadaniom związanym z rozwojem społeczeństwa obywatelskiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Umożliwiono tym samym Radzie bezpośredni udział w kształtowaniu i realizacji polityki państwa w szerszym niż dotychczas zakresie przedmiotowym. Rada zyskała tym samym większy wpływ na koordynację polityki państwa w obszarze sektora obywatelskiego, formułowanie horyzontalnych programów wsparcia tego sektora oraz bardziej efektywną dystrybucję środków publicznych przeznaczonych na wsparcie rozwoju organizacji pozarządowych i działalność pożytku publicznego. Nowa pozycja Rady i jej aktywność sprawia, że swym oddziaływaniem obejmuje ona nowe obszary dotyczące działalności sektora pozarządowego. Obsługę administracyjno-biurową Rady zapewnia Kancelaria Prezesa Rady Ministrów (KPRM). Z kolei dla upowszechnienia dialogu i współpracy na poziomie regionalnym i lokalnym, na wszystkich szczeblach samorządu, promowane będzie tworzenie i rozwijanie rad działalności pożytku publicznego oraz upowszechnianie partycypacyjnego i partnerskiego modelu przyjmowania rocznych programów współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Możliwość współpracy JST z organizacjami pozarządowymi jest ogromną szansą na poprawę jakości życia obywateli przez dostarczanie zróżnicowanych usług społecznych i realizację działań w bezpośrednim otoczeniu mieszkańców. Rozrastający się rynek usług społecznych powinien być obszarem rozwijania działalności podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej, w tym organizacji pozarządowych, i wzrostu ich roli w rozwiązywaniu istotnych problemów społeczności lokalnych. Niezbędne jest zatem poszukiwanie rozwiązań dla stałego zwiększania udziału sektora ekonomii społecznej i solidarnej w dostarczaniu usług społecznych na poziomie lokalnym.

Działające lokalnie organizacje mają zróżnicowany charakter, przede wszystkim w zależności od różnic terytorialnych oraz potrzeb zamieszkujących dany obszar mieszkańców. Należy zwrócić uwagę na to, że w miastach organizacje są zdecydowanie bardziej zamożne, a ilość członków organizacji jest

większa niż na obszarach wiejskich. W związku z tym **wzmocnienia instytucjonalnego wymagają przede wszystkim małe organizacje na wsiach oraz obszarach słabiej rozwiniętych gospodarczo.**

Istotnym elementem tworzenia warunków sprzyjających rozwojowi organizacji pozarządowych oraz podnoszenia rangi działań związanych z rozwojem społeczeństwa obywatelskiego było także **utworzenie Komitetu do spraw Pożytku Publicznego.** Jego kluczowym celem jest wzmacnianie współpracy międzyresortowej w obszarze współdziałania z organizacjami społecznymi. W skład Komitetu wchodzi reprezentanci poszczególnych ministerstw w randze sekretarzy stanu, a jednym z jego kluczowych zadań jest opiniowanie wszystkich projektów dotyczących społeczeństwa obywatelskiego.

Współpraca między administracją publiczną i organizacjami pozarządowymi może być realizowana w różny sposób, a jednym z istotnych instrumentów rozwoju kultury dialogu i współpracy są roczne lub wieloletnie **programy współpracy administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi. Instrument ten wymaga dalszego wzmacniania i upowszechniania.** Ogromną rolę w tym względzie będzie miał do odegrania Komitet ds. Pożytku Publicznego oraz wspomniane wcześniej rady i inne ciała dialogu tworzone we współpracy administracji z sektorem pozarządowym. Powołanie tych podmiotów przyczyni się do rozwoju tworzonych przez organy administracji publicznej programów współpracy, co w efekcie spowoduje zwiększenie liczby przyjętych programów oraz poprawę jakości współpracy w formach: zlecenia organizacjom pozarządowym realizacji zadań publicznych, wzajemnego informowania się o planowanych kierunkach działalności, konsultacji z organizacjami pozarządowymi projektów aktów normatywnych, umów o wykonanie inicjatywy lokalnej, umów partnerskich określonych w art. 28a ust. 1 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz porozumień albo umów o partnerstwie określonych w art. 33 ust. 1 ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020 (Dz. U. z 2020 r. poz. 818). Jako skutek działania Komitetu, rad i innych ciał dialogicznych przewidywane jest doprowadzenie do tego, aby we wszystkich organach administracji publicznej przyjmowane były roczne lub wieloletnie programy współpracy. Dla porównania instrument ten w 2016 r. stosowało 49% urzędów administracji rządowej, w 2017 r. 66%, a w 2018 r. 72%. Identyfikując organizacje będące interesariuszami danej polityki publicznej, programy współpracy włączają je w proces wypracowywania nowych, innowacyjnych rozwiązań, uruchamiają proces uczenia się partnerów, poprawiają jakość konsultacji publicznych, mogą angażować w analizę *ex post* instrumentów. Udoskonalenie wzajemnej współpracy pozwoli na poprawę komunikacji między administracją publiczną i społeczeństwem, a także zwiększy aktywność obywateli, ich zaufanie do państwa i poczucie uczestnictwa w najważniejszych dla kraju sprawach.

1.1.2. Wspieranie rozwoju partnerstwa i innych form współpracy w obszarze realizacji zadań publicznych

Jednym z priorytetów Komitetu do spraw Pożytku Publicznego jest **uporządkowanie i uproszczenie systemu zlecenia zadań publicznych.** Konieczne okazały się zmiany w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, które porządkują procedury zlecenia zadań publicznych organizacjom obywatelskim oraz usprawniają tworzenie programów współpracy administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi. Aby zapewnić efektywność i racjonalność systemu zlecenia realizacji zadań, konieczne jest uwzględnienie szeregu zasad i elementów, w tym: ograniczenia obowiązków sprawozdawczych i kontrolnych, popularyzacji i stworzenia lepszych ram prawnych dla stosowania klauzul społecznych w systemie zamówień publicznych, długoterminowego programowania przez administrację działań zlecanych organizacjom i wprowadzania mechanizmów finansowania zadań wieloletnich, zasady, iż oferenci/wnioskodawcy w konkursach składają wyłącznie ofertę/wniosek bez potrzeby składania jakichkolwiek załączników na etapie selekcji ofert/wniosków.

Konieczna jest również **poprawa standardów partnerstwa. Należy zmierzać do wypracowania modelu bardziej włączającej i partnerskiej współpracy przy tworzeniu lokalnych polityk**

publicznych. Potrzebne jest też wprowadzenie równowagi w skali stosowania trybu wspierania i trybu powierzania zadań przez administrację publiczną.

Szczególnym narzędziem wsparcia dla rozwoju współpracy między organizacjami pozarządowymi i administracją publiczną jest **Program Rozwoju Instytucji Obywatelskich na lata 2018–2030 PROO.** Celem głównym tego programu jest budowa silnego, sprawnego, różnorodnego i niezależnego sektora organizacji obywatelskich. Działania programowe będą w szczególności kierowane do organizacji działających w mniejszych ośrodkach, tam gdzie reagują na realne potrzeby wspólnot i ich mieszkańców. Za monitorowanie Programu, szczególnie w zakresie realizacji wdrażanych projektów, odpowiedzialna jest Instytucja Zarządzająca, współdziałająca z Komitetem Sterującym-Monitorującym. Monitoring zostanie skoncentrowany na procesie wdrażania Programu i jako taki będzie operacyjnie użyteczny, warunkując możliwość wprowadzania ewentualnych korekt w trakcie implementacji Programu oraz dokonywania systematycznych ocen w zakresie skuteczności prowadzonej interwencji. Po zakończeniu realizacji działań w ramach dotacji przyznanej w Programie, każdy beneficjent będzie zobowiązany do wypełnienia ankiety monitorującej i przekazania jej do Instytucji Zarządzającej w sposób określony w regulaminie konkursu, w ramach którego uzyskał wsparcie. Ponadto Instytucja Zarządzająca będzie prowadzić ewaluację Programu w trakcie jego trwania w celu rozstrzygnięcia, czy jego realizacja prowadzi do osiągnięcia zdefiniowanych celów oraz czy jest zgodna z celami polityki państwa w zakresie wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Po zakończeniu wdrażania Programu zostanie przeprowadzana ewaluacja *ex post*, obejmująca w szczególności ocenę stopnia osiągnięcia celów oraz ewentualnie określenie przyczyn ich nieosiągnięcia. Istotnym elementem umożliwiającym ocenę jakości świadczonych usług publicznych jest również wprowadzenie obowiązku sprawozdawczego z realizowanych przez beneficjentów w ramach projektów zadań. W szczególności Instytucja Zarządzająca będzie wymagała sprawozdawczości od beneficjentów Programu w zakresie działań realizowanych przy wykorzystaniu środków pochodzących z Programu. Na poziomie konkursu grantowego prowadzona będzie sprawozdawczość wewnętrzna w ramach Instytucji Zarządzającej. Na poziomie Programu sprawozdawczość obejmuje zbiorczą informację nt. wdrażania Programu w rocznym sprawozdaniu z działalności oraz rocznym sprawozdaniu finansowym Narodowego Instytutu Wolności–Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (NIW-CRSO).

W ramach obowiązujących ustawowo programów współpracy administracji z organizacjami pozarządowymi uwzględniono również **stworzenie klarownych reguł i mechanizmów regrantingu.** Umożliwi to dystrybucję środków w sposób bardziej zdecentralizowany – przez podmioty, które lepiej znają lokalne potrzeby społeczne. Istotnym zadaniem będzie zdiagnozowanie, w jakich przypadkach i strukturach oraz w jaki sposób można lepiej wykorzystywać formułę regrantingu.

Ponadto, zgodnie z katalogiem zawartym w art. 5 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, organy administracji publicznej prowadzą działalność w sferze zadań publicznych we współpracy z organizacjami pozarządowymi, w szczególności w formach:

- zlecenia organizacjom realizacji zadań publicznych,
- wzajemnego informowania się o planowanych kierunkach działalności,
- konsultowania z organizacjami projektów aktów normatywnych w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji,
- konsultowania projektów aktów normatywnych dotyczących sfery zadań publicznych z radami działalności pożytku publicznego, w przypadku ich utworzenia przez właściwe jednostki samorządu terytorialnego,
- tworzenia wspólnych zespołów o charakterze doradczym i inicjatywnym, złożonych z przedstawicieli organizacji pozarządowych, jak również podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 oraz przedstawicieli właściwych organów administracji publicznej,
- umów o wykonanie inicjatywy lokalnej,

- umów partnerskich określonych w art. 28a ust. 1 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz porozumienia albo umowy o partnerstwie określonych w art. 33 ust. 1 ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020.

Opisane w SRKS działania mają na celu upowszechnienie i podnoszenie standardów współpracy w oparciu o zasady: pomocniczości, suwerenności stron, partnerstwa, efektywności, uczciwej konkurencji i jawności oraz **poprawę współpracy organów administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi w obszarze realizacji zadań publicznych w taki sposób, żeby procentowo coraz więcej urzędów angażowało się w te działania.**

Niezbędne jest także **poszerzenie zakresu stosowania klauzul społecznych**, które umożliwiają uwzględnianie aspektów społecznych, w tym prodemograficznych, przy zlecaniu zadań publicznych. Będzie to wymagało kontynuacji i wzmocnienia działań edukacyjnych i upowszechniających dotyczących praktycznego ich stosowania oraz weryfikacji ram prawnych. W efekcie zwiększą się szanse otrzymania środków finansowych przez organizacje pozarządowe działające na rzecz grup defaworyzowanych, co przełoży się na zwiększenie efektywności działań na rzecz ich wspierania, w tym również działań o charakterze prozatrudnieniowym. Poza korzyściami etyczno-terapeutycznymi dla beneficjentów podejmowanych działań, aktywne wspieranie osób defaworyzowanych powinno przynosić również korzyści ekonomiczne.

Pełniejsze wykorzystanie możliwości PES w zakresie oddziaływania na rozwój wspólnot lokalnych wymaga stworzenia sprzyjających warunków dla ich rozwoju oraz współpracy z administracją publiczną. W tym celu konieczne jest wdrożenie instrumentów ukierunkowanych m.in. na zdefiniowanie i uporządkowanie sfery ekonomii społecznej i solidarnej i jej podstawowych elementów, uporządkowanie systemu programowania lokalnego w sferze polityki społecznej z udziałem PES, określenie ich funkcji w realizacji usług społecznych, wdrożenie odpowiednich działań edukacyjnych skierowanych do przedstawicieli samorządów oraz uproszczenie form zakupu usług i zlecania zadań publicznych. **Kluczową rolę będzie miało stworzenie odpowiednich ram prawnych powiązane z zakrojonymi na szeroką skalę działaniami szkoleniowo-edukacyjnymi adresowanymi do przedstawicieli wspólnot lokalnych na poziomie powiatów i gmin.**

Kolejnym etapem będzie **włączanie PES w realizację usług społecznych oraz zadań w zakresie rozwoju lokalnego**. PES, które są w stanie realizować kompleksowo usługi społeczne, powinny mieć taką możliwość i większe niż dotychczas wsparcie ze strony administracji publicznej. Pozwoli to na skuteczniejszą aktywizację i reintegrację członków i pracowników PES. Służyć temu będzie także **wprowadzenie do porządku prawnego instytucji partnerstwa publiczno-społecznego, które umożliwi bardziej efektywną i elastyczną współpracę sektora ekonomii społecznej i solidarnej z sektorem publicznym**, redukując konieczność wyłaniania partnerów za pośrednictwem konkursu lub postępowania w ramach prawa zamówień publicznych. **Zaproponowany zostanie również nowy, negocjacyjny tryb zlecania usług społecznych**. Jednocześnie, dzięki wprowadzeniu do porządku prawnego ustawy o ekonomii społecznej i solidarnej, urzeczywistnione i rozpowszechnione zostanie również zlecanie zadań w zakresie rozwoju lokalnego oraz usług społecznych w trybie otwartego konkursu ofert oraz z wykorzystaniem społecznych aspektów w trybach prawa zamówień publicznych. Lokalny i środowiskowy model zaspokajania potrzeb wspólnoty, w oparciu o jej potencjał, sprzyja także podnoszeniu dostępności i jakości usług społecznych i zadań publicznych w zakresie rozwoju lokalnego, ponieważ zarówno odbiorcy, jak i realizatorzy będą w większym stopniu zaangażowani w programowanie, realizację i monitorowanie tych usług i zadań, co przełoży się również na lepsze dopasowanie interwencji w tym zakresie do potrzeb członków społeczności lokalnych. Przykładem bardziej kompleksowego podejścia do rozwiązywania problemów społecznych na poziomie lokalnym będzie **wspieranie przedsiębiorstw społecznych świadczących wiązki usług na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem osób z niepełnosprawnościami i niesamodzielnych oraz ich rodzin**. Wspierane będą także **przedsięwzięcia ułatwiające wymianę informacji o aktywności PES działających w szczególności w obszarze usług społecznych oraz działania służące rozwijaniu kompetencji pracowników sektora ekonomii**

społecznej i administracji publicznej w zakresie świadczenia usług społecznych. Działania te powinny ułatwiać kontraktowanie usług społecznych w sposób umożliwiający osiąganie dodatkowych korzyści społecznych, m.in. przez nawiązywanie trwałej współpracy z lokalnymi PES.

1.1.3. Doskonalenie rozwiązań instytucjonalno-prawnych umożliwiających rozwój sektora obywatelskiego

Aby ułatwić obywatelom wspólne, zorganizowane działanie, zakłada się **wypracowanie i wdrożenie do systemu prawnego nowych, uproszczonych form i narzędzi prowadzenia zorganizowanej działalności obywatelskiej.** Należy też znaleźć rozwiązania różnicujące warunki prowadzenia działalności, w tym także wymogi formalno-rachunkowe, w zależności od celów, skali i form tej działalności, a także promować nowe możliwości działania i zachęcać obywateli do ich wykorzystywania. Niezbędne jest przy tym wdrożenie stałego mechanizmu monitorowania i oceny praktycznych skutków stosowania prawa w zakresie aktywności obywatelskiej.

Działaniom legislacyjnym musi towarzyszyć promocja sektora pozarządowego i aktywności obywatelskiej w mediach publicznych, wsparcie dla rozwoju współpracy wewnątrzsektorowej oraz zapewnienie obywatelom i organizacjom dostępu do informacji niezbędnych dla efektywnego działania.

Niezbędna jest również **reforma systemu pożytku publicznego**, która pozwoli wypracować jednoznaczną definicję organizacji prowadzącej działalność pożytku publicznego oraz usprawni dostęp do uzyskania statusu OPP wszystkim organizacjom, które *de facto* taką działalność w świetle przepisów ustawy prowadzą. W efekcie wzrośnie liczba organizacji posiadających status OPP.

Reforma w zakresie mechanizmu 1% spowoduje zwiększenie puli środków przeznaczanych na wspieranie działalności organizacji pozarządowych oraz rozwiąże problem narastających nieprawidłowości w zakresie jego dotychczasowego funkcjonowania. Zamierzenia te zostaną zrealizowane w ramach nowelizacji ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. z 2020 r. poz. 1426, z późn. zm.).

Niezbędne jest również uproszczenie procedur aplikacji i rozliczania się ze środków. Przygotowanie i wdrożenie nowego generatora wniosków, obejmującego całość procesu wnioskowania, selekcji, kontraktowania, monitoringu i raportowania, zwiększy łatwość i skuteczność wykorzystania procedur aplikacyjnych i sprawozdawczych. Zmiana wzorów ofert i sprawozdań będzie miała na celu zmniejszenie obciążeń nakładanych na organizacje obywatelskie. Pomoże to szczególnie małym, początkującym organizacjom, dla których skomplikowane procedury aplikacyjne i rozliczeniowe są często jedną z głównych barier w dostępie do środków publicznych.

Dla zwiększenia przejrzystości życia publicznego **wsparcia wymagają organizacje strażnicze.** W tym celu przeprowadzona zostanie publiczna, szeroka debata nt. barier instytucjonalnych i prawnych w prowadzeniu działań rzeczniczych i strażniczych przez polskie organizacje pozarządowe. W jej efekcie wskazane zostaną możliwe środki zaradcze. Następnie zostaną opracowane, skonsultowane i wdrożone odpowiednie instrumenty wsparcia dla prowadzenia tego rodzaju działalności. Intensyfikacja i rozwój działalności strażniczej organizacji obywatelskich będą przyczyniać się do efektywniejszego funkcjonowania instytucji publicznych.

Aby zachować równowagę i wzmacniać działalność, **konieczne jest też stymulowanie finansowania sektora obywatelskiego ze źródeł prywatnych.** Dlatego niezbędne jest opracowanie narzędzi zachęcających osoby fizyczne i prawne do finansowego wspierania organizacji obywatelskich. W tym celu przeprowadzona zostanie debata z udziałem przedstawicieli organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorców, której celem będzie identyfikacja i wdrożenie możliwych zmian legislacyjnych i innych mechanizmów interwencji w zakresie zwiększania finansowania polskiego sektora obywatelskiego ze środków prywatnych. Wzrost filantropii na rzecz organizacji pozarządowych oznaczać będzie, z jednej strony zwiększenie wśród Polaków poczucia współodpowiedzialności za rzeczywistość społeczną, z drugiej zaś przyczyni się do zwiększenia efektywności organizacji.

1.2. Rozwój i wzmocnienie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej

Zorganizowane formy aktywności obywatelskiej są w praktyce najbardziej skutecznym, efektywnym i użytecznym sposobem wpływania obywateli na życie publiczne. Szczególnie ważne jest, niezależnie od dziedziny życia, budowanie trwałych rozwiązań, które wspierać będą rozwój postaw i działań prospołecznych i obywatelskich.

Priorytet 1.2. obejmuje następujące kierunki interwencji:

- 1.2.1. Wspieranie rozwoju organizacji obywatelskich działających w obszarze pożytku publicznego,**
- 1.2.2. Zwiększanie aktywności i kompetencji obywateli przez wspieranie rozwoju wolontariatu, ruchu harcerskiego oraz uniwersytetów ludowych,**
- 1.2.3. Budowanie kompetencji i postaw obywatelskich, patriotycznych i probronnych,**
- 1.2.4. Wspieranie rozwoju ekonomii społecznej i solidarnej,**
- 1.2.5. Przeciwdziałanie wykluczeniu przez edukację włączającą.**

1.2.1. Wspieranie rozwoju organizacji obywatelskich działających w obszarze pożytku publicznego

Realizacji ww. priorytetu służą projekty strategiczne SRKS „Program Funduszu Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020” oraz jego kontynuacja na lata 2021–2030 pod nazwą „Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021–2030”, a także „Program Rozwoju Organizacji Obywatelskich na lata 2018–2030 PROO”. Odpowiadają one na konkretne, zdiagnozowane problemy, z którymi mierzą się organizacje pozarządowe w Polsce.

„Program Funduszu Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020” (dalej FIO) ukierunkowany jest na wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i przeznaczony dla organizacji sektora pozarządowego. **Głównym celem Programu jest zwiększenie zaangażowania obywateli i organizacji pozarządowych w życie publiczne.** Realizacja Programu FIO ma umożliwić obywatelom angażowanie się w różnorodne działania na rzecz innych, swoich wspólnot oraz w tworzenie, realizację i monitoring polityk publicznych. Cel ten zostanie osiągnięty przez realizację celów szczegółowych, takich jak: zwiększenie liczby inicjatyw oddolnych, wzrost liczby obywateli angażujących się w działania organizacji pozarządowych i inicjatywy lokalne, wzrost partycypacji obywateli w sprawach publicznych, wzmocnienie potencjału sektora non-profit. Monitoring realizacji Rządowego Programu FIO przyjętego przez Radę Ministrów na lata 2014–2020 wykazał jego słabości, które powodowały, że priorytety FIO w większości stanowiły jedynie uzupełnienie systemu zadań publicznych realizowanych przez JST. Począwszy od 2018 r., w priorytetach uwzględnione zostały nowe kierunki, które przyczynią się do zwiększenia wpływu na rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Polsce. Kluczowe kierunki proponowanych działań obejmują obszary partycypacji publicznej, sprawowania obywatelskiej kontroli nad funkcjonowaniem instytucji publicznych, rozwoju wolontariatu oraz instytucjonalizacji sektora obywatelskiego. Dzięki tym zmianom Fundusz stanie się instrumentem umożliwiającym horyzontalny, równomierny rozwój lokalnych organizacji we wszystkich regionach Polski, dając im tym samym większą szansę realizacji ważnych społecznie misji i umożliwiając głębszy udział w dialogu obywatelskim. Wsparcie dystrybuowane będzie z uwzględnieniem obszarów wymagających szczególnej interwencji ze względu na niskie wskaźniki aktywności obywatelskiej. Realizacja Programu FIO na lata 2014–2020 finansowana będzie z krajowych środków publicznych pochodzących z budżetu państwa i wyniesie 60 mln zł rocznie. Ogólne zasady edycji na dany rok określone są w Regulaminie Konkursu FIO. Przez kryteria strategiczne FIO ma możliwość kierowania wsparcia przede wszystkim do nowo powstałych, małych organizacji, organizacji wywodzących się z małych miejscowości bądź na konkretny, szczególnie pożądanym z punktu widzenia interesu społecznego, rodzaj działalności, np. na działalność lokalnych organizacji strażniczych czy prowadzoną we współpracy z innymi podmiotami. Programem zarządza NIW-CRSO. Nad efektywnością i jakością wdrażania FIO czuwa Komitet Sterująco-Monitorujący Programu FIO. Monitorowanie wdrażania programu należy natomiast do zadań Komitetu do spraw Pożytku Publicznego.

„Program Rozwoju Organizacji Obywatelskich na lata 2018–2030 (PROO)” ustanowiony został uchwałą nr 104/2018 Rady Ministrów z dnia 7 sierpnia 2018 r. Program ten skierowany jest do organizacji obywatelskich, w tym organizacji strażniczych i mediów obywatelskich. **Głównym celem Programu jest wsparcie rozwoju instytucjonalnego społeczeństwa obywatelskiego oraz zwiększenie udziału tych organizacji w życiu publicznym, a w konsekwencji upowszechnianie demokratycznych norm obywatelskości.** Celami szczegółowymi programu są:

- wzrost zaangażowania obywateli i organizacji obywatelskich w życie publiczne,
- wzmocnienie organizacji obywatelskich w wymiarze strategicznym,
- poprawa stabilności finansowej organizacji obywatelskich.

Priorytety programu obejmują: zrównoważony rozwój organizacyjny, w tym wsparcie działań misyjnych i rozwoju instytucjonalnego i dotacje na wkład własny, kapitały żelazne, w tym dotacje operacyjne na wsparcie budowania początkowych kapitałów żelaznych i dofinansowanie początkowych kapitałów żelaznych oraz ich rozbudowy, rozwój instytucjonalny lokalnych organizacji strażniczych i mediów obywatelskich, rozwój instytucjonalny think tanków obywatelskich, wsparcie doraźne. Program będzie realizowany przez otwarte konkursy dotacyjne i realizowany będzie w latach 2018–2030, a środki finansowe na jego wdrożenie pochodzić będą z **Funduszu Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego**, utworzonego na podstawie art. 88a ustawy z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych (Dz. U. z 2019 r. poz. 847, z późn. zm.). Instytucją realizującą program jest NIW-CRSO. Funkcje kontrolne i nadzorcze nad realizacją PROO sprawuje Przewodniczący Komitetu do spraw Pożytku Publicznego, który powołuje także Komitet Sterująco-Monitorujący. Oczekiwanymi rezultatami horyzontalnymi Programu rozumianymi jako istotne zmiany osiągnięte w obszarze procesu budowy społeczeństwa obywatelskiego w Polsce będą:

- wzrost zaangażowania organizacji obywatelskich w życie publiczne, w szczególności wyrażony zwiększeniem liczby organizacji zaangażowanych w procesy konsultacji społecznych na różnych poziomach,
- zwiększenie dynamiki dialogu obywatelskiego w Polsce, zbudowanie trwałych płaszczyzn kontaktów i wymiany informacji między organami administracji publicznej i organizacjami trzeciego sektora, w zakresie wzajemnego przekazywania sobie opinii, ustaleń i założeń dotyczących celów, instrumentów i strategii wdrażania polityk publicznych na różnych poziomach,
- znacząca poprawa stabilności działania organizacji społeczeństwa obywatelskiego w wyniku dostępności środków „operacyjnych” pozwalających na realizację celów statutowych poza bieżącymi projektami, głównie w zakresie rozwoju organizacyjnego, wzmocnienia zasobów, wdrożenia standardów zarządzania strategicznego,
- wzmocnienie organizacji, które dotychczas z uwagi na profil lub specyfikę działalności miały ograniczone możliwości korzystania ze wsparcia publicznego (np. organizacje strażnicze i rzecznice, think tanki, media obywatelskie itp.),
- poprawa bieżącej zdolności organizacji obywatelskich do realizacji podstawowych form działalności w wyniku możliwości skorzystania z unikatowej formy wsparcia doraźnego,
- wzrost stabilności finansowej organizacji pozarządowych w perspektywie wieloletniej w wyniku istotnej interwencji na rzecz budowy kapitałów żelaznych w polskim sektorze obywatelskim.

1.2.2. Zwiększanie aktywności i kompetencji obywateli przez wspieranie rozwoju wolontariatu, ruchu harcerskiego oraz uniwersytetów ludowych

Wsparcie skierowane do organizacji pozarządowych jako zinstytucjonalizowanych form działalności obywateli uzupełniają programy rządowe, których celem jest zwiększania aktywności obywatelskiej, także przez wspieranie form organizacyjnych, które przyczyniają się do budowania postaw

proobywatelskich. W priorytet ten wpisuje się realizacja trzech projektów strategicznych SRKS: „Korpus Solidarności. Program wspierania i rozwoju wolontariatu długoterminowego na lata 2018–2030”, „Rządowy Program Wsparcia Rozwoju Organizacji Harcerskich i Skautowych na lata 2018–2030” oraz „Program Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030”.

„Korpus Solidarności. Program wspierania i rozwoju wolontariatu długoterminowego na lata 2018–2030” przyjęty został uchwałą nr 139/2018 Rady Ministrów z dnia 2 października 2018 r. Program koncentruje się na czterech grupach odbiorców: wolontariuszach, organizatorach wolontariatu, koordynatorach wolontariatu oraz otoczeniu wolontariatu. Korpus Solidarności stanowi odpowiedź na zdiagnozowane problemy dotyczące działalności wolontariackiej w Polsce. **Celem strategicznym programu jest wsparcie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego przez wypracowanie i wdrożenie rozwiązań ułatwiających i zachęcających do systematycznego oraz długoterminowego angażowania się obywateli w wolontariat.** Celami operacyjnymi programu są:

- wzrost liczby wolontariuszy angażujących się w sposób trwały w działania wolontariatu długoterminowego,
- wzrost skuteczności działania koordynatorów wolontariatu w organizacjach współpracujących z wolontariuszami,
- zwiększenie liczby organizatorów wolontariatu podejmujących długoterminową współpracę z wolontariuszami oraz rozwijających wspólnie z Instytucją Zarządzającą lokalną politykę w zakresie funkcjonowania wolontariatu,
- pozytywna zmiana postrzegania wolontariatu i wzrost świadomości otoczenia w zakresie zasad organizowania wolontariatu i włączania się obywateli w działania ochotnicze.

Korpus Solidarności ma służyć wolontariuszom – zarówno tym już aktywnym, jak i osobom skłaniającym się do podjęcia pracy przy projektach skupionych na celach ważnych społecznie, wspierających osoby i środowiska zagrożone wykluczeniem, rozwijających społeczności lokalne oraz na innych inicjatywach cennych ze względu na interes społeczny. Program przewiduje organizację różnego rodzaju szkoleń dla wolontariuszy, w tym wakacyjnych obozów i wizyt studyjnych, jak również stworzenie programu benefitowego „Karta wolontariusza” czy przyznawanie mini-grantów na inicjatywy wolontariackie. Rezultatem realizacji programu ma być także stworzenie serwisu kojarzeniowego – bazy wolontariuszy i organizacji oferujących aktywności dla ochotników – o zasięgu ogólnopolskim. Program Korpus Solidarności stanowi element Narodowego Programu Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego. Program przewiduje także wzmocnienie współpracy z regionalnymi i lokalnymi partnerami – strukturami samorządowymi, branżowymi sieciami organizacji pozarządowych i pojedynczymi organizatorami wolontariatu, co sprzyjać będzie rozwojowi wolontariatu w środowisku lokalnym. Program realizowany będzie w latach 2018–2030, a środki na jego wdrożenie pochodzą będą z Funduszu Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego. Instytucją Zarządzającą programem jest NIW-CRSO, natomiast nadzór nad całością realizacji sprawuje Przewodniczący Komitetu do spraw Pożytku Publicznego.

„Rządowy Program Wsparcia Rozwoju Organizacji Harcerskich i Skautowych na lata 2018–2030” (ROHIS) został przyjęty uchwałą nr 138/2018 Rady Ministrów z dnia 2 października 2018 r. **Głównym celem Programu jest wzmocnienie organizacji harcerskich w zakresie potencjału instytucjonalnego oraz realizowanej działalności programowej przez podniesienie umiejętności, kompetencji i kwalifikacji wychowawców oraz dzieci i młodzieży zaangażowanych w działalność harcerską oraz rozwój wolontariatu w organizacjach harcerskich.** Ponadto dotacje przeznaczone są także na wzmocnienie współpracy organizacji harcerskich z podmiotami sektora publicznego, wsparcie w budowie systemu współpracy z sektorem przedsiębiorstw oraz konsolidacji środowisk harcerskich i skautowych. Program swoim zasięgiem obejmuje całe terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a przez fakt, że organizacje harcerskie i skautowe istnieją na terenie całej Polski, a w mniejszych miejscowościach odgrywają szczególną rolę, wpisuje się w działania na rzecz OSI – w szczególności w zakresie budowania lokalnych tożsamości. O dotację w ramach konkursu mogą się ubiegać organizacje harcerskie – stowarzyszenia posiadające osobowość prawną, zarejestrowane na

terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, objęte Protektorem Prezydenta RP i pracujące harcerską metodą wychowawczą, jak również organizacje nieobjęte Protektorem, pod warunkiem że ich praca harcerską metodą wychowawczą została potwierdzona przez organizację objętą Protektorem. Podmioty uprawnione do aplikowania w ramach konkursu nie muszą posiadać statusu OPP. ROHiS będzie wdrażany w latach 2018–2030. Instytucją Zarządzającą Programem jest NIW-CRSO. Nadzór nad prawidłową realizacją Programu sprawuje Przewodniczący Komitetu do spraw Pożytku Publicznego, wspierany przez Radę NIW-CRSO.

Ponadto przyjęty został przez Radę Ministrów uchwałą nr 77/2020 z dnia 18 czerwca 2020 r. „**Program Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030**”. W ramach realizacji Programu wsparcie na rozwój działalności programowej w powiązaniu z rozwojem instytucjonalnym otrzymają uniwersytety ludowe. Program będzie realizowany w ramach corocznych konkursów dotacyjnych. Celem Programu jest **wzrost poziomu edukacji ustawicznej dorosłych mieszkańców gmin wiejskich i wiejsko-miejskich oraz zwiększenie poziomu kapitału społecznego na obszarach wiejskich i w małych miastach**. Program przysłuży się realizacji wsparcia na rzecz obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją oraz miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze stanowiących OSI.

Budowaniu kapitału społecznego sprzyjają również **działania zmierzające do rozwoju u uczniów postaw i zachowań prospołecznych, w tym w formie wolontariatu. Należy nieustannie wspierać i rozwijać aktywność szkół w tym obszarze**. W ostatnich latach resort edukacji wprowadził uregulowania³⁵⁾, które mają wzmocnić rozwój wolontariatu w szkołach i placówkach systemu oświaty. Dyrektor szkoły zobowiązany jest do stwarzania w szkole warunków do działania m.in. wolontariuszy, zaś organizacja wolontariatu w szkole odbywa się według zasad określonych w statucie. Samorząd uczniowski może, w porozumieniu z dyrektorem szkoły lub placówki, podejmować działania z zakresu wolontariatu oraz tworzyć tzw. radę wolontariatu. Zachętą do angażowania się uczniów w pomoc koleżeńską, pracę społeczną, życie kulturalne czy ochronę środowiska naturalnego jest także odnotowywanie takich aktywności w dokumentacji szkolnej – za osiągnięcia w zakresie aktywności społecznej uczniowie mogą otrzymać dodatkowe 3 punkty w procesie rekrutacji do szkół wyższych szczebli.

1.2.3. Budowanie kompetencji i postaw obywatelskich, patriotycznych i proobronnych

Sfery edukacji, nauki i sportu są naturalnymi przestrzeniami rozwoju człowieka, w których kształtują się niezbędne do rozwoju i efektywnego funkcjonowania wspólnoty wzorce obywatelskie i społeczne, oparte na aksjologii zawartej w polskiej Konstytucji. SRKS zakłada realizację w tych obszarach szeregu działań, które przyczyniać się będą do wzmocnienia sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego kompetencji i postaw oraz do redukcji negatywnych aspektów sytuacji związanej z tzw. chaosem aksjologicznym (kryzysem wartości), w którym do obywatela docierają sprzeczne ze sobą postulaty realizacji różnych, często odmiennych od siebie katalogów wartości.

W związku z tym w ustawie z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2020 r. poz. 910 i 1378) uwzględniono **konieczność kształtowania u uczniów postaw przedsiębiorczości i kreatywności oraz kształtowania ich aktywności społecznej z wykorzystaniem innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych i metodycznych**. W ślad za tymi zapisami w podstawie programowej kształcenia ogólnego uwzględniono zapisy dotyczące **kształtowania kompetencji kluczowych oraz umiejętności uniwersalnych niezbędnych na rynku pracy oraz w codziennym życiu**. Jako szczególnie istotne wskazuje się postawy odpowiedzialne, wartości obywatelskie, szacunek, kulturę pracy, kompetencje społeczno-emocjonalne oraz kompetencje osobiste i społeczne ukierunkowane na samoświadomość, sprawczość i relacyjność. Nastąpiła również zmiana przepisów

³⁵⁾ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe – przepisy znowelizowanej ustawy mówią m.in. o tym, że system oświaty zapewnia „warunki do rozwoju zainteresowań i uzdolnień uczniów przez organizowanie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych oraz kształtowanie aktywności społecznej i umiejętności spędzania czasu wolnego”.

dotyczących prowadzenia w szkołach i placówkach działalności innowacyjnej przez zniesienie wymagań formalnych, warunkujących realizację innowacji w szkołach. Aby umożliwić efektywną realizację podstawy programowej, opracowywane i udostępniane są bezpłatne poradniki dotyczące zmian w podstawie programowej, a także kursy i szkolenia dla nauczycieli i innych pracowników systemu oświaty.

Przyjęta uchwałą nr 12/2019 Rady Ministrów 25 stycznia 2019 r. „**Zintegrowana Strategia Umiejętności 2030** (część ogólna)” (ZSU) przewiduje m.in. **rozwijanie kompetencji kluczowych oraz przygotowanie dzieci do świadomego korzystania z technologii cyfrowych**. Zawarte w części ogólnej ZSU priorytety i kierunki działań zostaną rozwinięte w części szczegółowej. Społeczny wymiar edukacji, o którym mowa w SRKS, odnosi się przede wszystkim do Priorytetu 1. ZSU „Podnoszenie poziomu umiejętności kluczowych u dzieci, młodzieży i osób dorosłych” i określonych w nim kierunków działań obejmujących m.in.:

- *rozwijanie w różnych miejscach i formach – w ramach edukacji formalnej, pozaformalnej i uczenia się nieformalnego – kompetencji kluczowych dla aktywnego uczestnictwa obywateli w życiu społecznym i gospodarczym,*
- *pogłębianie umiejętności osób korzystających z technologii cyfrowych, rozwijanie oferty kształcenia i szkolenia w obszarze technologii cyfrowych, aby budować świadomość w zakresie ich praktycznych zastosowań dziś i w przyszłości,*
- *wspieranie inicjatyw na rzecz upowszechniania wiedzy i umiejętności w zakresie ekonomii i uczestnictwa w życiu gospodarczym,*
- *możliwie najwcześniejsze przygotowywanie dzieci do świadomego i kreatywnego korzystania z technologii cyfrowych.*

W odpowiedzi na wyzwania identyfikowane w obszarach bezpieczeństwa i zdrowia polskich dzieci i młodzieży mogą powstawać **programy wspierające organy prowadzące szkoły i placówki w zakresie działań na rzecz zdrowia i bezpieczeństwa, w tym również bezpieczeństwa w Internecie**. Efektem podejmowanych do realizacji zadań o charakterze edukacyjno-informacyjnym, badawczym, prawno-organizacyjnym będą opracowane procedury postępowania wobec zdiagnozowanych problemów występujących w społecznościach szkolnych, długookresowe strategie działań profilaktycznych o potwierdzonej skuteczności oraz integracja społeczności lokalnej wokół eliminowania ewentualnych zagrożeń identyfikowanych w obszarze praw dziecka i ucznia. Realizowane wsparcie powinno przyczynić się do podniesienia świadomości, wiedzy i kompetencji uczniów, rodziców, nauczycieli i przedstawicieli instytucji i organizacji zajmujących się edukacją i wychowaniem dzieci i młodzieży, kształtując w tych grupach pożądane postawy w odniesieniu do zjawisk związanych z bezpieczeństwem i zdrowiem. Podejmowane działania w dłuższej perspektywie pozwolą na wzmocnienie pozytywnych postaw oraz ograniczenie transferu negatywnych wzorców i zachowań do dalszych etapów życia uczniów.

Także uczelnie realizują misję o szczególnym znaczeniu dla społeczeństwa – wnosząc wkład w innowacyjność gospodarki, przyczyniają się do rozwoju kultury i społeczeństwa obywatelskiego. Istotnym zadaniem sektora nauki, w tym uczelni, we współpracy z JST oraz organizacjami pozarządowymi, będzie **realizacja przedsięwzięć ukierunkowanych przede wszystkim na wzmocnienie roli i lepsze wykorzystanie zasobów uczelni w otoczeniu społecznym i gospodarczym**, tworzenie przez uczelnie innowacyjnych form aktywizacji społecznej i edukacyjnej społeczności lokalnych, podniesienie kompetencji kluczowych (odpowiadających potrzebom rynku pracy, gospodarki i społeczeństwa), propagowanie kultury innowacyjności, tworzenie programów dostępnych dla niestandardowych odbiorców szkolnictwa wyższego, wsparcie idei solidarności międzypokoleniowej. Projekt strategiczny pn. **Społeczna Odpowiedzialność Nauki (SON)** ma na celu uruchamianie potencjału uczelni i podmiotów nauki w zakresie innowacyjności gospodarki, rozwoju kultury i społeczeństwa obywatelskiego, przy jednoczesnym uwzględnianiu interesów społecznych, ochrony środowiska oraz relacji z różnymi grupami interesariuszy. Programy SON mają na celu rozbudzanie ciekawości poznawczej oraz integrację społeczności lokalnej z ośrodkami akademickimi.

Wyrównują szanse edukacyjne i docierają do tych części kraju, w których do tej pory aktywność akademicko-naukowa nie istniała. Wzmocnieniu aktywności uczelni w budowaniu kapitału społecznego służy również Inicjatywa **Trzecia Misja Uczelni**, realizowana przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju. Odbiorcami tych działań są przede wszystkim dzieci, osoby w średnim wieku i seniorzy. Uczelnie współpracują w tym projekcie z JST lub organizacjami pozarządowymi. Program realizowany jest w trybie konkursowym i wspiera powstawanie programów kształcenia i prowadzenia działań dydaktycznych, kursów i szkoleń m.in. w ramach uniwersytetów dziecięcych i uniwersytetów drugiego i trzeciego wieku. Z kolei **Naukobus i Planetobus** to działania realizowane przez ministra właściwego do spraw nauki i szkolnictwa wyższego, we współpracy z Centrum Nauki Kopernik w ramach programu „Nauka dla Ciebie”, na co dzień docierające do szkół podstawowych w małych miejscowościach w całej Polsce, w tym również stanowiących OSI.

Uzupełnieniem działań na rzecz budowania kompetencji i postaw obywatelskich przez edukację i naukę będzie także **program „Młodzież Solidarna w Działaniu”** realizowany w ramach Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego. Jego istotę stanowi kształtowanie tożsamości i solidarnych postaw społecznych młodych ludzi oraz wyposażenie ich w kompetencje służące lepszemu funkcjonowaniu w rodzinie, społeczeństwie i na rynku pracy. Dzięki realizacji programu możliwe będzie m.in. przekazanie kolejnym pokoleniom pozytywnych wartości w duchu poszanowania godności innych ludzi, wzrost świadomości znaczenia aktywności społecznej oraz zwiększenie zaangażowania się ludzi młodych w działania na rzecz innych.

Dla lepszego wykorzystania potencjału społecznego sportu uruchomiono **Program „Klub”**. Ma on na celu wsparcie finansowe klubów sportowych, a więc podmiotów funkcjonujących na poziomie lokalnym, najbliższych obywatelowi. Dzięki Programowi kluby z terenu całego kraju pozyskują środki na opłacenie pracy szkoleniowca, organizację obozu sportowego oraz zakup sprzętu niezbędnego do prowadzenia bieżącej działalności sportowej. Tworząc propozycje aktywnego spędzania wolnego czasu dla dzieci i młodzieży, Program przyczynia się do rozwoju kapitału społecznego. Uczestnicy zajęć sportowych nabywają wiele kluczowych dla ich rozwoju kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość. Zwiększona dostępność oferty sportowej będzie przyczyniać się również do ograniczenia występowania niekorzystnych zjawisk społecznych, w tym również na wyznaczonych w SOR OSI, tj. w miastach średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz na obszarach zagrożonych marginalizacją.

W obliczu obecnych uwarunkowań środowiska bezpieczeństwa istotne jest także **powiększenie kapitału społecznego na rzecz bezpieczeństwa państwa**. W tym celu nieodzowne jest podjęcie systemowych rozwiązań, mających na celu kształtowanie postaw patriotycznych, wpływających na poczucie tożsamości narodowej. Kompleksowe podejście do spraw obronności pociąga za sobą włączanie w proces zdobywania i doskonalenia kompetencji obywateli oraz kształtowania ich postaw patriotycznych także proobronnych organizacji pozarządowych oraz innych partnerów społecznych, w tym m.in. szkół, uczelni, placówek muzealnych czy władz samorządowych. Oczekiwany efekt podejmowanych działań będzie zwiększenie poczucia wspólnoty narodowej oraz liczby osób deklarujących chęć wstąpienia w szeregi sił zbrojnych, a także czynnie pełniących służbę wojskową oraz podejmujących edukację w uczelniach wojskowych. Dla osiągnięcia tych celów planuje się m.in. rozwijanie działań w obszarze edukacji proobronnej i patriotycznej, organizację wydarzeń i uroczystości (m.in. obchody rocznic upamiętniających wydarzenia historyczne), wspieranie rozwoju strzelectwa, kultywowanie tradycji orężnych i pielęgnowanie pamięci o polskich żołnierzach poległych w walkach za Ojczyznę, patriotycznych rodzinach, podtrzymywanie więzi ze środowiskiem kombatantów, weteranów i byłych żołnierzy, aktywizowanie i współpracę ze społecznymi organizacjami proobronnymi (m.in. w poszerzaniu wiedzy i umiejętności w zakresie działań ochronno-ratunkowych na rzecz społeczności i wsparcia Sił Zbrojnych RP) oraz instytucjonalno-organizacyjną przebudowę systemu muzealnictwa wojskowego przez wdrażanie **„Koncepcji rozwoju muzealnictwa wojskowego w Polsce w latach 2018–2028” ukierunkowanej na zwiększenie atrakcyjności muzeów wojskowych oraz poprawę jakości realizowanej przez nie misji edukacyjnej**.

1.2.4. Wspieranie rozwoju ekonomii społecznej i solidarnej

Ekonomia społeczna i solidarna jest innowacyjnym instrumentem wpływającym na zwiększenie integracji społecznej i zawodowej osób wykluczonych społecznie, co przekłada się na ograniczenie skali występowania zjawisk negatywnie oddziałujących na poziom kapitału społecznego. Ekonomia społeczna i solidarna, przez realizację zadań z zakresu zatrudnienia osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji życiowej, nie przyczynia się wyłącznie do realizacji celów zatrudnieniowych i społecznych, lecz również uzupełnia dostarczanie towarów i usług przez rynek i państwo.

W celu zapewnienia stabilnego i systemowego wsparcia dla PES konieczne jest zaplanowanie kompleksowego katalogu zadań administracji publicznej w tym zakresie. Katalog taki ujęty został w dokumencie pn. *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia solidarności społecznej* (dalej KPRES). Na planowaną infrastrukturę wsparcia dla PES składać się będą następujące działania na poziomie ogólnokrajowym oraz regionalnym:

- regulacja prawna obejmująca sektor ekonomii społecznej i solidarnej,
- krajowy i regionalne programy rozwoju ekonomii społecznej i solidarnej,
- wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków europejskich,
- system akredytacji wysokiej jakości usług wspierających rozwój PES (w tym usługi animacyjne, inkubacyjne oraz doradztwo biznesowe) realizowanego przez akredytowane OWES,
- działanie wyspecjalizowanych w zakresie ekonomii społecznej i solidarnej organów opiniotawczo-doradczych (Krajowy Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej i Regionalne Komitety Rozwoju Ekonomii Społecznej, Komitet Akredytacyjny ds. systemu akredytacji oraz standardów usług i działania ośrodków wsparcia ekonomii społecznej),
- zwrotne oraz bezzwrotne instrumenty wsparcia finansowego.

W kontekście dalszego rozwoju ekonomii społecznej i solidarnej niezbędne są również działania ukierunkowane na jej upowszechnienie w zbiorowej świadomości oraz zbudowanie jej silnej, pozytywnej marki. W tym celu wdrażane i upowszechniane będą znaki jakości i inne programy promujące odpowiedzialne zachowania konsumentów, budujące pozytywny wizerunek przedsiębiorczości społecznej oraz podkreślające korzyści wynikających z zakupów w tym sektorze.

Istotne znaczenie dla rozwoju ekonomii społecznej i solidarnej będą również miały zaplanowane do realizacji działania w zakresie edukacji. Opracowany i pilotażowo wdrożony zostanie m.in. program podyplomowych studiów menedżerskich w zakresie zarządzania przedsiębiorstwem społecznym. Przygotowany zostanie również kompleksowy program upowszechniania przedsiębiorczości społecznej wśród dzieci i młodzieży, który w szczególności dotyczył będzie spółdzielczości uczniowskiej.

W KPRES ujęto, w jaki sposób działania te realizowane będą do 2023 r. Ponadto w dokumencie tym wskazano także kluczowe wyzwania dla rozwoju ekonomii społecznej do 2030 r. Obejmują one m.in.:

- pogłębianie współpracy sektora ekonomii społecznej z sektorem spółdzielczym,
- wzmocnienie powiązań między PES a instytucjami pomocy społecznej, zwłaszcza w zakresie aktywnej integracji,
- rozwijanie dedykowanego PES systemu wsparcia,
- rozszerzanie katalogu osób, które będą mogły skorzystać z zatrudnienia na preferencyjnych warunkach w sektorze ekonomii społecznej,
- rozwijanie ekonomii społecznej w obszarze gospodarki o obiegu zamkniętym,
- wspieranie aktywności PES w nowych obszarach rozwojowych (np. energetyce odnawialnej),
- skalowanie przedsiębiorstw społecznych.

1.2.5. Przeciwdziałanie wykluczeniu przez edukację włączającą

W odpowiedzi na zidentyfikowane w diagnozie trudności w obszarze edukacji włączającej podjęty zostanie szereg **działań, które promować będą ideę włączania uczniów z niepełnosprawnościami w środowisko edukacyjne i społeczne.**

Odsetek uczniów uczących się w szkołach specjalnych jest w Polsce wysoki, bowiem mimo prawnych regulacji zobowiązujących szkoły do zapewnienia odpowiednich warunków organizacji kształcenia oraz form wsparcia uczniów z niepełnosprawnościami, nie zawsze jakość edukacji włączającej odpowiada potrzebom. Wpływa to na stosunkowo częste decyzje rodziców o umieszczeniu dziecka w szkole specjalnej lub zmianie szkoły z ogólnodostępnej na specjalną. Jednocześnie postawy nauczycieli wobec edukacji włączającej mają istotne znaczenie dla zapewnienia dobrej jakości edukacji dla wszystkich, uwzględniającej prawo każdego dziecka do nauki w szkole najbliższej jego miejsca zamieszkania, wraz z rówieśnikami ze swojego środowiska społecznego.

Priorytetem stało się upowszechnianie koncepcji edukacji włączającej oraz rozszerzanie działań w tym zakresie, aby szkolnictwo ogólnodostępne było gotowe na przyjęcie i udzielenie właściwego wsparcia uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, otwarte na nowatorskie rozwiązania wychowawcze oraz rozwój dzieci w duchu wzajemnego poszanowania i zrozumienia. Działania ukierunkowane będą na zmianę postaw kadry pedagogicznej, rodziców, dzieci i młodzieży wobec edukacji włączającej oraz uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w szczególności postaw uwzględniających prawo każdego dziecka do nauki w szkole najbliższej jego miejscu zamieszkania, wraz z rówieśnikami ze swojego środowiska społecznego. Zakłada się, że zmiana postaw społecznych zachęci szkoły ogólnodostępne do podejmowania nowatorskich rozwiązań edukacyjnych i wychowawczych, sprzyjających zapewnieniu odpowiednich warunków kształcenia i wychowania. **Punktem docelowym jest szkoła otwarta na potrzeby wszystkich uczniów, w tym zwłaszcza uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.** ZSU, w ramach Priorytetu 6. „Wyrównywanie szans w dostępie do rozwoju i możliwości wykorzystania umiejętności”, odnosi się także do kwestii związanych z **podnoszeniem jakości i promocją edukacji włączającej**, jak również poprawą kształcenia i doskonalenia nauczycieli w tym obszarze. Zorganizowane zostaną konferencje, szkolenia, seminaria, konkursy i warsztaty. Powstanie platforma zawierająca zasoby wspierające realizację edukacji włączającej w praktyce, w tym programy dla szkół dotyczące wdrażania idei edukacji włączającej na wszystkich etapach edukacji.

Na poziomie szkolnictwa wyższego ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce wprowadziła nowe **rozwiązania mające na celu poprawę sytuacji osób z niepełnosprawnościami.** Wśród podstawowych zadań uczelni ustawa wymienia stwarzanie osobom z niepełnosprawnościami warunków do pełnego udziału w procesie przyjmowania na uczelnię w celu odbywania kształcenia, kształceniu oraz prowadzeniu działalności naukowej. Uczelnie mają obowiązek tworzenia funduszy wsparcia osób z niepełnosprawnościami, zasilanych dotacją podmiotową ministra właściwego do spraw nauki i szkolnictwa wyższego. Jednocześnie w ramach Rządowego Programu Dostępność Plus realizowany jest projekt konkursowy „Uczelnia dostępna”, który ma na celu dostosowanie uczelni do potrzeb osób z niepełnosprawnościami w zakresie dostępności architektonicznej, komunikacyjnej, administrowanych stron internetowych, narzędzi informatycznych i procedur kształcenia oraz wprowadzenie do programów kształcenia modyfikacji zapewniających ich dostępność dla studentów z niepełnosprawnościami.

W Rządowym Programie Dostępność Plus przewidziano również inne działania wzmacniające procesy edukacyjne osób ze szczególnymi potrzebami:

- Działanie 9 – *200 szkół bez barier*, którego celem jest eliminowanie barier w zakresie szeroko rozumianej dostępności szkół,
- Działanie 10 – *Asystent ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, które obejmuje wypracowanie, przetestowanie, a następnie wdrożenie modelu (finansowego i organizacyjnego) indywidualnego wsparcia uczniów ze specjalnymi potrzebami

edukacyjnymi, w tym z niepełnosprawnościami, którzy uczęszczając do przedszkoli i szkół ogólnodostępnych napotykać na trudności w funkcjonowaniu, ograniczające ich możliwości aktywnego uczestnictwa w życiu placówki edukacyjnej,

- Działanie 11 – *Wsparcie edukacji włączającej*, które zmierza do stworzenia systemu bieżącego, specjalistycznego wsparcia dla nauczycieli przedszkoli i szkół ogólnodostępnych, do których uczęszczają dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, co będzie służyło zapewnieniu wysokiej jakości edukacji dla każdego dziecka i ucznia,
- Działanie 12 – *Studia bez barier* – w jego ramach 100 uczelni otrzyma środki na likwidację barier w dostępie do edukacji,
- Działanie 13 – *Dostępność w programach kształcenia* – ukierunkowane na uwrażliwienie studentów na różne potrzeby osób w społeczeństwie, przez uwzględnienie dostępności w programach kształcenia,
- Działanie 14 – *Kadry dla edukacji włączającej* – którego celem jest zwiększenie kompetencji, umiejętności i zmiana postaw wobec uczniów i studentów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wśród kadr i personelu szkół i uczelni.

W ramach Rządowego Programu Dostępność Plus realizowany jest również pilotaż **Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą**, będący częścią **projektu strategicznego SOR pn. Włączeni w edukację**, który zakłada upowszechnienie i wdrożenie w codziennej praktyce przedszkoli, szkół i innych placówek systemu oświaty, edukacji włączającej wysokiej jakości, zapewniającej wszystkim uczącym się optymalne warunki do rozwoju, nabywania wiedzy i umiejętności niezbędnych do samodzielności w życiu dorosłym, w tym funkcjonowania na rynku pracy, oraz pełnego udziału w życiu społecznym.

Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich

Podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest również wzmacnianie prospołecznych postaw i tożsamości opartych na wspólnym dorobku kulturowym. Szacunek do tradycji oraz poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii powinny iść w parze z rozwojem kreatywności, otwartości i tolerancji. Dlatego istotnym elementem SRKS będą także **działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego.**

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,**
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,**
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,**
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,**
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.**

2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze

Z perspektywy celów SRKS istotne jest wspieranie działań umożliwiających obywatelom kontakt z szeroko rozumianą kulturą oraz jej aktywne współtworzenie. Podejmowane działania służyć powinny zatem budowaniu spójnego systemu wspierania rozwoju kultury i sztuki, jak również niwelowaniu ograniczeń w dostępie do nich oraz budowaniu kompetencji na rzecz partycypacji w życiu kulturalnym.

Jednym z fundamentów wzmacniania uczestnictwa Polaków w kulturze powinna być **kontynuacja oraz wzmacnianie działań na rzecz wzrostu czytelnictwa, które stanowi punkt wyjścia i warunek dla zaangażowania w inne formy aktywności kulturalnej i społecznej.** Wśród kluczowych działań na rzecz szeroko rozumianego rozwoju czytelnictwa znajduje się uchwalony przez Radę Ministrów (uchwała nr 180/2015 Rady Ministrów z dnia 6 października 2015 r. wraz z aktualizacją³⁶⁾) Program Wieloletni pn. **Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa** realizowany w latach 2016–2020, który powstał w celu poprawy stanu czytelnictwa w Polsce przez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego, stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy. Cel ten realizowany jest przez finansowe wsparcie modernizacji, budowy lub przebudowy placówek bibliotecznych w mniejszych miejscowościach oraz bieżące uzupełnianie zbiorów bibliotek publicznych i szkolnych o nowości wydawnicze, w tym także w formie audiobooków i e-booków. Program realizowany jest z uwzględnieniem środowiskowych różnic dostępu do kultury. Diagnoza problemu dostępności do nowości czytelniczych prowadzona była na poziomie województwa, powiatu i gminy, a także w podziale biblioteka główna oraz filie biblioteczne. Takie odniesienia dają możliwość prawidłowej oceny efektów pracy bibliotek publicznych i zastosowania odpowiednich kryteriów podziału dotacji według kryterium czytelniczego i demograficznego. W latach 2021–2030 planowana jest kontynuacja działań na rzecz rozwoju czytelnictwa w Polsce, w tym na obszarach zagrożonych trwałą marginalizacją³⁷⁾.

Równie ważne pozostaje **dalsze unowocześnianie usług bibliotecznych i wzmacnianie ich zaplecza technologicznego.** W tym celu zrealizowany zostanie m.in. projekt „OMNIS”³⁸⁾. Polegać on będzie na wdrożeniu ogólnopolskiego systemu informatycznego oferującego jeden punkt dostępu do

³⁶⁾ Uchwała nr 190/2018 Rady Ministrów z dnia 27 grudnia 2018 r. zmieniająca uchwałę w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa”.

³⁷⁾ Patrz: Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), 2017, rysunek 12, str. 179.

³⁸⁾ Projekt współfinansowany w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa.

zbiorów polskich bibliotek i aktualnej oferty rynku wydawniczego w Polsce. Obejmie on również stworzenie narzędzi pozwalających bibliotekom na bezinwestycyjne zakładanie bibliotek cyfrowych. Głównymi odbiorcami efektów będą przede wszystkim użytkownicy indywidualni, którzy dzięki usłudze uzyskają możliwość przeszukiwania katalogów bibliotek z całej Polski w celu znalezienia poszukiwanej książki, czasopisma, artykułu, mapy, grafiki, fotografii, druku ulotnego, rękopisu lub innego typu dokumentu bibliotecznego oraz inwentarzy wybranych archiwów i muzeów. Wyszukiwarka umożliwi ponadto przeszukiwanie pełnotekstowe treści książek, czasopism oraz artykułów w postaci cyfrowej.

Istotną rolę we wzmacnianiu uczestnictwa Polaków w kulturze oraz w budowaniu kapitału społecznego w środowiskach lokalnych odgrywają domy i ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki. W ramach SRKS kontynuowany i rozwijany będzie adresowany do nich **program „Dom Kultury+”**. **Program skierowany jest do tych placówek, które gotowe są prowadzić nowatorskie działania animacyjne angażujące społeczność lokalną, zaprojektowane w oparciu o przeprowadzoną wcześniej diagnozę jej potrzeb i potencjałów.** Zasadniczym efektem działań będzie nawiązywanie przez domy kultury stałych relacji z okolicznymi mieszkańcami. Dla zwiększania oddziaływania domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki konieczne są również dalsze inwestycje w ich infrastrukturę. Efektem procesu modernizacji infrastruktury powinno być wprowadzenie wysokich standardów dostępności i działalności realizowanej przez lokalne ośrodki kultury i sztuki, wzmacnianie ich roli w aktywizowaniu obywateli oraz stwarzanie warunków do jak najszerszego uczestnictwa w kulturze, a co za tym idzie zwiększenie znaczenia tych instytucji w przestrzeni publicznej oraz ich wpływu na poprawę jakości życia, w szczególności na obszarach zagrożonych marginalizacją. Jednym z ważnych narzędzi w tym obszarze będzie **Program „Infrastruktura domów kultury”, który ma na celu m.in. eliminowanie barier w dostępie do lokalnych instytucji kultury osób zagrożonych wykluczeniem.**

W kontekście obecnych przemian cywilizacyjnych, obejmujących również style życia i formy spędzania wolnego czasu, ogromnego znaczenia dla stymulowania aktywności kulturalnej Polaków nabierają zwłaszcza procesy edukacyjne, w ramach których kształtowane są postawy i nawyki uczniów, które przenoszone są następnie w dorosłe życie. W tym obszarze szczególnie istotne jest **budowanie wartościowej i profesjonalnej oferty artystycznej dla dzieci i młodzieży.** Zasadniczym celem będzie budowanie oferty artystycznej skierowanej do dzieci i młodzieży, która w możliwie szerokim zakresie uwzględni potrzeby i zainteresowania tej kluczowej z perspektywy poziomu kapitału społecznego i jakości życia kulturalnego przyszłych pokoleń, pełnoprawnej grupy odbiorców, przyczyniając się m.in. do budowania wzajemnego szacunku, tożsamości narodowej, wspólnoty i postaw prorodzinnych. Zintensyfikowane zostanie wsparcie kierowane przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego do podmiotów tworzących profesjonalne wydarzenia artystyczne dedykowane dzieciom i młodzieży, szczególnie na obszarach z ograniczonym dostępem do wydarzeń kulturalnych i artystycznych. Dofinansowywane przedsięwzięcia powinny cechować się bogactwem artystycznego przekazu, rzetelnością wykonania i wykorzystaniem różnorodnych środków ekspresji twórczej, w tym także z użyciem nowoczesnych technologii. Wspieranie tego rodzaju produkcji artystycznych oraz tworzenie warunków sprzyjających dostępności takiej oferty kulturalnej będzie służyło kształtowaniu nawyku świadomej i krytycznej percepcji sztuki oraz budowaniu poczucia, że jest ona stałym, nieodzownym, wartościowym i rozwijającym elementem życia. Uwzględniony ponadto zostanie komponent związany ze współdziałaniem podmiotów odgrywających kluczowe role w kontekście uczestnictwa w kulturze dzieci i młodzieży, w tym m.in. szkół, instytucji kultury, organizacji pozarządowych i placówek opiekuńczych. Zagwarantuje to optymalne wykorzystanie istniejącego w tych strukturach potencjału merytorycznego i technicznego, przekładając się tym samym na wzrost efektywności docierania z wartościową ofertą do rodziców i opiekunów. Realizowane działania powinny uwzględniać również elementy związane z budowaniem kompetencji kulturowych wśród tych ostatnich. Równie ważnym założeniem będzie dystrybuowanie wsparcia ze szczególnym uwzględnieniem projektów realizowanych poza centrami kulturalnymi i gospodarczymi Polski, w miejscach o utrudnionym

dostępie do dóbr kultury, do których zalicza się w szczególności obszary zagrożone trwałą marginalizacją i miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze.

Budowaniu postaw otwartych na aktywne, krytyczne i twórcze uczestnictwo w kulturze, przy efektywnym i bezpiecznym wykorzystaniu nowych technologii, służyć będą także **działania z obszaru edukacji kulturalnej**. Największym wyzwaniem w zakresie zwiększania aktywności kulturalnej jest stymulowanie potrzeby uczestnictwa w kulturze. Czynnikiem ekonomicznym wciąż pozostaje istotny, jednakże kluczowym warunkiem jest motywacja. Brak tej ostatniej powinna redukować edukacja skoncentrowana przede wszystkim na zachęcaniu do tworzenia i współtworzenia, przy równoczesnym podnoszeniu lub budowaniu potrzebnych do tego umiejętności. W tym celu **wsparcie objęte zostaną zadania z zakresu edukacji i animacji kulturalnej, obejmujące działania ukierunkowane na stymulowanie kreatywności oraz aktywizację twórczą, adresowane do wszystkich grup wiekowych i społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży, seniorów, osób z niepełnosprawnościami oraz zagrożonych wykluczeniem**. Do tych celów wykorzystywane powinny być również społeczne formy oświaty, będące uzupełnieniem dla szkolnictwa formalnego w kształtowaniu postaw i kompetencji o charakterze aktywizującym i włączającym. W tym zakresie należy zwiększyć także wykorzystanie narzędzi i przedsięwzięć skierowanych do osób dorosłych, realizowanych m.in. w formule uniwersytetów ludowych.

Kultura powinna być również wykorzystywana jako narzędzie reintegracji i rewitalizacji społecznej. Rozwijane będą **działania na rzecz zwiększenia zakresu wykorzystania kultury w obszarze aktywizowania i społecznego włączenia osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem**. Działania tego rodzaju adresowane będą także do mieszkańców małych miast i wsi, gdzie dostęp do kultury jest ograniczony w porównaniu z dużymi ośrodkami miejskimi. **Wsparcie obejmowane będą projekty o charakterze lokalnym, które ukierunkowane będą na niwelowanie barier w dostępie do kultury**. W tym kontekście nie można pomijać znaczenia szkół artystycznych, które niejednokrotnie pełnią rolę lokalnych instytucji kultury, przyczyniając się tym samym do wzrostu kompetencji kulturowych. Wspieranie rozwoju infrastruktury szkół artystycznych będzie zatem służyło wzmocnieniu ich roli jako miejsc prezentacji kultury, w tym także kultury ludowej, oraz umacniania lokalnej tożsamości.

W odpowiedzi na trendy demograficzne i społeczne, m.in. związane ze starzeniem się społeczeństwa polskiego, ważne są działania związane z **ułatwianiem dostępu do kultury oraz aktywnego uczestnictwa w kulturze osobom starszym, osobom z niepełnosprawnościami lub czasowymi ograniczeniami w funkcjonowaniu**, a także wspieranie roli kultury w budowaniu spójności społecznej, w tym również w wymiarze międzypokoleniowym. W tym celu realizowane będą działania ukierunkowane na niwelowanie barier fizycznych, ekonomicznych, mentalnych oraz kompetencyjnych. Należy przy tym uwzględnić dostosowanie i wykorzystanie istniejącej infrastruktury kultury, konieczność poszerzania oferty kulturalnej z uwzględnieniem potrzeb i oczekiwań seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami i ich opiekunów. Należy mieć także na uwadze różnorodność wewnętrzną ww. grup w zakresie kompetencji kulturalnych, doświadczeń i stylów życia. Wymagać to będzie przede wszystkim wsparcia wykorzystania potencjału instytucji kultury oraz kontynuowania procesu modernizacji infrastruktury kultury. Konieczne będzie także wdrażanie programów regionalnych i centralnych, wspierających podmioty kultury w likwidowaniu barier w dostępności przestrzeni kultury, jej zasobów oraz oferty — m.in. modernizowaniu infrastruktury i wyposażenia oraz uzupełnianiu i budowaniu oferty uwzględniającej specyfikę potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunów. Działania na rzecz zwiększania dostępności kultury będą również uwzględniać ułatwienie dostępu do zasobów kultury i dziedzictwa dzięki systematycznemu podnoszeniu kompetencji kadr kultury w zakresie odpowiedzi na potrzeby osób starszych i osób z niepełnosprawnościami, wykorzystaniu nowych technologii i koncepcji projektowania uniwersalnego. Dla osiągnięcia celów powszechnej dostępności kultury, kontynuowane i rozwijane powinno być również wspieranie inicjatyw obywatelskich i pozarządowych w uzupełnianiu oferty kulturalnej dla grup zagrożonych marginalizacją lub utrudnionym dostępem do kultury oraz ich współpracy z podmiotami publicznymi. Projektowane mechanizmy uwzględnić będą

zarówno znaczenie instytucji kultury dla lokalnej społeczności, jak i potencjał działań kulturalnych we wspieraniu procesów integracji społecznej i inkluzji, w tym istotną rolę inicjatyw oddolnych oraz projektów współpracy podmiotów publicznych z podmiotami innych sektorów oraz grupami obywateli. Zadania SRKS w zakresie zwiększania dostępności kultury dla seniorów, dla osób z niepełnosprawnościami oraz osób z czasowymi i trwałymi dysfunkcjami, będą realizowane **m.in. przez Rządowy Program Dostępność Plus, w szczególności w zakresie Działań „Kultura bez barier” oraz „Przyjazne treści multimedialne”**.

Należy podkreślić, że dostępność do usług kulturalnych oraz atrakcyjność oferty kulturalnej przyczyniają się istotnie do poprawy jakości życia, decydują o niepowtarzalnym charakterze i atmosferze poszczególnych miejsc, zwiększając ich atrakcyjność jako potencjalnych miejsc zamieszkania, pracy i turystyki. Ponadto oferta kulturalna, należąca do wachlarza możliwości spędzania wolnego czasu, jest jednym z elementów decydujących o lokalizacji dużych inwestycji, szczególnie tych opartych o kadrę kreatywną. Dlatego **bogata oferta kulturalna stanowi istotny czynnik hamujący odpływ osób młodych i wykształconych**, co należy brać szczególnie pod uwagę w odniesieniu do miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze i obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją.

Wspierane będą również przedsięwzięcia poprawiające warunki funkcjonowania instytucji kultury, m.in. państwowych i współprowadzonych z ministrem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Instytucje te odgrywają bardzo ważną rolę w wykorzystywaniu zasobów kulturowych danego terytorium, będąc znaczącym czynnikiem endogenicznego potencjału rozwojowego regionów w obszarze ekonomicznym, przestrzennym i społecznym. Nie bez znaczenia jest wpływ instytucji narodowych i współprowadzonych na wzmocnienie uczestnictwa w kulturze oraz rozwój kompetencji kulturowych, kreatywnych i medialnych społeczeństwa. Dzięki przedsięwzięciom z zakresu budowy i modernizacji instytucje te będą w stanie lepiej odpowiadać na wyzwania, jakie stawiane są nowoczesnym instytucjom kultury o znaczeniu ponadregionalnym. **Konieczne są również dalsze inwestycje w infrastrukturę szkolnictwa artystycznego**, ze szczególnym uwzględnieniem placówek zlokalizowanych na obszarach charakteryzujących się niskim poziomem dostępu do kultury.

2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego, m.in. przez różnorodne inwestycje w jego elementy: dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocję dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO³⁹⁾ oraz uznanego przez Prezydenta RP za Pomniki Historii, a także rozwój turystyki kulturowej przy wykorzystaniu idei Europejskich Szlaków Kulturowych⁴⁰⁾.

Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem **dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków**. W tym celu realizowany będzie **projekt strategiczny pn. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami (KPOZOZ)**. W najbliższych latach będzie on realizowany w ramach przyjętej 12 sierpnia 2019 r. przez

³⁹⁾ Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury (ang. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization).

⁴⁰⁾ Europejski Szlak Kulturowy to tytuł przyznawany od drugiej połowy lat 80 XX w. przez Radę Europy europejskim trasom i szlakom o szczególnym znaczeniu dla europejskiej tożsamości, kultury i wspólnego dziedzictwa, ukazującym różnorodność kulturową i współistnienie różnych kultur na tym samym obszarze.

Radę Ministrów edycji programu na lata 2019–2022⁴¹⁾. Program określa cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz wskazuje środki służące do ich realizacji. Celem głównym KPOZOZ 2019–2022 jest *stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami*. Dwa spośród trzech celów szczegółowych składających się na cel główny KPOZOZ 2019–2022, wpłyną na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- **Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego**, w którego skład wchodzi:
 - szkolenia dla JST, w tym pracowników merytorycznych, w zakresie zarządzania dziedzictwem, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego,
 - budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa na poziomach lokalnym, regionalnym i centralnym realizowane przez rozbudowę portalu internetowego, którego celem jest dostarczenie samorządom gminnym fachowej wiedzy i informacji nt. dziedzictwa, jego ochrony oraz możliwości jego wykorzystania dla dobra gminy,
 - konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrożenie programu opieki nad zabytkami, mający na celu promocję i upowszechnianie najlepszych wzorców, przede wszystkim w zakresie opracowywania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami, rozumianych jako dokumenty strategiczne w kontekście ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego przez samorząd lokalny;
- **Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa**, w ramach którego przewidziano następujące działania:
 - kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, mająca budować świadomość społeczną w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego i przywracania ładu przestrzennego oraz profilaktyki i ochrony dziedzictwa przed działaniami przestępczymi (m.in. wandalizmem, dewastacją, nielegalną rozbiórką zabytkowej architektury, grabieżą stanowisk archeologicznych, kradzieżami i przemytem zabytków ruchomych),
 - tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, mające na celu tworzenie nowych, bardziej zróżnicowanych materiałów edukacyjnych dla szkół oraz prowadzenie warsztatów edukacyjnych dla młodzieży,
 - tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami, w ramach którego powstanie Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kultury.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie **wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii przez Prezydenta RP. Należy również wykorzystać ich potencjał do stymulowania rozwoju ośrodków miejskich tracących funkcje społeczno-gospodarcze**. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Zadania te będą prowadzone m.in. przy udziale środków europejskich oraz krajowych. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Stanowią one najcenniejszą grupę zabytków architektury i budownictwa, co uzasadnia dalsze inwestowanie w ich ochronę i zachowanie. **Projekt strategiczny pn. Rozwój Turystyki Kulturowej** obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

⁴¹⁾ Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022” (M.P. poz. 808).

- *Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.*

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- *Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.*

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny.

Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami. Rezultatem projektu będzie poprawa stanu wybranych zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych, a także obiektów uznanych za Pomniki Historii. Projekt przyczyni się do aktywizacji społeczności lokalnych w obszarze zdolności do efektywnej współpracy. Skutkiem projektu powinno być także zwiększenie ruchu turystycznego w obszarach poddanych interwencji. Można założyć, że dzięki realizacji tej inicjatywy ruch turystyczny zwiększy się w województwach małopolskim, śląskim, podkarpackim, świętokrzyskim, kujawsko-pomorskim, lubuskim oraz warmińsko-mazurskim. Projekt zakłada formułę konkursową, w związku z czym nie jest możliwe precyzyjne określenie OSI. Wsparcia wymagają również inne zabytki, także te o lokalnym charakterze, ważne dla społeczności lokalnych.

Równie ważnym wyzwaniem jest poprawa estetyki przestrzeni publicznej. W tym celu kontynuowany i rozwijany będzie **projekt pn. „Krajobraz mojego miasta”, którego celem jest zwrócenie uwagi władz samorządowych, firm, instytucji oraz społeczeństwa na problem chaosu reklamowego i konieczność zrównoważonego planowania przestrzeni miejskiej.** Zwiększony zostanie nacisk na działania edukacyjne oraz promocyjne w zakresie kształtowania i ochrony estetyki przestrzeni publicznej.

W ramach działań na rzecz gromadzenia i zachowania dorobku polskich artystów **rozbudowywane będą kolekcje sztuki współczesnej o randze zbiorów narodowych oraz regionalne kolekcje sztuki współczesnej.** Wsparcie w zakresie rozbudowy zbiorów kierowane będzie do muzeów. Istotne będą także działania na rzecz powstawania nowych dzieł muzycznych, ich prawykonania, popularyzacji i udostępniania w przestrzeni publicznej. Ważnym elementem będą także działania na rzecz ochrony materialnej i niematerialnej kultury tradycyjnej oraz wspierania autentycznej twórczości ludowej.

Kontynuacji i wzmocnienia wymagają także dokumentowanie, poszukiwanie i odzyskiwanie zrabowanych podczas II wojny światowej dzieł sztuki. W tym celu prowadzona i rozbudowywana będzie elektroniczna baza strat wojennych i prowadzone będą ich aktywne poszukiwania. Nowym narzędziem popularyzacji wiedzy i świadomości nt. polskich strat wojennych jest program dotacyjny, którego celem jest wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proveniencyjnych odnośnie strat wojennych poniesionych w zakresie zbiorów artystycznych.

W zakresie ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą opracowany zostanie dokument wizyjno-misyjny. Przełoży się to na **bardziej efektywną ochronę oraz upowszechnianie wiedzy nt. spuścizny kulturowej znajdującej się poza granicami Polski** – zarówno dziedzictwa pozostałego na Wschodzie, jak również dorobku wytworzonego w państwach Europy Zachodniej i obu Ameryk przez wiele generacji polskiego wychodźstwa.

Pomocy ze strony państwa wymagają znajdujące się w bibliotekach cenne zbiory należące do NZB. Do NZB zaliczane są charakteryzujące się wyjątkową wartością zabytki polskiej historii i polskiego piśmiennictwa oraz polskie kolekcje historyczne. W celu ich efektywnego zachowania wdrożony zostanie **projekt strategiczny pn. Wspieranie rozwoju narodowego zasobu bibliotecznego** (projekt

planowany po 2020 r.). Działania w tym obszarze powinny zostać podjęte przez Bibliotekę Narodową – Centralną Bibliotekę Państwa – we współpracy z bibliotekami posiadającymi w swoich zasobach zbiory należące do NZB. **Najpilniejsze i szczególnie kosztowne jest skatalogowanie i inwentaryzacja obiektów należących do NZB**, która wymaga pracy wysokiej klasy specjalistów dostępnych w dużych ośrodkach bibliotecznych, jak Biblioteka Narodowa (BN) i Biblioteka Jagiellońska (BJ). Chodzi tu przede wszystkim o kodykologów katalogujących rękopisy średniowieczne, inkunabulistów katalogujących druki z XV w., rękopiśmienników czasów nowożytnych i specjalistów katalogujących spuścizny literackie i naukowe, kartografów, muzykologów oraz historyków sztuki z zakresu grafiki dawnej i rysunku. W ramach programu zatrudnieni w BN specjaliści wykonywaliby pracę katalogową w mniejszych ośrodkach na potrzeby centralnego katalogu narodowego zasobu bibliotecznego prowadzonego już obecnie przez BN. Istotne jest jak najszersze wykorzystanie potencjału historycznych zbiorów należących do NZB przez ich digitalizację i udostępnienie on-line. Zbiory papierowe z XIX i XX w. należące do NZB, czyli przeznaczone dla wieczystego przechowywania, wymagają odkwaszenia w profesjonalnych i kosztownych pracowniach, którymi dziś dysponują wyłącznie BN i BJ. Należy wzmocnić ich potencjał przez dodatkowe finansowanie oraz utworzenie dodatkowej lub kilku dodatkowych pracowni. Konieczne jest także zabezpieczenie przechowywania zbiorów przez wsparcie budowy i modernizacji istniejących magazynów.

W odpowiedzi na zdiagnozowane potrzeby archiwów państwowych zrealizowany zostanie projekt strategiczny pn. Poprawa infrastruktury archiwów państwowych oraz wzrost ich roli w procesie zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej. W latach 2019–2020 planowane jest dokończenie budowy nowej siedziby Archiwum Narodowego w Krakowie, które obecnie prowadzi działalność archiwalną w kilku rozproszonych lokalizacjach, w tym pięciu w samym Krakowie. We wskazanym okresie przewidziane jest finansowanie inwestycji ze środków budżetu państwa. Projekt budowlany oparty jest na doświadczeniach innych krajów europejskich oraz na analizach potrzeb odbiorców informacyjnej oferty Archiwum – zarówno zidentyfikowanych, jak i zasługujących na wykreowanie. Planuje się, że do 2021 r. zostanie zakończona wyposażenie obiektu i przeniesienie zasobu archiwalnego. Budowa gmachu Archiwum Narodowego w Krakowie będzie skutkować uzyskaniem pełnej zdolności tej jednostki do gromadzenia narodowego zasobu archiwalnego, a także umożliwi skuteczną ochronę przed destrukcją zasobu już posiadanego. Przewiduje się optymalizację wykorzystania zasobów, obecnie nieracjonalnego z powodu wymuszonego dublowania funkcji w poszczególnych lokalizacjach. Ponadto zapewnione zostanie, dzięki utworzeniu w nowym obiekcie zapasowego repozytorium, bezpieczne przetwarzanie zasobów cyfrowych – zarówno elektronicznych materiałów archiwalnych, jak i zbiorów kopii cyfrowych mających kluczowe znaczenie dla społecznej dostępności dokumentacyjnego dziedzictwa. Planuje się też dalsze poszerzanie środowisk użytkowników narodowego zasobu archiwalnego przez uzupełnienie oferty Archiwum o nowe formy poznawczej aktywności. Z kolei na lata 2021–2025 planowane są budowy nowoczesnych siedzib archiwów państwowych w 10 lokalizacjach. Aby dostosować infrastrukturę archiwów do wymogów nowoczesności i umożliwić im realizowanie podstawowych funkcji, niezbędne jest uruchomienie dedykowanego programu rządowego. Nowe obiekty powinny być dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami wraz z zastosowaniem w nich technologii, które ograniczą zużycie oraz wykorzystają odnawialne źródła energii. Zostaną przygotowane powierzchnie do prowadzenia działalności kulturalnej, edukacyjnej i wystawienniczej. Inwestorami będą właściwe archiwa, a przedsięwzięcia zostaną poddane nadzorowi i koordynacji organu nadrzędnego w stosunku do tych jednostek. Znaczenie wspierające zyskają analizy potrzeb odbiorców informacyjnej oferty archiwów. Poprawa infrastruktury archiwów spowoduje przywrócenie przejściowo utraconej zdolności wybranych placówek do gromadzenia narodowego zasobu archiwalnego, a także skuteczną ochronę przed destrukcją już posiadanego zasobu. Ponadto zapewnione zostanie, dzięki utworzeniu głównego i zapasowego repozytorium, bezpieczne przetwarzanie zasobów cyfrowych – zarówno elektronicznych materiałów archiwalnych, jak i zbiorów kopii cyfrowych mających kluczowe znaczenie dla społecznej dostępności dziedzictwa dokumentacyjnego. Na lata 2021–2025 (w perspektywie do 2030 r.) planowane jest również

wzmocnienie roli archiwów państwowych jako podmiotów kluczowych w sferze tworzenia standardów zarządzania dokumentacją, w tym również dokumentacją elektroniczną, w administracji publicznej. Umożliwi to **wypracowanie jednolitego sposobu pracy z dokumentami elektronicznymi w celu prawidłowego gromadzenia materiałów archiwalnych stanowiących narodowy zasób archiwalny będący istotną częścią dziedzictwa kulturowego Rzeczypospolitej Polskiej.**

2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury

Odpowiedzią na zdiagnozowane w obszarze kultury cyfrowej i digitalizacji potrzeby będzie **projekt strategiczny pn. Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej**. Ma on na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą **cyfryzacją i udostępnianiem zasobów** dziedzictwa kulturowego, uwzględniających digitalizację, przechowywanie, udostępnianie, a także ponowne wykorzystanie cyfrowych zasobów muzealnych, bibliotecznych, audiowizualnych, zabytkowych i archiwalnych, do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych, naukowych oraz komercyjnych. Ponadto projekt obejmuje **rozwijanie kompetencji cyfrowych** oraz wiedzy dotyczącej najlepszych praktyk w Polsce i w Europie, w szczególności przez współpracę instytucji w ramach CK. W ramach projektu przeprowadzone zostaną również **analizy służące wypracowaniu narzędzi pozwalających m.in. na inwentaryzację zasobów cyfrowych w Polsce oraz archiwizację zasobów internetowych.**

Zakres projektu obejmie następujące działania:

- Kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach (m.in. przez program ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego „Kultura cyfrowa”, fundusze europejskie, mechanizm premiowania aktywnie pozyskujących środki instytucji, które mogłyby stać się regionalnymi CK w zakresie digitalizacji i udostępniania zbiorów).
- Wspieranie wartościowych projektów, których celem jest udostępnianie zasobów kultury w Internecie do celów edukacyjnych, naukowych, kreatywnych i innych, oraz tworzenie narzędzi wspierających rozwój kompetencji bibliotekarzy cyfrowych, pracowników kultury, naukowców i innych grup użytkowników zasobów cyfrowych kultury (m.in. przez system refundacji kosztów i nagród finansowych).
- Systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji, m.in. za pomocą przedsięwzięcia KRONIK@ (Krajowe Repozytorium Obiektów Nauki i Kultury) realizowanego przez ministra właściwego do spraw informatyzacji przy wsparciu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.
- Inwentaryzacja cyfrowych zasobów kultury, obejmująca instytucje kultury, archiwa i inne jednostki, w tym naukowe, prowadzące lub zlecające digitalizację i przechowujące cyfrowe zbiory.
- Archiwizacja Internetu jako rzetelnego źródła wiedzy i referencji, m.in. przez wdrożenie systemowego modelu archiwizacji Internetu w Polsce z uwagi na konieczność archiwizacji stron internetowych oraz zasobów typu *born digital* i innych formatów, np. gier wideo czy projektów realizowanych w rzeczywistości wirtualnej.
- Podnoszenie kompetencji cyfrowych ze względu na zmieniające się otoczenie zarówno w wymiarze prawno-organizacyjnym, jak i technologicznym, m.in. przez stworzenie oferty szkoleniowej mającej na celu pogłębienie wiedzy merytorycznej z zakresu procesu cyfryzacji zasobów kultury, a także prace analityczno-badawcze w zakresie digitalizacji i bibliotek cyfrowych.
- Przeprowadzenie zmian legislacyjnych, tj. nowelizacja przepisów regulujących całość polskiej przestrzeni internetowej, w tym m.in. regulacji dotyczących gromadzenia i udostępniania archiwizowanych zasobów polskiego Internetu oraz nowelizacja ustawy z dnia 4 lutego 1994 r.

o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 2019 r. poz. 1231 oraz z 2020 r. poz. 288), w zakresie stworzenia nowych przepisów umożliwiających szersze udostępnienie w sieci materiałów bibliotecznych, audialnych i audiowizualnych.

Prognozowane rezultaty tych działań obejmują:

- wdrożenie i dalszy rozwój rozwiązań w zakresie cyfryzacji, przechowywania i udostępniania oraz ponownego wykorzystywania zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego,
- rozwój mechanizmów umożliwiających wspieranie wiodących krajowych ośrodków w zakresie digitalizacji,
- przeprowadzenie inwentaryzacji cyfrowych zasobów kultury przyczyniające się do wyodrębnienia priorytetowych obszarów działania w zakresie kultury cyfrowej (oszacowanie stanu liczbowego zasobów cyfrowych i dalszych kosztów digitalizacji),
- poprawa kompetencji kadr instytucji kultury – wyszkolenie wysokiej klasy specjalistów w zakresie digitalizacji zbiorów oraz ochrony zasobów cyfrowych pozwoli na wykonywanie wysokiej jakości dokumentacji zasobów, dzięki czemu możliwe będzie budowanie profesjonalnych, atrakcyjnych dla odbiorców, bibliotek cyfrowych; większa świadomość pracowników kultury pozwoli także na prowadzenie przemyślanej polityki udostępniania zasobów, zwiększającej ich dostępność i użyteczność,
- wszelkie działania edukacyjne będą miały wpływ na ogólnopolskie statystyki dotyczące uczestnictwa w kulturze, bowiem realizowane przez instytucje projekty mogą służyć również wzmocnieniu tożsamości regionalnej, co w konsekwencji może prowadzić do mniejszej skłonności do migracji oraz zwiększonej aktywności gospodarczej osób wiążących swoje życie z danym miejscem,
- poprawa jakości oferty instytucji kultury w Polsce oraz poszerzanie dostępności zasobów kultury i zapewnianie możliwości ich ponownego wykorzystywania,
- wprowadzenie ułatwień w dostępie do zasobów kultury dla osób z niepełnosprawnościami,
- wdrożenie działań mających na celu archiwizację Internetu (wybranej grupy stron internetowych) pozwoli na zachowanie współczesnego nam dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, zapewni pełniejszy dostęp do informacji sektora publicznego i ułatwi ich ponowne wykorzystanie,
- wzrost świadomości społeczeństwa w zakresie korzyści wynikających z wykorzystywania udostępnionych on-line cyfrowych zasobów, łatwa dostępność zasobów cyfrowych oraz większa liczba wykwalifikowanych pracowników mogą przyciągać do Polski przedsiębiorców specjalizujących się w dostawie oprogramowania do digitalizacji i udostępniania cyfrowych treści,
- pośredni pozytywny wpływ na rynek pracy (nowe specjalistyczne miejsca pracy w związku ze zmieniającymi się technologiami i zadaniami instytucji kultury) oraz turystykę (promocja kraju przez dostępne w sieci zasoby polskiego dziedzictwa),
- dostępność zasobów cyfrowych sektora GLAM⁴²⁾ może zasilać tworzenie nowych produktów, aplikacji i e-usług, pozwalając na obniżenie kosztów produkcji przez wykorzystanie ogólnodostępnych, bezpłatnych i wysokiej jakości materiałów.

⁴²⁾ Instytucje gromadzące zasoby kultury: galerie, biblioteki, archiwa i muzea (ang. *Galleries, Libraries, Archives, Museums*).

2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę

Poczucie przynależności do wspólnoty oraz wynikające z niego postawy obywatelskie stanowią jeden z fundamentów rozwoju kapitału społecznego. Jednym z kluczowych narzędzi w obszarze wzmacniania tożsamości i budowania postaw obywatelskich jest **projekt strategiczny pn. Niepodległa**. Działania realizowane w okresie 2016–2022 mają na celu **wzmocnienie poczucia wspólnoty obywatelskiej Polaków**. Projekt obejmuje następujące cele szczegółowe:

1. Realizacja wysokiej jakości projektów upamiętniających stulecie odzyskania niepodległości – projekty instytucji podległych i nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w tym projekty o charakterze włączającym i angażującym różne grupy społeczne;
2. Włączanie obywateli we współtworzenie obchodów – projekty zgłaszane przez społeczności lokalne za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury oraz organizacji pozarządowych, odnoszące się do kontekstu lokalnego odzyskiwania niepodległości oraz włączające mieszkańców we wspólne działania odnoszące się do historii;
3. Upowszechnianie opartego o wartości międzynarodowego wizerunku Polski – projekty prezentujące polską kulturę i jej osiągnięcia w wybranych państwach, ze szczególnym uwzględnieniem Europy Środkowo-Wschodniej.

Za realizację każdego z ww. celów odpowiadają operatorzy: w celu 1 – minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w celu 2 – Biuro Programu „Niepodległa” oraz wojewodowie, w celu 3 – Instytut Adama Mickiewicza. Program koordynuje Departament Dziedzictwa Kulturowego MKiDN, a za jego całościowe wdrażanie odpowiada Pełnomocnik Rządu. Wypracowane w ramach projektu rozwiązania w zakresie wspierania działań kulturalnych o charakterze wspólnototwórczym zostaną wykorzystane przy przygotowywaniu instrumentów polityki pamięci na okres po 2022 r.

Z kolei w polityce muzealnej konieczne jest **wzmocnienie roli państwa jako organizatora najważniejszych z punktu widzenia polskiej kultury i tożsamości instytucji muzealnych, a także tworzenie sieci instytucji muzealnych i wzajemne wykorzystywanie ich kompetencji**. Realizacja zadań związanych z sieciowaniem muzeów pozwoli na wspólne budowanie dostępności tych instytucji, ich bardziej efektywne promowanie w kraju i za granicą, realizację przedsięwzięć edukacyjnych i wystawienniczych, jak również tworzenie w wybranych muzeach centrów kompetencji służących pozostałym członkom sieci. W tym celu latach 2016–2021 realizowany jest **projekt strategiczny pn. Dziedzictwo Buduje Wspólnotę, który służy wzmocnieniu roli muzeów i instytucji polityki pamięci w budowaniu kapitału społecznego**. Projekt obejmuje następujące cele szczegółowe:

1. Stworzenie sieci muzeów narracyjnych opowiadających o historii Polski – budowa trzech muzeów narracyjnych o charakterze wspólnototwórczym: Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku⁴³⁾, Muzeum Historii Polski w Warszawie oraz Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, które będą stanowiły kluczowe ośrodki muzealne i edukacyjne, pokazując historię Polski z różnych perspektyw;
2. Wsparcie działalności muzealnej na poziomie regionalnym – wzmocnienie istniejącej sieci muzeów, szczególnie opowiadających o historii Polski i ważnych dla umacniania tożsamości narodowej (także w ujęciu regionalnym), tworzenie nowych instytucji oraz obejmowanie współprowadzenia instytucji regionalnych i lokalnych, co pozwoli na zwiększenie ich potencjału oraz realizację wspólnych inicjatyw w zakresie zbiorów, dostępności i edukacji;
3. Wsparcie sieciowania oraz wzmacnianie potencjału instytucji polityki pamięci na Ziemiach Zachodnich i Północnych – działania umacniające polskie dziedzictwo kulturowe na Ziemiach Zachodnich i Północnych (o najniższych wskaźnikach liczby muzeów i frekwencji muzealnej)

⁴³⁾ Główna siedziba Muzeum została otwarta w 2017 r.

m.in. przez wspólne wystawy, programy badawcze i stypendialne, wspieranie istniejących lokalnych ośrodków muzealnych oraz tworzenie nowych instytucji kultury.

Za realizację każdego z ww. celów odpowiadają operatorzy: w celu 1 – Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, Muzeum Historii Polski w Warszawie oraz Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, w celu 2 – minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, a w celu 3 – Ośrodek Pamięć i Przyszłość we Wrocławiu.

Ważną rolę w kontekście budowania świadomości historycznej, tożsamości oraz postaw obywatelskich Polaków pełnił będzie również Instytut Pileckiego. Jest to instytucja kultury służąca pogłębieniu refleksji nad polskim doświadczeniem konfrontacji z dwoma totalitaryzmami w XX w. Trzon jego działalności stanowi dokumentowanie zbrodni niemieckich i sowieckich popełnionych podczas okupacji Polski: gromadzenie świadectw ofiar, ich rodzin i bliskich, wspieranie badań naukowych, udostępnianie tekstów źródłowych i ich tłumaczenia oraz organizacja międzynarodowej wymiany akademickiej. Ośrodek prowadzi również działalność wydawniczą i edukacyjną oraz inspiruje i promuje najciekawsze zjawiska w kulturze i sztuce, nawiązujące do historii i doświadczenia totalitaryzmu. Z kolei podstawowym zadaniem **Instytutu Solidarności i Męstwa** jest uhonorowanie osób, które pomagały polskim obywatelom w XX w.

Odpowiedzią na zdiagnozowane potrzeby muzeów dotyczące przechowywania zbiorów będzie stworzenie sieci muzealnych magazynów studyjnych. Tworzenie magazynów studyjnych pozwoli muzeom lepiej realizować ich podstawowe funkcje w zakresie przechowywania i udostępniania zbiorów. Magazyny studyjne pozwolą na znaczne rozszerzenie obecnej oferty muzeów, a także umożliwią wprowadzenie działań nowych, dotąd niepodejmowanych ze względu na brak odpowiednich przestrzeni i warunków. Budowa efektywnego systemu finansowania tego rodzaju inwestycji wymaga stosowania różnych form wsparcia adekwatnych do specyfiki realizowanych przedsięwzięć. Wsparcie będzie udzielane przede wszystkim w postaci dofinansowania (np. krajowe inicjatywy, projekty systemowe, finansowane przy udziale środków europejskich). Ze względu na niekomercyjny charakter działań projekty dotyczące magazynów studyjnych nie miałyby szans na realizację bez udziału środków publicznych.

2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą

Dotychczasowe doświadczenia w zakresie promocji kultury polskiej za granicą pokazują, że konieczna jest dalsza optymalizacja koordynacji działań ministra właściwego do spraw zagranicznych i ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w tym obszarze. **Niezbędne jest kontynuowanie tworzenia spójnej narracji i ujednoczonego przekazu, które będą komunikowane wybranym grupom docelowym.** Ścisła współpraca i sprawna komunikacja między tymi resortami umożliwią przemyślany i zharmonizowany dostęp polskich instytucji kultury i dziedzictwa narodowego do partnerów i odbiorców zagranicznych w efektywnej współpracy z placówkami dyplomatyczno-konsularnymi i instytucjami polskimi nadzorowanymi przez ministra właściwego do spraw zagranicznych. Takie podejście umożliwi jednocześnie polskim placówkom zagranicznym pełniejsze wykorzystanie potencjału i zasobów narodowych instytucji kultury, które podlegają ministrowi właściwemu do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Wyżej wymienione działania realizuje **projekt strategiczny pn. Zintegrowany system promocji kultury polskiej za granicą.** Jedną z podstaw jego funkcjonowania jest podpisane w grudniu 2018 r. przez ministra właściwego do spraw zagranicznych oraz ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego porozumienie. W pierwszym roku jego funkcjonowania przeszło 6 mln zł zainwestowano w projekty w krajach kluczowych z punktu widzenia polskiej polityki zagranicznej. Na mocy porozumienia ministrowie koordynują działania w ramach własnych finansowych mechanizmów wsparcia oraz wzmacniają wspólne działania komunikacyjne. W ramach projektu przewidziano również prowadzenie wspólnych szkoleń oraz usprawnienie procesów wymiany informacji między podległymi resortom jednostkami.

Ww. projekt strategiczny obejmuje m.in. następujące elementy:

- organizacja szkoleń, wizyt studyjnych oraz staży w celu wzmocnienia kompetencji kadr działających w tym obszarze,
- odpowiednie rozpoznanie wydarzeń i partnerów na świecie oraz podjęcie z nimi dialogu w zakresie wymiany artystycznej i promocji polskiej kultury,
- adekwatna identyfikacja potrzeb poszczególnych grup docelowych,
- uwzględnienie bieżących tendencji w zakresie sposobu upowszechniania kultury (np. digitalizacja, rozwój nowych mediów, turystyka kulturowa, marketing miejsc i treści kulturowych),
- stworzenia bazy danych prostych i uniwersalnych projektów wystaw i prezentacji, które w dogodny oraz ekonomiczny sposób mogą być transferowane za granicę i tam prezentowane.

Cel szczegółowy 3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne

Sektory kultury i kreatywne stanowią istotny czynnik dynamizacji rozwoju społeczno-gospodarczego Polski. Ważne jest zatem podjęcie działań, które zapewnią sukcesywny wzrost tempa ich rozwoju. Przyczyni się to do tworzenia nowych miejsc pracy i zwiększenia generowanej w polskiej gospodarce wartości dodanej. Konieczne jest więc zarówno eliminowanie barier, mogących powodować zahamowanie rozwoju polskich SKK, jak również implementowanie rozwiązań ukierunkowanych na zwiększenie wykorzystania ich zasobów i potencjałów.

W celu maksymalizacji tempa rozwoju SKK niezbędne jest prowadzenie działań wspierających równoległe na kilku poziomach (lokalnym, regionalnym i centralnym) oraz obejmujących branże kreatywne w możliwie kompleksowym zakresie. **Wdrażane instrumenty wsparcia powinny zatem obejmować m.in. edukację, otoczenie prawno-biznesowe, infrastrukturę instytucjonalną, promocję oraz rozwój i wykorzystanie nowych technologii, które mogą być wykorzystywane na rzecz rozwoju branż kreatywnych (np. opartych na sztucznej inteligencji czy automatyzacji).** Rozwój SKK uzależniony jest m.in. od efektywnych interakcji między poszczególnymi czynnikami odpowiedzialnymi za ich funkcjonowanie.

Odpowiednie interwencje państwa na rzecz stabilnego rozwoju polskich SKK powinny obejmować zatem wszystkie segmenty tego ekosystemu: edukację, naukę, biznes, administrację samorządową i rządową, instrumenty legislacyjne oraz finansowe sprzyjające rozwojowi działalności na każdym etapie cyklu życia przedsiębiorstwa (od poziomu pomysłu, przez startup, mikro-, małe, średnie i duże firmy), instytucje kultury, organizacje pozarządowe, twórców oraz społeczeństwo jako końcowego odbiorcę wytwarzanych przez SKK dóbr i usług.

Zaproponowane w ramach celu szczegółowego nr 3 działania stanowią rozwinięcie i uzupełnienie **projektu strategicznego pn. Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych**, ujętego w SOR w celu szczegółowym nr 1 „Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną”, w ramach obszaru „Rozwój innowacyjnych firm”. W związku z powyższym w ramach celu 3 SRKS nie wyodrębnią się dodatkowych projektów strategicznych.

W ramach celu szczegółowego 3 SRKS wyróżniono trzy zasadnicze priorytety:

Priorytet 3.1. Wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju,

Priorytet 3.2. Rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych,

Priorytet 3.3. Wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

3.1. Wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju

Priorytet 3.1. obejmuje następujące kierunki interwencji:

3.1.1. Rozwój ekosystemu wsparcia sektorów kreatywnych na poziomie instytucjonalnym,

3.1.2. Budowanie sprzyjającego otoczenia prawno-biznesowego dla rozwoju branż kreatywnych,

3.1.3. Przyciąganie inwestycji zagranicznych oraz wsparcie eksportu polskich branż kreatywnych, a także wzmocnienie pozytywnego wizerunku kraju na arenie międzynarodowej przez polskie sektory kultury i kreatywne.

3.1.1. Rozwój ekosystemu wsparcia sektorów kreatywnych na poziomie instytucjonalnym

Jedną z kluczowych odpowiedzi na zdiagnozowane wyzwania powinno być stworzenie nowych i dostosowanie istniejących instrumentów wsparcia do potrzeb rozwojowych SKK. Konieczne jest uwzględnienie specyfiki branż kreatywnych, dynamiki zmian rynkowych i technologicznych oraz aktualnych wyzwań i barier rozwojowych.

Na ww. potrzeby odpowiada m.in. **program ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego pn. „Rozwój Sektorów Kreatywnych”**, którego pierwsza, pilotażowa edycja zrealizowana została w 2017 r. Celem programu jest rozwój polskich SKK oraz wzmacnianie ich konkurencyjności na arenie UE i poza nią przez współfinansowanie wartościowych, innowacyjnych i interdyscyplinarnych projektów z branż kreatywnych. Cele programu realizowane są przez:

- wspieranie działań edukacyjnych ukierunkowanych na profesjonalizację przedsiębiorców i twórców branż kreatywnych;
- budowanie sieci współpracy, zwłaszcza w tych branżach i obszarach, które dotychczas nie były efektywnie reprezentowane przez żadną organizację zbiorową;
- realizację projektów badawczo-analitycznych, w szczególności dotyczących potencjału gospodarczego poszczególnych branż kreatywnych, rozpoznawania nowych trendów i wyzwań rozwojowych na świecie i diagnozowania potrzeb;
- tworzenie prototypów oraz rozwój eksperymentalnych i innowacyjnych dzieł i produktów branż kreatywnych;
- tworzenie innowacyjnych artystycznie wideoklipów do utworów muzycznych charakteryzujących się wysokim potencjałem eksportowym;
- realizację działań eksportowych związanych z ekspansją zagraniczną polskich SKK;
- nowe zadania, których wprowadzenie uzasadnione będzie analizą potrzeb rozwojowych polskich SKK.

Zakłada się następujące efekty wdrażania programu:

- wzrośnie poziom kompetencji i profesjonalizmu polskich firm, instytucji i pracowników SKK;
- zebrane zostaną dane nt. aktualnej kondycji SKK w niezdiagnozowanych dotąd obszarach;
- powstaną nowe sieci współpracy, zrzeszające firmy i podmioty z poszczególnych branż, podnosząc jakość i wzmacniając rozwój polskich SKK, stwarzając warunki do nawiązywania współpracy, zwiększenia otwartości, budowania wzajemnego zaufania, nawiązywania nowych kontaktów, inicjowania partnerstw oraz zwiększenia efektywności promocji polskich SKK za granicą;
- powstaną nowe, innowacyjne dzieła i produkty polskich branż kreatywnych;
- wzrośnie skłonność do podejmowania ryzyka i eksperymentowania, a tym samym wzrośnie prawdopodobieństwo powstania innowacyjnych dzieł i produktów, stanowiących o przewadze konkurencyjnej Polski na arenie międzynarodowej;
- zwiększy się eksport polskich SKK, a firmy z branż kreatywnych zdobędą nowe kontakty i partnerów zagranicznych;
- powstaną innowacyjne wideoklipy muzyczne artystów posiadających materiał przygotowany na rynki zagraniczne, pozwalające na skuteczniejszą ekspansję zagraniczną, zachęcające polskich twórców do większej aktywności proeksportowej, co w konsekwencji przyczyni się do wzrostu wartości eksportu polskiej muzyki oraz rozwoju krajowego sektora audiowizualnego w tej dziedzinie.

Kolejnym istotnym elementem będzie **rozwój dedykowanej infrastruktury instytucjonalnej**. Powstanie centralnego ośrodka do spraw SKK ma na celu kompleksowe wsparcie polskich branż kreatywnych w zakresie profesjonalizacji i zwiększania ich konkurencyjności. **Niezbędne jest ustanowienie instytucji centralnej, która odpowiadać będzie za rozwój SKK**, budowanie kompetencji związanych z funkcjonowaniem przedstawicieli branż kreatywnych na rynku, odpowiedni transfer wiedzy między sektorami kultury i sztuki, nauki, edukacji, technologii oraz biznesu, wsparcie rozwoju przedsiębiorstw branż kreatywnych, w szczególności mikro- i małych firm, budowę globalnego wizerunku polskich SKK oraz ich eksport, rozwój zasobów kadrowych dla regionalnych i lokalnych ośrodków wsparcia SKK, budowanie wiedzy o SKK i ich poszczególnych

gałęziach oraz monitorowanie ich rozwoju, a także gromadzenie praktycznej wiedzy o rynkach zagranicznych i potencjalnych kierunkach eksportu dzieł i produktów polskich branż kreatywnych. Instytucja będzie ponadto odpowiedzialna za dystrybucję informacji nt. stanu i potencjału polskich branż kreatywnych między zainteresowanymi ośrodkami i podmiotami oraz wypracowanie, w dialogu z przedstawicielami instytucji i podmiotów, całego ekosystemu, narzędzi wsparcia oraz wspólnych działań, adekwatnie do aktualnych potrzeb związanych ze zmianami rynkowymi i technologicznymi zachodzącymi na świecie. Instytucja będzie stale badała i monitorowała kondycję polskich branż kreatywnych we współpracy z GUS i innymi ośrodkami badawczo-analitycznymi, co przyczyni się do optymalizacji projektowanych i wdrażanych mechanizmów wsparcia. Ośrodek odpowiadał będzie za koordynację działań na poziomie centralnym, a także wesprze regionalne i lokalne instytucje odpowiedzialne za rozwój branż kreatywnych na poziomie samorządów. Instytucja będzie ściśle współpracowała z istniejącymi instytutami branżowymi nadzorowanymi przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, a także innymi instytucjami kultury, jak również odpowiednimi podmiotami, których organizatorem są inne resorty. Wyasygnowana zostanie specjalna komórka odpowiedzialna za wsparcie komunikacji i współpracy między sektorem finansów i SKK. Instytucja będzie także zarządzała własnymi oraz zewnętrznymi programami wsparcia. Do zadań instytucji należała będzie również koordynacja współpracy z branżowymi sieciami współpracy, klastrami, izbami gospodarczymi, związkami i stowarzyszeniami twórczymi i branżowymi. Wśród planowanych rezultatów utworzenia instytucji wskazać należy m.in.:

- zbudowanie bazy wiedzy nt. kondycji polskich SKK i poszczególnych branż oraz wdrożenie narzędzi umożliwiających bieżące monitorowanie ich rozwoju, prognozowanie tendencji rynkowych oraz dostosowywanie narzędzi wsparcia do aktualnych potrzeb;
- podniesienie wiedzy i świadomości potencjału polskich branż kreatywnych wśród instytucji i podmiotów sektora biznesu, finansów, a także nauki i edukacji oraz społeczeństwa;
- podniesienie kompetencji przedstawicieli polskich SKK, w szczególności związanych z przedsiębiorczością, rozwijaniem działalności gospodarczej i eksportem;
- zwiększenie profesjonalizmu polskich branż kreatywnych;
- poprawa dostępności podmiotów z SKK do publicznych i prywatnych instrumentów finansowych;
- przełamanie barier w zakresie współpracy międzysektorowej oraz międzybranżowej.

Powyższe działania powinny w konsekwencji zaowocować zwiększeniem liczby przedsiębiorstw oraz poziomu zatrudnienia w branżach kreatywnych, zwiększeniem eksportu polskich branż kreatywnych i ich rozpoznawalności w kraju i za granicą oraz zwiększeniem wytwarzanej przez SKK wartości dodanej dla gospodarki.

Rozwijana będzie również sieć branżowych sieci współpracy SKK. Dla zbudowania sprawnie funkcjonującego, kompleksowego ekosystemu wsparcia rozwoju branż kreatywnych należy stymulować budowę sektorowych struktur wsparcia, które pozwolą zdynamizować rozwój przedsiębiorców branż kreatywnych w każdym obszarze funkcjonowania. Formy organizacyjne tych struktur mogą być dowolne, adekwatnie do potrzeb i wpływu danego obszaru. W pierwszym etapie należy zmapować istniejące struktury wsparcia w poszczególnych branżach kreatywnych i zidentyfikować obszary niereprezentowane dotychczas przez żadną z istniejących instytucji czy organizacji. Poziom usieciowienia krajowych SKK w porównaniu z bardziej rozwiniętymi rynkami pozostaje niewystarczający. Na rynku krajowym widoczne są również istotne dysproporcje w poziomie usieciowienia poszczególnych branż. Stosunkowo niska jest także świadomość znaczenia i funkcji organizacji branżowych. Z uwagi na znacznie niższy poziom usieciowienia krajowych SKK w porównaniu z największymi rynkami, konieczne jest stymulowanie powstawania i rozwoju podobnych struktur w Polsce, aby zniwelować wspomniane dysproporcje oraz docelowo zbudować przewagi konkurencyjne w oparciu o te organizacje. Przewiduje się następujące rezultaty tych działań:

- usprawnienie pozyskiwania rzetelnej wiedzy nt. wielkości, kondycji i tendencji rozwojowych poszczególnych branż kreatywnych;
- zwiększenie stopnia samoorganizacji i konkurencyjności polskich branż kreatywnych;
- zwiększenie konkurencyjności polskich branż kreatywnych na arenie międzynarodowej, a w konsekwencji wpływów z eksportu dla polskiej gospodarki;
- wzrost rozpoznawalności i znaczenia polskich branż kreatywnych na świecie;
- podniesienie poziomu profesjonalizacji polskich firm z branż kreatywnych;
- zwiększenie kapitału społecznego przedsiębiorców branż kreatywnych – zwiększenie wzajemnego zaufania, otwartości na współpracę, gotowości do nawiązywania kontaktów i pozyskiwania partnerów zagranicznych, zdolności do dzielenia się doświadczeniami i wymiany dobrych praktyk.

Chcąc zwiększyć tempo rozwoju polskich branż kreatywnych w regionach o największym potencjale oraz na terenach OSI, **należy rozwijać również sieć regionalnych i lokalnych ośrodków wsparcia i centrów kompetencji SKK**. Ponad 60% firm zaliczanych do SKK znajduje się obecnie na terenie województwa mazowieckiego. Pozostałe firmy znajdują się przede wszystkim na terenie województwa małopolskiego (głównie w Krakowie) oraz największych aglomeracji miejskich (województwo śląskie, wielkopolskie oraz pomorskie). Funkcje poszczególnych instytucji wsparcia powinny być związane z potencjałem rozwojowym i dziedzictwem danego regionu, jak również potrzebami rozwojowymi podmiotów z branż kreatywnych. Najbardziej pożądane będzie wsparcie na wczesnym etapie rozwoju projektów i przedsiębiorstw, pełnienie funkcji ośrodka wymiany wiedzy o dostępnych na rynku instrumentach wsparcia oraz rozwijania podstawowych kompetencji biznesowych związanych z zakładaniem firmy i prowadzeniem działalności gospodarczej. W największych ośrodkach, będących skupiskiem wielu firm z różnych branż kreatywnych, a także posiadających już lokalne centra kompetencji lub rozwoju przedsiębiorczości, korzystnym byłoby budowanie tzw. dzielnic kreatywnych, na wzór istniejących w największych światowych metropoliach. Szczególnie korzystne byłoby zastosowanie tutaj modelu partnerstwa publiczno-prywatnego. Prognozowane rezultaty tych działań obejmują:

- rozwój przedsiębiorczości w branżach kreatywnych (w tym również na terenach OSI);
- wzmocnienie regionalnych centrów branż kreatywnych, co przełoży się na wzrost rozpoznawalności i konkurencyjności polskich miast jako ważnych ośrodków rozwoju SKK w Europie i na świecie;
- wzmocnianie roli kluczowych ośrodków branż kreatywnych w Polsce jako regionalnych centrów w Europie Środkowo-Wschodniej;
- wzrost kapitału społecznego w regionach Polski rozwijających lokalne centra kompetencji branż kreatywnych m.in. przez wzmocnienie poczucia patriotyzmu lokalnego, zaufania społecznego, otwartości na podejmowanie ryzyka, pobudzania przedsiębiorczości, rozwijania kompetencji kulturowych;
- przyspieszenie tempa rozwoju gospodarczego w obszarze branż kreatywnych na terenach objętych interwencją.

3.1.2. Budowanie sprzyjającego otoczenia prawno-biznesowego dla rozwoju branż kreatywnych

Niezbędne jest rozwijanie odpowiednich kompetencji pośród przedstawicieli SKK, które umożliwić im będą efektywne funkcjonowanie w otoczeniu prawno-biznesowym oraz sprawne komunikowanie się z sektorem finansów. Konieczne jest także **bieżące diagnozowanie i niwelowanie występujących w ramach systemu prawno-fiskalnego barier**, które mogą hamować rozwój branż kreatywnych. Planując kluczowe interwencje w tym obszarze, tj. np. zachęty finansowe czy ulgi podatkowe, konieczne jest zdiagnozowanie wszelkich ograniczeń mogących potencjalnie stać na przeszkodzie do możliwie najbardziej efektywnego ich wykorzystania, aby zaplanowane instrumenty miały możliwie

najszerzy zasięg oddziaływania. Wyzwaniem jest również ograniczony dostęp przedsiębiorców z SKK do instrumentów finansowania zwrotnego – ograniczenia te wynikają w dużej mierze z trudności w szacowaniu ryzyka projektów, słabej rozpoznawalności branż kreatywnych przez sektor finansów oraz braku świadomości nt. ich potencjału ekonomicznego, jak również niewystarczających kompetencji przedstawicieli SKK w zakresie współpracy z podmiotami sektora finansów, obaw przed zaciąganiem zobowiązań kredytowych i przyzwyczajenia wielu podmiotów do korzystania ze wsparcia finansowego pochodzącego z bezzwrotnych dotacji publicznych. Niezbędne jest zatem rozwijanie kompetencji w obszarze funkcjonowania zwrotnych instrumentów finansowych, jak również intensyfikacja ich promocji pośród przedsiębiorstw oraz poszerzenie oferty. Działania na rzecz poprawy otoczenia prawno-biznesowego powinny objąć też m.in. ujednoczenie interpretacji przepisów związanych z ulgami podatkowymi i zachętami finansowymi, aby minimalizować ryzyko po stronie przedsiębiorców korzystających z tego rodzaju instrumentów.

W ramach poszerzenia oferty narzędzi finansowania zwrotnego dla przedsiębiorców branż kultury i kreatywnych rozwijane będą narzędzia zwrotnego finansowania SKK, w szczególności z wykorzystaniem instrumentów gwarancyjnych. Zasadniczym celem tego działania jest **poprawa dostępu do finansowania zwrotnego dla małych i średnich przedsiębiorstw SKK**. Instrument Gwarancyjny jest jednym z instrumentów wsparcia programu UE „Kreatywna Europa” wdrażanych w wybranych krajach Unii Europejskiej. Instrument Gwarancyjny obejmuje gwarancje i regwarancje, udzielane przez Europejski Fundusz Inwestycyjny (EFI). Gwarancje EFI są udzielane pośrednikom finansowym oferującym finansowanie zwrotne (kredyty, pożyczki, leasing, poręczenia itp.) dla przedsiębiorców z SKK. W ramach Programu Kreatywna Europa realizowane jest także wsparcie doradcze dla pośredników finansowych w zakresie współpracy z przedsiębiorcami z branż kreatywnych, w szczególności w obszarze oceny ryzyka kredytowego, modeli biznesowych stosowanych w branżach kreatywnych, oceny wniosków o finansowanie oraz promocji oferty wśród przedsiębiorców z SKK. Gwarancje te dostępne są już również w polskim systemie. Banki spółdzielcze i komercyjne, które zawarły odpowiednie umowy z Bankiem Gospodarstwa Krajowego (BGK), oferują preferencyjne kredyty inwestycyjne i obrotowe do 8,4 mln zł, przeznaczone dla MŚP z sektorów kultury i kreatywnych. BGK zabezpiecza to finansowanie gwarancją pokrywającą 80% ryzyka, udzieloną na podstawie umowy z EFI. Dzięki podpisanej umowie prawie 3 tysiące polskich firm będzie mogło łatwiej pozyskać kredyt na prowadzenie lub rozwój swojej działalności. Łączna wartość kredytów zabezpieczonych gwarancjami Kreatywna Europa może wynieść 525 mln zł. Zakłada się, iż w przyszłości Program InvestEU powinien kontynuować misję ułatwiania dostępu MŚP do finansowania. Sektor kultury i kreatywny, sektor audiowizualny oraz sektor mediów mają zasadnicze znaczenie dla naszej różnorodności kulturowej i demokracji w epoce cyfrowej i stanowią nieodłączną część suwerenności i autonomii, a strategiczne inwestycje w dziedzinie treści i technologii audiowizualnych i medialnych powinny warunkować długoterminową zdolność do tworzenia i rozpowszechniania treści skierowanych do szerokiej publiczności międzynarodowej. Jednym z segmentów projektowanego Programu InvestEU jest segment polityki dotyczący MŚP, który obejmuje dostęp do finansowania i jego dostępność przede wszystkim dla MŚP, w tym dla MŚP innowacyjnych i działających w sektorze kultury i sektorze kreatywnym, a także dla małych spółek o średniej kapitalizacji. Działaniom tym powinno towarzyszyć **wypracowanie narzędzi do szacowania wartości marek branż kreatywnych w oparciu o własność intelektualną**, co ułatwi instytucjom finansowym rzetelne szacowanie ryzyka. Obecnie brak odpowiednich instrumentów utrudnia pozyskiwanie kapitału. Wypracowanie odpowiedniego narzędzia jest ogromnym wyzwaniem nie tylko w Polsce, ale i za granicą. Implementowane rozwiązanie powinno być możliwe najkorzystniejsze dla przedsiębiorców, a jednocześnie bezpieczne dla sektora finansów. Przewiduje się następujące rezultaty podjętych działań:

- zwiększenie oferty instrumentów finansowych dostępnych na rynku dla przedsiębiorców branż kreatywnych, co zaowocować powinno wzrostem inwestycji;
- zwiększenie inwestycji sektora finansów w branżę kreatywną;

- zwiększenie otwartości rynku finansowego na dalsze poszerzenie oferty instrumentów finansowych dla przedsiębiorców branż kreatywnych;
- wzrost kompetencji przedsiębiorców branż kreatywnych w zakresie wykorzystywania rynkowych instrumentów finansowych;
- wzrost konkurencyjności polskich branż kreatywnych oraz Polski jako atrakcyjnej destynacji dla inwestycji w obszarze SKK;
- zwiększenie dynamiki przyrostu firm i inwestycji w branżach kreatywnych w Polsce;
- rozwój sektora finansów przez zbudowanie nowej, szerokiej grupy klientów w postaci przedsiębiorstw z SKK;
- powstawanie większej liczby innowacyjnych przedsięwzięć, budujących przewagę polskich branż kreatywnych na arenie międzynarodowej;
- zwiększenie wartości dodanej dla gospodarki krajowej generowanej przez SKK.

Poprawa warunków funkcjonowania polskich SKK może nastąpić również przez zmniejszanie obciążeń podatkowych. W tym celu zrealizowana zostanie **racjonalizacja obciążeń podatkowych dla twórców**. Twórcy stanowią fundament SKK. Ponieważ społeczeństwo jako wspólnota jest beneficjentem ich działalności artystycznej, obowiązkiem państwa jest zapewnienie im odpowiednich warunków rozwoju, które umożliwią będą pełne wykorzystanie ich potencjału. System wsparcia dla twórców powinien być jednocześnie prosty, przejrzysty i obiektywny. Jednym z rekomendowanych w tym obszarze rozwiązań jest stopniowe podnoszenie limitu dochodów, od których twórca może odpisać 50% kosztów uzyskania przychodów. Działanie to, odpowiednio skorelowane z tempem wzrostu gospodarczego oraz udziału SKK w PKB, powinno przyczynić się do umożliwienia twórcom większej koncentracji na pracy kreatywnej, artystycznej czy naukowej, co w konsekwencji pozwoli tworzyć więcej i lepszej jakości dzieł i treści kreatywnych. Przewiduje się, że przełoży się to również na większą skłonność do podejmowania ryzyka twórczego, co sprzyjać będzie powstawaniu większej liczby dzieł i rozwiązań innowacyjnych. Przewiduje się osiągnięcie następujących efektów zastosowania tego rozwiązania:

- wzrost zamożności polskich twórców;
- poprawa warunków dla działalności kreatywnej;
- powstanie większej liczby dzieł i produktów wysokiej jakości;
- zwiększenie konkurencyjności polskich SKK na arenie międzynarodowej.

3.1.3. Przyciąganie inwestycji zagranicznych oraz wsparcie eksportu polskich branż kreatywnych, a także wzmocnienie pozytywnego wizerunku kraju na arenie międzynarodowej przez polskie sektory kultury i kreatywne

Odpowiednie zasoby finansowe są koniecznym elementem efektywnych procesów tworzenia dzieł, produktów i treści kreatywnych charakteryzujących się wysoką jakością i innowacyjnością. Jakość i innowacyjność, podobnie jak wiedza czy umiejętności twórców i osób pracujących w SKK, stanowią kluczowe czynniki ich sukcesu – zarówno artystycznego, jak również komercyjnego. Dlatego też **istotne jest stworzenie w Polsce atrakcyjnych warunków, które przyciągać będą zagraniczne inwestycje w obszarze SKK**, w szczególności tych branż, których rozwój jest obecnie najbardziej intensywny, tj. sektora audiowizualnego, w tym również sektora gier wideo. W efekcie nie tylko zwiększą się nakłady inwestycyjne, lecz również polscy twórcy zyskają większe możliwości w zakresie zdobywania międzynarodowych doświadczeń, wymiany wiedzy i pozyskiwania nowych umiejętności. Tworzone warunki powinny obejmować zachęty (np. w postaci korzystnych warunków podatkowych) oraz ułatwienia administracyjne pozwalające uniknąć potencjalnym inwestorom problemów biurokratycznych. Pozwoli to również na wzmocnienie pozytywnego wizerunku Polski jako pożądanego lokalizacji do prowadzenia działalności w obszarze SKK.

W tym celu wprowadzono m.in. **mechanizm finansowego wspierania produkcji audiowizualnej**. Jest to systemu zachęt zwrotnych, z określonym pułapem minimalnym budżetu produkcji uprawiającym do skorzystania z mechanizmu. Wdrożenie projektu pozwoli na przyciągnięcie zagranicznych producentów filmowych do Polski. System funkcjonuje w formule tzw. *cash rebate* w wysokości 30% kosztów kwalifikowanych produkcji filmowej. Mechanizm ten polega na refundacji, po zakończeniu produkcji i złożeniu raportu końcowego, części poniesionych przez producenta wydatków. Wsparcie obejmuje produkcję filmów fabularnych, dokumentalnych, animowanych oraz seriali. Z systemu mogą skorzystać producenci realizujący filmy w koprodukcji polsko-polskiej lub międzynarodowej. Beneficjentem zachęty może być podmiot polski lub zarejestrowany na terenie Polski. System jest zautomatyzowany i posługuje się tzw. testem kulturowym, który pozwala zweryfikować, jaki jest poziom wykorzystania polskiej kultury, krajobrazów, historii, dziedzictwa narodowego itp. oraz jaki jest stopień zatrudnienia polskich i europejskich twórców i specjalistów branży filmowej, oraz poziom wydatkowania kosztów produkcji na terenie kraju. Wprowadzenie tego mechanizmu stanowi dopełnienie kompleksowej struktury finansowego wsparcia sektora filmowego w Polsce. Jest także istotnym narzędziem zwiększenia budżetu produkcji filmowych, co powinno znaleźć odzwierciedlenie we wzroście jakości produkowanych filmów oraz wpływać pozytywnie na rozmiar i zasięg ich sukcesu w skali globalnej. Instrument ten ma z perspektywy budżetu państwa charakter inwestycyjny, a generowany przezeń zysk finansowy powinien zostać osiągnięty w ciągu kilku lat od jego implementowania. Operatorem mechanizmu jest Polski Instytut Sztuki Filmowej. Skuteczna realizacja projektu wymaga również działań w obszarach inwestycji w infrastrukturę filmową oraz podnoszenia kompetencji i umiejętności profesjonalistów z branży filmowej, ponieważ zachęty stanowią jedynie ramę finansową realizowanych produkcji. Zagraniczni producenci, chcąc produkować na terytorium RP, powinni również posiadać dostęp do odpowiedniej infrastruktury filmowej, tj. pomieszczeń i hal zdjęciowych oraz sprzętu. Przewiduje się następujące rezultaty wdrożenia tych rozwiązań:

- wzrost nakładów na produkcję audiowizualną w Polsce;
- zwiększenie zatrudnienia w przemyśle audiowizualnym;
- wzrost wynagrodzeń w sektorze filmowym oraz tzw. usługach pośrednich;
- poszerzenie kanałów promocji Polski, jej kultury, dziedzictwa i krajobrazu, co powinno umożliwić również bardziej efektywne rozwijanie turystyki kulturowej;
- wzbogacenie kompetencji zawodowych polskich twórców filmowych;
- wzmocnienie otwartości na współpracę międzynarodową oraz rozwój sieci kontaktów zawodowych twórców i pracowników przemysłu audiowizualnego;
- wzrost liczby i jakości polskich produkcji filmowych;
- zwiększenie szansy na prestiżowe nagrody międzynarodowe dla polskich twórców filmowych i tym samym promocję Polski i polskiego sektora filmowego;
- wzrost dochodów budżetowych państwa.

Planuje się również **wprowadzenie instrumentu zachęcającego do produkcji kulturowych gier wideo**. Celem tego mechanizmu jest zwiększenie konkurencyjności polskiego sektora gier wideo na arenie międzynarodowej oraz przyciąganie inwestycji zagranicznych. Mechanizmy stosowane w innych krajach, obecna sytuacja na globalnym rynku oraz kondycja i struktura polskiej branży gier wideo dowodzą, że zasadnym jest opracowanie i przyjęcie regulacji prawnych wprowadzających to rozwiązanie. Podobne rozwiązania stosowane są już m.in. we Francji i Wielkiej Brytanii, w związku z czym wdrożenie tego mechanizmu nabiera szczególnego znaczenia w kontekście konkurencyjności międzynarodowej polskiej branży gier wideo. Realizacja tego działania umożliwi:

- zwiększenie konkurencyjności polskiej branży gier wideo, w tym łatwiejsze przyciąganie specjalistów z zagranicy;
- zwiększenie liczby produkowanych polskich gier;
- zwiększenie zatrudnienia i poziomu wynagrodzeń w branży gier wideo;

- w perspektywie wieloletniej zwiększenie wpływów budżetowych z produkcji gier wideo;
- wzrost rozpoznawalności Polski i jej kultury i dziedzictwa narodowego na świecie oraz rozwój turystyki kulturowej do Polski.

Rozwój polskich branż kreatywnych powinien znajdować odzwierciedlenie m.in. w zwiększaniu wartości ich eksportu, który z kolei przekładać się będzie na wzrost wartości dodanej dla gospodarki, jak również na budowanie pozytywnej rozpoznawalności rodzimej kultury i branż kreatywnych na świecie. W tym celu konieczne jest **wsparcie i budowanie prestiżu najważniejszych wydarzeń artystyczno-biznesowych polskich branż kreatywnych**. Należy efektywnie spożytkować m.in. dynamiczny rozwój polskiej sceny festiwalowej oraz przedsięwzięć targowo-konferencyjnych – od festiwali filmowych, przez muzyczne, po wydarzenia związane z branżą gier wideo oraz te o charakterze interdyscyplinarnym. Potencjał wydarzeń, odbywających się cyklicznie w Polsce, a także zasoby finansowe kierowane corocznie przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego na wsparcie ich organizacji, powinny zostać wykorzystane do wzmocnienia ich pozycji międzynarodowej, co przekładać się będzie na budowanie pozytywnego wizerunku Polski i polskiej kultury za granicą. Współfinansowanie publiczne dla dużych wydarzeń powinno mieć charakter wspierający, a nie stały. Po określonym czasie otrzymywania dotacji, wydarzenia powinny zbudować na tyle silną pozycję, aby móc skutecznie pozyskiwać finansowanie ze źródeł pozapublicznych. Warunkiem udzielania finansowego wsparcia publicznego po tym okresie powinno być występowanie istotnych przesłanek związanych z budowaniem i rozwijaniem pozycji międzynarodowej. Z kolei kluczowe wydarzenia o charakterze niekomercyjnym oraz ugruntowanej pozycji w kraju i za granicą powinny zostać objęte stałym mecenatem oraz wsparciem organizacyjnym ze strony właściwych dla danej branży narodowych instytucji kultury, co pozwoliłoby budować długofalową strategię ich rozwoju i promocji międzynarodowej. Działania w tym obszarze powinny przynieść następujące efekty:

- koncentracja niezbędnych środków na kluczowych branżowych wydarzeniach umożliwi strategiczne i długofalowe budowanie ich międzynarodowej pozycji i rozpoznawalności, co powinno przełożyć się również na skuteczniejszą promocję zagraniczną Polski i rodzimych SKK;
- maksymalizacja efektywności skoncentrowanych działań powinna przełożyć się na oszczędności po stronie budżetu państwa;
- budowanie prestiżu lokalnych wydarzeń przyczyni się do zwiększenia jakości i atrakcyjności oferty kulturalnej polskich miast oraz wzrostu poczucia patriotyzmu lokalnego wśród mieszkańców miast-gospodarzy;
- rozwój kluczowych wydarzeń umożliwi krajowym przedstawicielom SKK bardziej efektywne budowanie trwałych relacji biznesowych i partnerstw z opiniotwórczymi i ważnymi instytucjami i organizacjami branżowymi z zagranicy.

3.2. Rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych

Priorytet 3.2. obejmuje następujące kierunki interwencji:

3.2.1. Przygotowanie zawodowe kadr dla branż kreatywnych,

3.2.2. Wzmocnienie współpracy uczelni artystycznych z przedsiębiorcami.

3.2.1. Przygotowanie zawodowe kadr dla branż kreatywnych

SKK w znacznej mierze rozwijają się w oparciu o innowacyjność i nowe technologie, w związku z czym potrzebują kadr, które będą gotowe szybko adaptować się do zmian zachodzących na rynkach i świadczyć innowacyjne usługi na najwyższym poziomie. W związku z tym **konieczne jest bieżące dostosowywanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynkowych i wciąż rosnącego tempa rozwoju technologicznego**. W tym celu niezbędne jest prowadzenie stałego monitoringu kierunków rozwoju

SKK oraz diagnozowanie, wspólnie z przedstawicielami SKK, kluczowych specjalizacji i kompetencji, na których zapotrzebowanie wynika z dynamiki rozwoju rynku. W dalszym etapie należy zachęcać uczelnie, w tym również artystyczne, do uzupełniania ich oferty w zakresie budowania nowych kompetencji.

Konieczne jest dynamiczne reagowanie na zmiany zachodzące na rynkach, które zapewni możliwie kompleksowe przygotowanie przyszłych absolwentów do prowadzenia działalności gospodarczej i wyposażenie ich w podstawowe kompetencje z zakresu przedsiębiorczości. Jednym z pożądanych w tym obszarze kierunków jest **wzmacnianie i rozwijanie interdyscyplinarnych modeli kształcenia**, pozwalających studentom uczelni artystycznych uzupełniać wiedzę i kompetencje w zakresie technologii, ekonomii, przedsiębiorczości, biznesu, a także umiejętności miękkich, takich jak: negocjowanie, komunikacja, autoprezentacja, praca projektowa itp. Należy również zadbać o **poszerzenie zakresu zajęć z praktykami i przedsiębiorcami z SKK**, którzy z sukcesem funkcjonują w warunkach rynkowych, aby umożliwić studentom dostęp do praktycznej wiedzy nt. aktualnych wyzwań w poszczególnych branżach. W tym celu niezbędne będą działania zmierzające do tworzenia i rozwijania narzędzi, które pozwolą zachęcić przedsiębiorców do współpracy z uczelniami artystycznymi. Warto rozważyć także wprowadzenie przez instytuty branżowe odpowiedzialne za rozwój poszczególnych branż kreatywnych **programów mentorskich**, umożliwiających wybitnym absolwentom uczelni artystycznych pracę pod opieką odnoszących sukcesy twórców-przedsiębiorców. W dalszej kolejności należy wdrożyć i sukcesywnie rozwijać **sieć ośrodków kształcenia dla specjalistów branż kreatywnych w ramach edukacji pozaformalnej** oraz stworzyć, we współpracy z przedstawicielami nauki, edukacji i biznesu, jednolity system certyfikacji ośrodków kształcenia w systemie pozaformalnym. Należy wspierać uczelnie artystyczne, którym brakuje kadr do rozwijania kompetencji w najnowszych specjalizacjach związanych z zachodzącymi zmianami technologicznymi, w zakresie realizacji **programów partnerskich z uczelniami zagranicznymi** kształcącymi w tych obszarach.

3.2.2. Wzmocnienie współpracy uczelni artystycznych z przedsiębiorcami

Oferta uczelni kształcących na kierunkach artystycznych powinna być w szerszym niż dotychczas zakresie uzupełniona o edukację zorientowaną na realizację projektów wdrożeniowych, tworzenie dzieł, produktów, treści kreatywnych oraz usług na potrzeby podmiotów rynkowych. W tym celu należy **zidentyfikować, we współpracy z uczelniami oraz przedsiębiorcami, kluczowe bariery w rozwijaniu współpracy w zakresie realizacji projektów wdrożeniowych.**

Należy wypracować rozwiązania, które sprawią, że przedsiębiorcy chętniej korzystać będą z usług uczelni, stwarzając tym samym możliwości zdobywania przez studentów praktycznej wiedzy i umiejętności niezbędnych na rynku pracy oraz w prowadzeniu własnej działalności. Uczelnie powinny być więc przygotowane (pod względem administracyjnym, kadrowym i prawnym) na wyzwania związane z realizacją projektów na zlecenie lub we współpracy z przedsiębiorstwami. Współpraca ta powinna być gratyfikowana w ocenie ogólnej uczelni determinującej wysokość dotacji podmiotowej, w szczególności w przypadku ponownych zamówień ze strony przedsiębiorców w tym samym ośrodku akademickim. Warto też poszukać rozwiązań, które pozwolą wyróżnić i uhonorować przedsiębiorców szczególnie efektywnie współpracujących z uczelniami artystycznymi.

Szczególnie istotne jest, aby praktyki studenckie umożliwiały wykorzystanie wiedzy zdobytej podczas studiów w praktyce, a także uświadamiały studentom możliwości jej zastosowania w tworzeniu dzieł i produktów mających szansę zaistnienia na rynku. Jak zauważają przedsiębiorcy z branż kreatywnych, studenci często nie są gotowi do wielokrotnego opracowywania kolejnych wersji tego samego produktu w celu jego optymalizacji, co stanowi standard w funkcjonowaniu przedsiębiorstw. Właściwe ukierunkowanie twórców branż kreatywnych już na etapie studiów pozwoli na ich szybszą i bardziej skuteczną adaptację do warunków rynkowych. Instytuty branżowe odpowiedzialne za poszczególne branże kreatywne powinny rozwijać **programy kształcenia**

uzupełniającego dla absolwentów uczelni artystycznych oraz przedsiębiorców we współpracy z uczelniami prowadzącymi studia na kierunkach biznesowych i technologicznych.

3.3. Wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa

Priorytet 3.3. obejmuje następujące kierunki interwencji:

3.3.1. Budowanie świadomości społecznej w zakresie nowych mediów i wykorzystania nowych technologii w sektorach kreatywnych,

3.3.2. Rozwój infrastruktury edukacyjno-kulturalnej na rzecz budowania kompetencji kreatywnych.

3.3.1. Budowanie świadomości społecznej w zakresie nowych mediów i wykorzystania nowych technologii w sektorach kreatywnych

Szybki rozwój SKK wymaga, aby adekwatne kompetencje nabywane były w odpowiednim czasie i na właściwym etapie rozwoju, czyli już przez dzieci i młodzież. Konieczne jest zatem podejmowanie działań edukacyjnych skierowanych nie tylko do twórców i przedsiębiorców, lecz również użytkowników, odbiorców i konsumentów, aby wyposażyć ich w wiedzę i kompetencje niezbędne do konstruktywnego i efektywnego wykorzystywania możliwości, jakie stwarzają nowe narzędzia i technologie cyfrowe.

Pobudzenie kreatywności i innowacyjności wśród dzieci i młodzieży przez edukację, eksperymentowanie, tworzenie projektów i treści kreatywnych będzie miało bezpośredni wpływ na kształtowanie kompetencji kulturowych i kreatywnych przyszłych pokoleń, jak również otwartości do podejmowania ryzyka i innowacyjnego myślenia w innych obszarach życia społecznego. Należy rozwijać zakres działalności edukacyjno-kulturalnej w małych ośrodkach, gdzie dostęp do nowoczesnej oferty kulturalnej jest ograniczony. Warto aktualizować ofertę edukacyjną pod kątem zmieniających się potrzeb i umożliwiać w ramach tych zajęć zdobywanie praktycznej wiedzy związanej z produkcją treści kreatywnych i pozyskiwaniem kompetencji nowomediowych. Wiąże się to z koniecznością budowania kompetencji nauczycieli, jak również wyposażania szkół w niezbędny sprzęt i programy komputerowe. Zajęcia takie powinny obejmować m.in. naukę praktycznych umiejętności związanych z tworzeniem treści kreatywnych (nagrywaniem filmu, montażem, podkładem dźwiękowym, obróbką obrazu itp.), podstawową wiedzę z zakresu ochrony praw autorskich i możliwości wykorzystywania prac innych twórców na własny użytek, realizację projektów zespołowych oraz ich publiczną prezentację.

Na dalszym etapie rozwijania kompetencji kreatywnych należy rozważyć opracowanie dodatkowych, innowacyjnych narzędzi nauczania w systemie on-line. Uczniowie nieposiadający niezbędnych urządzeń mogliby korzystać z tej formy edukacji w lokalnych bibliotekach lub domach kultury wyposażonych w odpowiednie komputery z dostępem do Internetu. Narzędzia takie, opracowane w interdyscyplinarnym zespole ekspertów, powinny obejmować rozwijanie kompetencji kreatywnych na kilku poziomach zaawansowania oraz w kilku ścieżkach tematycznych, dostosowanych do indywidualnych zainteresowań i potrzeb. System powinien pozwalać także na bieżące monitorowanie postępów oraz operować elementami motywującymi do kontynuowania nauki. System nauczania indywidualnego powinien być także skorelowany z możliwościami dalszego rozwijania zdobytych umiejętności w formie warsztatów i pracy grupowej. Edukacja warsztatowa mogłaby być także rozwijana przez organizacje pozarządowe i samorządowe instytucje kultury, aby zmaksymalizować zasięg dostępu do edukacji kreatywnej wśród dzieci i młodzieży.

3.3.2. Rozwój infrastruktury edukacyjno-kulturalnej na rzecz budowania kompetencji kreatywnych

Kluczowe znaczenie dla przyszłego rozwoju SKK będą miały kompetencje kulturowe, społeczne i cyfrowe dzieci i młodzieży jako przyszłych odbiorców i twórców produktów, dóbr treści i usług. Konieczne jest więc zadbanie o adekwatną modernizację istniejącej infrastruktury edukacyjnej, która

pozwole na efektywne włączanie dzieci i młodzieży w procesy związane z nabywaniem odpowiednich kompetencji. Nie wszystkie osoby uczestniczące w procesie rozwijania kompetencji kreatywnych będą chciały lub mogły znaleźć zatrudnienie w branżach kreatywnych, ale każda z nich będzie przygotowana do aktywnego i bardziej świadomego partycypowania w kulturze.

W tym celu **należy wykorzystać potencjał istniejącej infrastruktury kultury oraz wzmocnić i rozbudować dostępne programy wsparcia na rzecz dostosowywania i tworzenia lokalnych i regionalnych centrów kompetencji** związanych z wykorzystaniem technologii kreatywnych przez dzieci i młodzież, jak również dorosłych zainteresowanych uzupełnieniem wiedzy i umiejętności w tym zakresie. Instytucje kultury, lokalne centra i domy kultury oraz biblioteki pełnią rolę wielofunkcyjnych ośrodków kultury. Konieczne jest włączenie w zakres ich działalności także aktywności związanych z nowymi technologiami, nowymi mediami, produkcją muzyki, tworzeniem gier wideo, filmu, zdjęć, projektowaniem itp.

W miastach o największym potencjale rozwojowym związanym z funkcjonowaniem znacznej liczby podmiotów z branż kreatywnych, należy zachęcać samorządowe instytucje kultury oraz sektor prywatny do nawiązywania współpracy w celu wykorzystania lokalnych zasobów do **tworzenia i rozwijania medialabów, fablabów czy studiów produkcji krótkich form multimedialnych**, w których twórcy-amatorzy będą mogli realizować własne projekty i tworzyć treści kreatywne z wykorzystaniem nowych technologii. Tego rodzaju centra mogłyby częściowo wykorzystywać swoje zasoby (przestrzeń, sprzęt, specjalistów) w celach komercyjnych, co zapewniłoby stabilne finansowanie i możliwość prowadzenia działalności nieodpłatnej dla produkcji amatorskich i projektów edukacyjnych.

Realizacji celu 3 SRKS służyć będzie również **utworzenie sieci ośrodków rozwoju kompetencji medialnych i kreatywnych**. Zostanie zaprojektowany innowacyjny model nieodpłatnego, pozaformalnego kształcenia kompetencji medialnych, cyfrowych i kreatywnych wśród dzieci i młodzieży, wspierający rozwój indywidualny, społeczny, zawodowy i rodzinny. Jednym z kluczowych czynników umożliwiających efektywne budowanie potencjału kreatywnego społeczeństwa są nowoczesne, atrakcyjne i efektywne instytucje prowadzące działalność o charakterze edukacyjnym i popularyzatorskim. W związku z tym przewiduje się utworzenie sieci ośrodków rozwoju kompetencji medialnych i kreatywnych. Ośrodki należące do sieci powinny być wyposażone w stanowiska komputerowe dysponujące odpowiednim oprogramowaniem dedykowanym do kształcenia wieloetapowego w zakresie kompetencji technologiczno-kreatywnych oraz nowoczesne i odpowiednio wyposażone pracownie artystyczne, zapewniające dostęp do urządzeń i technologii wykorzystywanych w fotografii, produkcji muzyki i gier wideo, realizacji obrazu, projektowaniu, programowaniu, robotyce itp. Niezbędne będzie także zapewnienie profesjonalnie przygotowanych kadr edukacyjnych, opiekunów i mentorów z odpowiednimi kompetencjami, którzy mogliby efektywnie nadzorować i wzmacniać postępy edukacyjne uczestników. Sieć powinna zostać zainicjowana przede wszystkim w oparciu o zasoby istniejących instytucji, które posiadają doświadczenie w obszarze kształtowania kompetencji kreatywnych pożądanym z perspektywy poszczególnych branż. Z czasem sieć mogłaby być uzupełniana o kolejne ośrodki zlokalizowane w miejscach o największym potencjale oraz na terenach OSI. Wzorem dla omawianego projektu mogłaby być jedna z wiodących tego rodzaju instytucji, tj. *TUMO Center of Creative Technologies* z Armenii. Finansowanie działalności sieci powinno w jak najmniejszym stopniu opierać się na środkach publicznych – w tym celu część obiektów powinno się przeznaczyć na przestrzeń biurową dla firm z SKK na zasadach wynajmu komercyjnego. Realizacja projektu powinna przynieść następujące rezultaty:

- utworzenie modelu skoordynowanego i systemowego działania uzupełniającego dostępną ofertę edukacyjną w zakresie SKK;
- upowszechnienie kluczowych kompetencji potrzebnych dla dalszego rozwoju polskich SKK;
- rozwijanie znajomości nowych technologii w połączeniu z kształtowaniem kreatywnych postaw;

- pozytywny wpływ na budowanie i rozwój kapitału społecznego w miejscach, w których projekt będzie realizowany, skutecznie przeciwdziałając wykluczeniu społecznemu i eliminowaniu zagrożeń społecznych, na które narażona jest młodzież.

W ramach niniejszego kierunku interwencji planowane jest również **utworzenie instytucji edukacyjno-muzealnej dedykowanej sektorowi gier wideo**. Dzięki utworzeniu takiej instytucji na mapie polskich instytucji kultury powstanie atrakcyjne miejsce, które przyczyni się do umacniania pozytywnego wizerunku polskiej branży gier wideo jako prężnie rozwijającej się gałęzi gospodarki i kultury, w ramach której utalentowani twórcy realizują wyjątkowe, ambitne i odnoszące sukcesy na świecie produkcje. Ważnym zadaniem instytucji będzie również budowanie świadomości, że gry wideo to nie tylko rozrywka, lecz również sztuka i zyskujące na znaczeniu, albowiem docierające do coraz większej liczby odbiorców na całym świecie, interaktywne medium narracyjne. Jednym z priorytetów tej instytucji powinno być także archiwizowanie gier wideo. Równie istotny będzie komponent interaktywnej edukacji dzieci i młodzieży. Instytucja stanie się przestrzenią dla spotkań, debat i konferencji, które będą przyczyniać się do rozwoju branży gier wideo nie tylko w Polsce, lecz również w innych krajach Europy i świata, których przedstawiciele będą zapraszani do aktywnego uczestnictwa w poszczególnych wydarzeniach. Patrząc na rosnącą popularność podobnych instytucji działających w innych krajach, można zakładać, że instytucja taka ma szansę odnieść sukces nie tylko w wymiarze krajowym, lecz również międzynarodowym, stając się stałym punktem na mapie rodzimych atrakcji kulturalno-turystycznych.

WYKAZ PROJEKTÓW STRATEGICZNYCH**Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:**

Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

Dziedzictwo Buduje Wspólnotę utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw. Dzięki synergii uzyskanej w wyniku współdziałania w sieci, możliwe będą wspólne: budowanie dostępności (np. przez system biletowy), promocja w kraju i za granicą, a także realizacja przedsięwzięć edukacyjnych i wystawienniczych.

Ekonomia Solidarności Społecznej program wzmocnienia sektora ekonomii społecznej (w szczególności w realizacji usług społecznych na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym), łączący w sobie założenia programów: Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej i Funduszu Inicjatyw Obywatelskich.

Kształtowanie Postaw Patriotycznych wprowadzenie do podstaw programowych szkół ponadpodstawowych i uczelni treści adekwatnych do wyzwań bezpieczeństwa, wzmacniających postawy proobronne, co sprzyjać będzie kształtowaniu kapitału społecznego na rzecz bezpieczeństwa przez pielęgnowanie postaw patriotycznych, rozwój świadomości narodowej, pogłębianie wiedzy nt. polskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz współczesnych zagrożeń.

Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.

Niepodległa program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.

Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwi budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziała odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt do realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.

Program Klub program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.

Rozwój Czytelnictwa projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce przez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Zintegrowany system promocji kultury polskiej za granicą zaprojektowanie nowego systemu promocji Polski w obszarze międzynarodowego upowszechniania kultury polskiej, obejmującego m.in. Instytut Adama Mickiewicza oraz Instytuty Polskie na świecie, koordynowane przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, we współpracy z ministrem właściwym do spraw zagranicznych.f

SRKS definiuje również dodatkowe projekty strategiczne, które nie znalazły się w SOR. Zostały one opisane we wcześniejszych fragmentach dokumentu poświęconych poszczególnym celom SRKS. **Lista dodatkowych projektów strategicznych SRKS** obejmuje:

Program Funduszu Inicjatyw Obywatelskich głównym celem Programu jest zwiększenie zaangażowania obywateli i organizacji pozarządowych w życie publiczne. Realizacja Programu ma umożliwić obywatelom angażowanie się w różnorodne działania na rzecz innych, swoich wspólnot oraz w tworzenie, realizację i monitoring polityk publicznych.

Program Rozwoju Organizacji Obywatelskich głównym celem Programu jest wsparcie rozwoju instytucjonalnego społeczeństwa obywatelskiego oraz zwiększenie udziału tych organizacji w życiu publicznym, a w konsekwencji upowszechnianie demokratycznych norm obywatelskości.

Korpus Solidarności. Program wspierania i rozwoju wolontariatu długoterminowego celem strategicznym programu jest wsparcie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego przez wypracowanie i wdrożenie rozwiązań ułatwiających i zachęcających do systematycznego oraz długoterminowego angażowania się obywateli w wolontariat.

Rządowy Program Wsparcia Rozwoju Organizacji Harcerskich i Skautowych głównym celem Programu jest wzmocnienie organizacji harcerskich w zakresie potencjału instytucjonalnego oraz realizowanej działalności programowej przez podniesienie umiejętności, kompetencji i kwalifikacji wychowawców oraz dzieci i młodzieży zaangażowanych w działalność harcerską oraz rozwój wolontariatu w organizacjach harcerskich.

Program Rozwoju Uniwersytetów Ludowych celem Programu jest wzrost poziomu edukacji ustawicznej dorosłych mieszkańców gmin wiejskich i wiejsko miejskich oraz zwiększenie poziomu kapitału społecznego na obszarach wiejskich i w małych miastach.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami projekt ma na celu stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, w tym m.in. optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Rzeczny Program Turystyki Kulturowej projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno gospodarczego przez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

Poprawa infrastruktury archiwów państwowych oraz wzrost ich roli w procesie zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej projekt zakłada dokończenie budowy nowej siedziby Archiwum Narodowego w Krakowie, budowę nowoczesnych siedzib archiwów państwowych w 10 lokalizacjach w celu uzupełnienia infrastruktury archiwów do wymogów nowoczesności i do realizowania podstawowych funkcji oraz wzmocnienie roli archiwów państwowych jako podmiotów kluczowych w sferze tworzenia standardów zarządzania dokumentacją, w tym również dokumentacją elektroniczną, w administracji publicznej.

Wspieranie rozwoju narodowego zasobu bibliotecznego skatalogowanie i inwentaryzacja obiektów należących do narodowego zasobu bibliotecznego, która wymaga pracy wysokiej klasy specjalistów, w mniejszych ośrodkach na potrzeby centralnego katalogu narodowego zasobu bibliotecznego prowadzonego już obecnie przez Bibliotekę Narodową. Poprawa warunków przechowywania i udostępniania narodowego zasobu bibliotecznego.

Społeczna Odpowiedzialność Nauki programy Społecznej Odpowiedzialności Nauki (Trzecia Misja Uczelni, Uniwersytet Trzeciego Wieku, Uniwersytet Młodego Odkrywcy, Planetobus/Naukobus) służą popularyzacji i upowszechnianiu nauki i badań naukowych, rozbudzaniu ciekawości poznawczej oraz integracji społeczności lokalnych z ośrodkami akademickimi w celu wyrównywania szans edukacyjnych i docierania do tych części kraju, w których do tej pory aktywność akademicko naukowa nie istniała.

Poniższa tabela przedstawia informacje o **podmiotach odpowiedzialnych za poszczególne projekty strategiczne** oraz wskazuje **planowany okres ich realizacji**:

Nazwa projektu strategicznego	Podmiot odpowiedzialny	Okres realizacji
Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej	minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego	2018–2021
Dziedzictwo Buduje Wspólnotę	minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego	2016–2021
Ekonomia Solidarności Społecznej	minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego	2018–2024
Kształtowanie Postaw Patriotycznych	Minister Obrony Narodowej	2018–2028
Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego	KPRM/NIW-CRSO	2017–2030
Niepodległa	minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego	2016–2022
Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych	minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego	2018–2024
Program Klub	minister właściwy do spraw kultury fizycznej	2017–2030
Rozwój Czytelnictwa	minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego/minister właściwy do spraw oświaty i wychowania	2021–2025 ⁴⁴⁾
Zintegrowany system promocji kultury polskiej za granicą	minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego/minister właściwy do spraw zagranicznych	2018–2021
Program Funduszu Inicjatyw Obywatelskich	KPRM/NIW-CRSO	2014–2020
Program Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021–2030	KPRM/NIW-CRSO	2021–2030
Program Rozwoju Organizacji Obywatelskich	KPRM/NIW-CRSO	2018–2030
Korpus Solidarności. Program rozwoju wolontariatu długoterminowego	KPRM/NIW-CRSO	2018–2030
Program Wsparcia Rozwoju Organizacji Harcerskich i Skautowych	KPRM/NIW-CRSO	2018–2030
Programu Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030	KPRM/NIW-CRSO	2020–2030
Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami	minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego	2019–2022
Rozwój Turystyki Kulturowej	minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego	2019–2027
Poprawa infrastruktury archiwów państwowych	minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego	2019–2025
Wspieranie rozwoju narodowego zasobu bibliotecznego	minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego	po 2020
Społeczna Odpowiedzialność Nauki	minister właściwy do spraw nauki i szkolnictwa wyższego	2018–2020 ⁴⁵⁾

⁴⁴⁾ Obecnie realizowana edycja Programu obejmuje okres 2016–2020, natomiast planowana kontynuacja obejmie najprawdopodobniej lata 2021–2025(26). Nie można wykluczyć także konieczności realizacji dalszych działań w tym zakresie do 2030 r.

⁴⁵⁾ Planowana jest kontynuacja i dalszy rozwój projektu po 2020 r.

SYSTEM REALIZACJI, WSKAŹNIKI, RAMY FINANSOWE I WYMIAR TERYTORIALNY

SYSTEM REALIZACJI

System realizacji SRKS stanowi jeden z elementów szerszego systemu zarządzania rozwojem Polski. Oznacza to m.in., że opiera się on na wspólnych standardach realizacji polityki rozwoju w Polsce, w szczególności w zakresie zintegrowanego zarządzania, monitorowania oraz ewaluacji. Rada Ministrów określa poszczególne cele polityki rozwoju oraz narzędzia ich realizacji. Na podstawie raportów monitorujących, ewaluacji oraz innych informacji dotyczących przebiegu realizacji SRKS i jej efektywności, Rada Ministrów podejmuje strategiczne decyzje zarządcze w obszarze polityki państwa ukierunkowanej na zwiększanie poziomu kapitału społecznego w Polsce.

W związku z horyzontalnym charakterem SRKS w jej realizację zaangażowanych jest wiele podmiotów, które działają autonomicznie. Podstawą pożądanego modelu wzajemnych relacji jest współpraca i współodpowiedzialność za osiągnięte wyniki, przy jednoczesnym uwzględnieniu niezależności poszczególnych podmiotów w realizacji ich ustawowych zadań.

System realizacji SRKS opiera się na następujących założeniach:

- zapewnienie synergii polityk publicznych przez ukierunkowanie rozproszonych działań na osiągnięcie wspólnych celów;
- wzmocnienie mechanizmów horyzontalnej koordynacji w celu zapewnienia komplementarności i spójności realizowanych działań;
- poszanowanie autonomii poszczególnych podmiotów uczestniczących w realizacji SRKS;
- wzmocnienie roli ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego jako koordynatora realizacji SRKS.

Koordynację działań w ramach całości Strategii powierza się ministrowi właściwemu do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Pozostaje on również koordynatorem w zakresie celów szczegółowych 2. *Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich* oraz 3. *Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju*. Koordynację działań w zakresie celu szczegółowego 1. *Wsparcie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego* realizują Kancelaria Prezesa Rady Ministrów we współpracy z NIW-CRSO. Pozostałe podmioty realizujące działania w ramach wyznaczonych w SRKS kierunków interwencji wedle swoich kompetencji to: minister właściwy do spraw informatyzacji, minister właściwy do spraw oświaty i wychowania, minister właściwy do spraw rozwoju regionalnego, minister właściwy do spraw nauki i szkolnictwa wyższego, minister właściwy do spraw sportu, minister właściwy do spraw pracy oraz minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego. Wśród kluczowych podmiotów realizujących cele SRKS wskazać należy: samorząd terytorialny, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz przedstawicieli SKK.

Lista projektów strategicznych SRKS uwzględnia projekty strategiczne zawarte w SOR właściwe dla obszaru SRKS, jak też nowe projekty przyczyniające się do realizacji celów SRKS. Lista tych projektów ma charakter otwarty. Bieżące zarządzanie procesem zmian w projektach strategicznych w ramach systemu zarządzania rozwojem kraju prowadzi Rządowe Biuro Monitorowania Projektów w KPRM. Ewentualne zmiany dotyczące realizowanych projektów zatwierdzane są uchwałami Rady Monitorowania Portfela Projektów Strategicznych i uwzględniane w portfolio projektów strategicznych, zarządzanym przez Radę. Zatwierdzone zmiany są odzwierciedlane na liście projektów strategicznych w trakcie kompleksowej aktualizacji dokumentu. Projekty strategiczne podlegają cyklicznemu monitoringowi strategicznemu oraz bieżącemu monitoringowi operacyjnemu prowadzonemu w ramach narzędzia informatycznego – systemu MonAliZa. Monitoring projektów w systemie MonAliZa odbywa się w ramach jednolitego systemu monitorowania obowiązującego wszystkie projekty. Zasady zarządzania projektami objętymi monitoringiem uwzględniają specyfikę organizacji, zakres projektu, dobre praktyki oraz rekomendowane standardy. Wyznaczeni liderzy projektów przekazują dane niezbędne do zasilenia systemu MonAliZa w trybie kwartalnym, a także za

jego pośrednictwem wskazują m.in. ryzyka i osiągnięte rezultaty. Projekty – dla celów zarządczych – mogą być łączone w programy, za których realizację odpowiadają kierownicy programów. Koordynacja realizacji projektów strategicznych SOR oraz SRKS odbywa się zgodnie z zakresem odpowiedzialności określonym w tabelarycznym zestawieniu zamieszczonym w punkcie pn. „Wykaz projektów strategicznych”. Kluczowe informacje sprawozdawcze z realizacji SRKS będą również ujmowane w ramach sprawozdawczości z realizacji SOR oraz przedstawiane w ramach prac Komitetu Koordynacyjnego ds. Polityki Rozwoju (KKPR).

Stopień realizacji celów SRKS monitorowany jest ponadto w ramach monitoringu bieżącego z wykorzystaniem zapewnianego przez GUS systemu STRATEG. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, we współpracy z pozostałymi podmiotami zaangażowanymi w realizację SRKS oraz w oparciu o przekazywane przez nie informacje, co dwa lata będzie dodatkowo opracowywał zbiorczy raport z realizacji SRKS, począwszy od raportu za okres 2020–2021, który zostanie przygotowany w 2022 r. Raporty z realizacji SRKS będą przedkładane Komitetowi Koordynacyjnemu ds. Polityki Rozwoju, a wnioski z nich płynące posłużą do ewentualnego zaprojektowania i wdrożenia niezbędnych zmian w realizacji SRKS.

Aby zapewnić maksymalną efektywność koordynacji realizowanych interwencji, strategiczne działania zarządcze i monitorujące mogą być prowadzone, w zależności od potrzeb, przy wsparciu powołanych przy KKPR międzyresortowych zespołów ds. aktualizacji i monitorowania strategii rozwoju. Koordynatorzy poszczególnych zespołów międzyresortowych, w tym minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, będą – z własnej inicjatywy albo na wniosek Przewodniczącego KKPR – przedstawiali informacje nt. postępów w realizacji danej strategii rozwoju oraz ewentualnych kwestii problemowych związanych z realizacją zadań i projektów strategicznych.

WSKAŹNIKI I TRENDY ROZWOJOWE

Przewidywane efekty SRKS odpowiadające jej poszczególnym celom są złożonymi, wieloaspektowymi zjawiskami, niezwykle trudnymi do bezpośredniego mierzenia. W praktyce badawczej rejestruje się je pośrednio przez obserwację procesów, co do których zakłada się, że współwystępują z pożądanymi zmianami społecznymi, implikują je lub są ich następstwem.

W poniższej tabeli znajdują się **wskaźniki główne SRKS**, przy pomocy których w pierwszej kolejności monitorowane będą efekty interwencji przypisanych do celu głównego oraz celów szczegółowych. Aby zapewnić poprawność metodologiczną, trwałość i porównywalność pomiarów, główne wskaźniki SRKS opierają się przede wszystkim na badaniach GUS.

cel	wskaźnik realizacji	w. bazowa	w. pośrednia 2025	w. docelowa 2030
cel główny	Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia (GUS)	39,7% (2018)	42%	45%
	Odsetek osób uczestniczących w wybranych obszarach kultury (CBOS)	40% (2019)	43%	45%
cel 1	Udział osób pracujących w organizacjach non-profit w stosunku do ogółu pracujących w gospodarce narodowej (GUS) ⁴⁶⁾	1,2% (2018)	2%	3%
	Odsetek organizacji non-profit zgłaszających występowanie przynajmniej jednej bariery w prowadzeniu działalności (GUS)	70,2% (2016)	65%	60%
cel 2	Odsetek osób, które uważają, że Polaków więcej łączy niż dzieli lub tyle samo łączy, co dzieli (NCK/Kantar Public) ⁴⁷⁾	74% (2018)	77%	80%
	Wydatki z budżetu państwa na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (w przeliczeniu na 1 mieszkańca) (GUS)	86,72 zł (2017)	95 zł	100 zł
cel 3	Wartość dodana generowana przez przedsiębiorstwa zaliczane do przemysłów kultury i kreatywnych (w przeliczeniu na 1 podmiot) (GUS)	218,7 tys. zł (2016)	250 tys. zł	275 tys. zł
	Wartość obrotów handlu zagranicznego dobrami i usługami kulturalnymi i kreatywnymi (saldo) (GUS)	5052,7 mln zł (2016)	6583,4 mln zł	7544,9 mln zł

Jednym ze wskaźników monitorowania poziomu realizacji celu głównego SRKS jest **złożony wskaźnik subiektywnej jakości życia**. Jak słusznie zwraca się uwagę w publikacji GUS „Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki badania spójności społecznej 2018”, w zakresie diagnozowania i monitorowania szeroko rozumianej jakości życia oraz rozwoju społecznego coraz większego znaczenia nabierają wskaźniki o charakterze subiektywnym. Stanowią one ważne uzupełnienie tzw.

⁴⁶⁾ Wskaźnik udziału osób pracujących w organizacjach non-profit w stosunku do ogółu pracujących w gospodarce narodowej wykorzystywany jest również w SOR do pomiaru efektywności interwencji w ramach obszaru *Kapitał ludzki i społeczny*, będącego jednym z obszarów wpływających na osiągnięcie celów SOR.

⁴⁷⁾ Pomiar tego wskaźnika realizowany jest w ramach Programu Wieloletniego „Niepodległa”. Planuje się kontynuowanie pomiaru na potrzeby monitoringu SRKS również po zakończeniu Programu „Niepodległa”, tj. po 2022 r. Wartość docelowa niniejszego wskaźnika w Programie „Niepodległa” na 2022 r. wynosi 80%. Istnieje prawdopodobieństwo, że wartość wskaźnika ulegnie obniżeniu po zakończeniu realizacji Programu „Niepodległa” – stąd jego wartość na 2025 r. oszacowano w SRKS na 77%, zakładając jednocześnie ponowny wzrost jego wartości do określonego w Programie „Niepodległa” poziomu 80% w perspektywie do 2030 r.

danych obiektywnych i pozwalają analizować to co dzieje się w różnych sferach życia z perspektywy samych zainteresowanych. Przyjęta przez GUS koncepcja pomiaru dobrobytu subiektywnego obejmuje trzy różne uzupełniające się aspekty (wymiary) dobrobytu subiektywnego: 1) zadowolenie (satysfakcję), jaką czerpią ludzie ze swojego życia, 2) doznawane przez ludzi uczucia i stany emocjonalne oraz 3) poczucie sensu w życiu. Wartość złożonego wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia w 2015 r. wynosiła 36,2%, zaś w ciągu kolejnych trzech lat wzrosła o 3,5 p.p. Zakłada się, że realizacja SRKS korelować będzie z dalszym wzrostem wartości tego wskaźnika.

Drugi wskaźnik główny monitorowania poziomu realizacji celu głównego SRKS w zakresie jakości życia kulturalnego Polaków to realizowany przez CBOS „**odsetek osób uczestniczących w wybranych obszarach kultury**”. Jego wartość systematycznie wzrasta – od 31% w 2012 r. do 40% w 2019 r. Dalszy wzrost poziomu uczestnictwa w kulturze powinien przekładać się na poziom i jakość kapitału społecznego. Przyjęto, iż wartość docelowa wskaźnika w 2030 r. wyniesie 45%. Uczestnictwo w kulturze jest postrzegane jako ważny czynnik jakości życia, a także czynnik sprzyjający budowie kapitału społecznego. Zakłada się, że działania SRKS służące rozwojowi potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków umożliwią wzrost uczestnictwa w różnych obszarach kultury. Czynniki obniżającymi wartość wskaźnika mogą być m.in. niedostateczne dochody do dyspozycji, utrudniony dostęp (fizyczny) do wydarzeń kulturalnych, przemiany modeli uczestnictwa w kulturze czy też brak zainteresowania danym obszarem kultury.

Stopień realizacji celu szczegółowego 1 SRKS również rejestrowany będzie przy pomocy dwóch wskaźników. Zakłada się, że monitorowanie poziomu **udziału osób pracujących w organizacjach non-profit w stosunku do ogółu pracujących w gospodarce narodowej** pozwoli mierzyć efektywność zaplanowanych w SRKS interwencji ukierunkowanych na profesjonalizację sektora non-profit. Działania ujęte w ramach celu 1 powinny przyczyniać się do poprawy warunków funkcjonowania organizacji pozarządowych, co powinno przekładać się m.in. na wzrost zatrudnienia w tym sektorze. W ślad za SOR przyjęto, iż wartość docelowa wskaźnika w 2030 r. wyniesie 3%.

Drugim wskaźnikiem służącym monitorowaniu postępów realizacji celu szczegółowego 1 jest **odsetek organizacji non-profit zgłaszających występowanie przynajmniej jednej bariery w prowadzeniu działalności**. Jednym z głównych efektów wdrażania interwencji przewidzianych w celu 1 SRKS będzie poprawa warunków prowadzenia działalności w sektorze non-profit, co powinno przekładać się na spadek odsetka organizacji pozarządowych borykających się z trudnościami w prowadzeniu działalności. Przyjęto, iż wartość tego wskaźnika w 2030 r. spadnie do 60%.

Za jeden z dwóch mierników skuteczności interwencji realizowanych w ramach celu 2 SRKS posłuży zaczerpnięty z Programu Wieloletniego „Niepodległa” wskaźnik **odsetka osób, które uważają, że Polaków więcej łączy niż dzieli lub tyle samo łączy, co dzieli**, który odnosi się do siły wspólnoty obywatelskiej Polaków. Prognozuje się, że docelowa wartość tego wskaźnika w 2030 r. wyniesie 80%.

Aby ujęte w ramach celu 2 wzmocnienie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich przynosiło pożądane efekty, niezbędne jest również zaangażowanie i efektywne wydatkowanie środków publicznych na odpowiednim poziomie. W związku z tym drugim wskaźnikiem przypisanym do celu 2 SRKS będzie **poziom wydatków z budżetu państwa na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w przeliczeniu na 1 mieszkańca** (łącznie z dotacjami i subwencjami dla JST). Przyjęto, iż wartość tego wskaźnika w docelowym 2030 r. wzrośnie do poziomu 100 zł.

Duży wpływ na jakość życia społecznego i kulturalnego ma również sytuacja gospodarcza. Kultura i kreatywność są czynnikami w istotny sposób oddziałującymi na gospodarkę, a wzmocnienie ich roli w tym zakresie ujęte zostało w celu 3 SRKS. Oddziaływanie będzie mierzone przez **wyniki finansowe przedsiębiorstw zaliczanych do przemysłów kultury i kreatywnych**. Zgodnie z badaniami GUS dla lat 2014–2016, wartość dodana w przeliczeniu na jeden podmiot kształtuje się na poziomie około 220–240 tys. zł w skali roku. Zakładanym efektem działań opisanych w SRKS będzie podniesienie tej wartości, tak aby w 2030 r. osiągnęła ona średnio 275 tys. zł.

Drugim miernikiem celu 3 będzie **wartość obrotów handlu zagranicznego dobrami i usługami kulturalnymi i kreatywnymi**. W latach 2014–2016 odnotowano wzrost zarówno importu, jak

i eksportu takich dóbr i usług. Co istotne, w każdym kolejnym roku odnotowywano dodatnie saldo między eksportem a importem. Zakładając dalszy wzrost obydwu tych wartości, pożądanym efektem SRKS jest uzyskanie trendu, w którym saldo w obrotach handlu zagranicznego dobrami i usługami kultury i kreatywnymi podlega wzrostowi do poziomu przekraczającego 7,5 mld zł w 2030 r.

W poniższej tabeli zamieszczony został **wykaz definicji wskaźników głównych** wykorzystywanych na potrzeby monitorowania efektów realizacji SRKS. Ze szczegółowymi definicjami pozostałych wskaźników kontekstowych oraz pomocniczych SRKS, o których mowa w dalszej części niniejszego rozdziału, zapoznać można się w prowadzonym przez GUS ogólnodostępnym systemie STRATEG⁴⁸⁾.

WSKAŹNIK	CEL SRKS	OPIS
Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia (GUS)	Cel główny	Odsetek osób w wieku 16 lat i więcej, które jednocześnie: były zadowolone ze swojego życia (zadeklarowały, że są zadowolone lub bardzo zadowolone ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc), miały poczucie sensu w życiu (zadeklarowały, iż zgadzają lub zdecydowanie zgadzają się ze stwierdzeniem „przeważnie myślę, że to czym się zajmuję w życiu ma sens”) oraz charakteryzowały się dobrym samopoczuciem (zgodnie z przyjętą przez GUS definicją złożonego wskaźnika dobrego samopoczucia).
Odsetek osób uczestniczących w wybranych obszarach kultury (CBOS)		Odsetek respondentów, którzy odpowiedzieli pozytywnie na co najmniej trzy z pięciu poniższych pytań: „Czy w minionym roku: 1. Przeczytał(a) Pan(i) książkę dla przyjemności, 2. Był(a) Pan(i) w kinie, 3. Był(a) Pan(i) w teatrze, 4. Był(a) Pan(i) na koncercie, 5. Był(a) Pan(i) na wystawie, w galerii, w muzeum?”
Udział osób pracujących w organizacjach non-profit w stosunku do ogółu pracujących w gospodarce narodowej (GUS)	Cel 1	Stosunek przeciętnej rocznej liczby osób pracujących w organizacjach non-profit (stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd zawodowy i gospodarczy, organizacje pracodawców, związki zawodowe i partie polityczne) do ogółu przeciętnej liczby pracujących w gospodarce narodowej w danym roku.
Odsetek organizacji non-profit zgłaszających występowanie przynajmniej jednej bariery w prowadzeniu działalności (GUS)		Odsetek rejestrowych organizacji non-profit, które zgłaszają występowanie przynajmniej jednej bariery utrudniającej prowadzenie ich działalności. Zgodnie z metodologią GUS sektor non-profit rozumiany jest jako zbiorowość odrębna od sektora publicznego i komercyjnego, tj. obejmująca organizacje rejestrowe: typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, stowarzyszenia sportowe, ochotnicze straże pożarne, koła łowieckie, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego (w tym kółka rolnicze). W skład sektora non-profit w rozumieniu GUS wchodzi również organizacje o charakterze nierejestrowym, tj. stowarzyszenia zwykłe oraz przyparafialne organizacje Kościoła Katolickiego. Definicja ta nie obejmuje natomiast organizacji pracodawców, związków zawodowych i partii politycznych. Niniejszy wskaźnik dotyczy wyłącznie organizacji rejestrowych.
Odsetek osób, które uważają, że Polaków więcej łączy niż dzieli lub tyle samo łączy, co dzieli (NCK/Kantar Public)	Cel 2	Pomiar tego wskaźnika realizowany jest na podstawie badań sondażowych, prowadzonych na reprezentatywnych próbach Polaków przez firmę badawczą specjalizującą się w badaniach opinii, w ramach Programu „Niepodległa”. Planuje się kontynuowanie pomiaru na potrzeby monitoringu SRKS również po zakończeniu Programu, tj. po 2022 r.
Wydatki z budżetu państwa na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (w przeliczeniu na 1 mieszkańca) (GUS)		Roczne wydatki z budżetu państwa na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego, łącznie z dotacjami i subwencjami dla JST, w przeliczeniu na 1 mieszkańca.

⁴⁸⁾ <https://strateg.stat.gov.pl/>

Wartość dodana generowana przez przedsiębiorstwa zaliczane do przemysłów kultury i kreatywnych (w przeliczeniu na 1 podmiot) (GUS)	Cel 3	Wartość dodana to przyrost wartości dóbr zakupionych przez jednostkę, powstała w wyniku procesu produkcji. Wartość ta jest naliczana w oparciu o wartość sprzedaży, uwzględniając zmiany w zapasach, pomniejszoną o całkowite koszty zakupu materiałów, towarów i usług. Zgodnie z metodologią GUS przemysły kultury i kreatywne obejmują dziedziny: dziedzictwo kulturowe, biblioteki i archiwa, książki i prasa, sztuki wizualne, sztuki performatywne, sztuki audiowizualne i multimedia, architektura, reklama, edukacja artystyczna, rękodzieło artystyczne.
Wartość obrotów handlu zagranicznego dobrami i usługami kulturalnymi i kreatywnymi (saldo) (GUS)		Saldo – w przypadku międzynarodowego handlu towarami to różnica między ogólną wartością eksportu towarów a importem towarów danego kraju lub grupy krajów; w przypadku międzynarodowej wymiany usług to różnica między usługami dostarczonymi a nabytymi. W przypadku przewagi eksportu nad importem występuje saldo dodatnie; w przypadku importu wyższego od eksportu występuje saldo ujemne. Saldo może być zrównoważone wówczas, gdy wartość eksportu jest równa wartości importu. Zgodnie z metodologią GUS przemysły kultury i kreatywne obejmują dziedziny: dziedzictwo kulturowe, biblioteki i archiwa, książki i prasa, sztuki wizualne, sztuki performatywne, sztuki audiowizualne i multimedia, architektura, reklama, edukacja artystyczna, rękodzieło artystyczne.

Dodatkowo zakres oddziaływania SRKS obserwowany będzie z wykorzystaniem powiązanych pośrednio z obszarami SRKS następujących **wskaźników kontekstowych/pomocniczych**⁴⁹⁾, co do których zakłada się, że również powinny reagować na zaplanowane w SRKS interwencje:

Wskaźnik kontekstowy/pomocniczy SRKS	Źródło	2018	prognoza 2030
Odsetek osób dorosłych deklarujących zaufanie wobec innych ludzi [%] ⁵⁰⁾	CBOS	22	30
Odsetek osób preferujących postawę kooperacji [%]	CBOS	78	83
Odsetek osób mających poczucie wpływu na sprawy swojego miasta/swojej gminy [%]	CBOS	59	65
Odsetek osób angażujących się w wolontariat [%]	CBOS	40	45
Odsetek osób deklarujących zaufanie do nieznanomych [%]	CBOS	29	40
Odsetek osób angażujących się w działania na rzecz dobra wspólnego [%]	CBOS	19 ⁵¹⁾	25
Odsetek osób mających poczucie wpływu na sprawy kraju [%]	CBOS	38	45
Ocena współpracy z urzędem administracji samorządowej w zakresie włączania organizacji w planowanie i podejmowanie istotnych decyzji (w skali 1–4)	GUS	2,85 ⁵²⁾	3,20
Liczba placówek sektora non-profit świadczących usługi społeczne (w tys.)	GUS	24,2 ⁵³⁾	30
Wskaźnik zaufania do władz lokalnych miasta/gminy [%]	GUS	56	63
Praca społeczna w organizacjach społecznych [%]	GUS	19,2	22
Udział w imprezach (wydarzeniach) organizowanych przez organizacje społeczne [%]	GUS	25,2	28

⁴⁹⁾ Opisy oraz pomiary wskaźników kontekstowych/pomocniczych SRKS dostępne są w prowadzonym przez GUS systemie STRATEG dostępnym pod adresem <https://strateg.stat.gov.pl/>.

⁵⁰⁾ Należy zwrócić uwagę na różnice metodologiczne w badaniach zaufania realizowanych przez GUS i CBOS. Ww. wskaźnik CBOS jest obliczany na podstawie odpowiedzi na pytanie „Czy ogólnie rzecz biorąc uważa P., że większości ludzi można ufać, czy też, że w kontaktach z ludźmi ostrożności nigdy za wiele?”, natomiast GUS oblicza wskaźnik ogólnego zaufania na podstawie odpowiedzi na pytanie „Czy ma P. zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc?”.

⁵¹⁾ Wartość wskaźnika za 2016 r.

⁵²⁾ Wartość wskaźnika za 2017 r.

⁵³⁾ Wartość wskaźnika za 2016 r.

Biorąc pod uwagę wielowątkowość oraz szeroki zakres tematyczny SRKS, należy mieć na względzie, że ww. **wskaźniki mierzą oddziaływanie SRKS. Nie są to więc klasyczne wskaźniki rezultatu czy produktu** służące do monitorowania postępu wdrażania interwencji. Rejestrują one efekty, które:

- będą dotyczyły większej populacji niż zbiorowość bezpośrednich beneficjentów działań SRKS,
- mają szansę wystąpić w pełni dopiero jakiś czas po zakończeniu działań SRKS,
- mają szansę wystąpić w pełni jedynie pod warunkiem zaistnienia niezależnych od SRKS uwarunkowań zewnętrznych.

RAMY FINANSOWE

Realizacja celów SRKS będzie finansowana z:

- publicznych funduszy krajowych w ustalonym zakresie, tj. środków budżetu państwa oraz państwowych funduszy celowych, środków budżetów JST oraz innych środków jednostek oraz form organizacyjno-prawnych sektora finansów publicznych,
- publicznych środków wspólnotowych, a także z innych źródeł zagranicznych,
- ponadto możliwe będzie finansowanie celów SRKS, w szczególności celu 3, ze środków prywatnych, obejmujących również kredyty i pożyczki, także poręczone lub gwarantowane przez podmioty uprawnione.

W zakresie prognoz ramy finansowe Strategii stanowią jedynie szacunki przedstawiające możliwy rząd wielkości wydatków, jednak realizacja zadań Strategii w ramach krajowych środków budżetowych odbywać się będzie w ramach limitów środków dla poszczególnych dysponentów, ustalanych w trakcie prac nad projektem ustawy budżetowej bez konieczności ich zwiększania z budżetu państwa.

Spośród źródeł finansowania działań objętych SRKS największym będą budżety państwowych i samorządowych instytucji kultury (około 75%). Drugim co do wielkości źródłem będą wydatki rozwojowe budżetu państwa (około 12%), z czego ponad 95% pochodzić będzie z części przeznaczanej na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego. Poniższa tabela przedstawia prognozy wydatków w ramach SRKS do 2025 (w mln zł).

STRATEGIA ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO (mln zł)	rok 2016	rok 2017	lata 2018-2020	lata 2021-2025
WYDATKI ROZWOJOWE BUDŻETU PAŃSTWA ZGODNIE Z DEFINICJĄ KWR (SKONSOLIDOWANE, ZA WYJĄTKIEM DOTACJI DLA JST)				
24. Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	1 352,47	1 012,70	3 547,75	5 912,91
801 Oświata i wychowanie	713,13	721,32	2 151,68	3 586,13
803 Szkolnictwo wyższe	1,74	1,67	5,12	8,53
921 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	637,59	289,71	1 390,95	2 318,25
31. Praca	2,97	2,98	8,93	14,89
921 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	2,97	2,98	8,93	14,89
36. Skarb Państwa	2,50	0,00	0,00	0,00
921 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	2,50	0,00	0,00	0,00
43. Wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne	14,32	14,06	42,56	70,93
921 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	14,32	14,06	42,56	70,93
45. Sprawy zagraniczne	20,72	22,72	65,15	108,58
921 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	20,72	22,72	65,15	108,58
85. Wojewodowie	0,62	0,02	0,97	1,62
921 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	0,62	0,02	0,97	1,62
Razem	1 393,59	1 052,48	3 665,35	6 108,92
WYDATKI WSPIERAJĄCE ROZWÓJ, NIE OBJĘTE KWR				
24. Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	78,52	185,71	396,35	660,58
750 Administracja publiczna	51,23	63,65	172,32	287,20
801 Oświata i wychowanie	6,75	23,41	45,24	75,39
803 Szkolnictwo wyższe	0,78	0,77	2,33	3,89
921 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	19,76	97,88	176,46	294,10
25. Kultura fizyczna	51,79	42,88	142,00	236,66
926 Kultura fizyczna	51,79	42,88	142,00	236,66
43. Wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne	5,81	5,89	17,56	29,26
750 Administracja publiczna	5,81	5,89	17,56	29,26
85. Wojewodowie	0,29	0,93	1,83	3,05
921 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	0,29	0,93	1,83	3,05
Razem	136,41	235,41	557,73	929,54
OSTATECZNYCH WYDATKACH JEST TO KWOTA DOTACJI Z BP DLA JEDNOSTKI)				
państwowe i samorządowe instytucje kultury	8 000,00	7 382,00	23 073,00	38 455,00
inne jednostki, w tym dotacje w ramach działu 803 w cz. 24	622,08	667,45	1 934,29	3 223,82
Razem	8 622,08	8 049,45	25 007,29	41 678,82
WYDATKI W RAMACH POLITYKI SPÓJNOŚCI I WSPÓŁFINANSOWANIE				
Kultura, turystyka, rewitalizacja	33,47	411,47	1 726,35	1 530,57
Rozwój zasobów ludzkich	130,43	372,67	1 952,02	1 730,66
Razem	163,90	784,13	3 678,37	3 261,23
WYDATKI W RAMACH INNYCH INSTRUMENTÓW I FUNDUSZY ZAGRANICZNYCH				
Norweski Mechanizm Finansowy, Mechanizm Finansowy EOG	67,51	21,24	133,12	221,86
Razem	67,51	21,24	133,12	221,86
SUMA KOŃCOWA	10 383,49	10 142,71	33 041,86	52 200,37

Ramy finansowe – założenia na lata 2026–2030

Zapisy SOR oraz obecne projekcje dotyczące struktury potencjalnych źródeł finansowania działań rozwojowych przewidzianych w SOR wskazują, że od 2020 r. ciężar finansowania inwestycji rozwojowych będzie przenoszony w większym stopniu na środki krajowe (zarówno publiczne, jak i prywatne). Znaczenie środków UE będzie relatywnie mniejsze, choć nadal istotne.

Zadania sektora publicznego, które dotychczas realizowane były w znacznym stopniu przy współfinansowaniu z UE, będą w większym stopniu finansowane w oparciu o krajowe środki

publiczne. Środki te pochodzić będą z budżetu państwa oraz budżetów samorządowych. Środki krajowe nabiorą większego znaczenia w finansowaniu wysiłku rozwojowego.

Należy mieć na uwadze, że realizacja przedsięwzięć rozwojowych musi odbywać się przy zachowaniu stabilności makroekonomicznej, w tym w szczególności sektora finansów publicznych. Prowadzona polityka budżetowa musi uwzględniać ograniczenia związane z obowiązującymi regułami finansowymi oraz dążenie do stopniowego dochodzenia do średniookresowego celu budżetowego, którego realizacja umożliwi wejście na ścieżkę stabilnej równowagi długu publicznego.

Wskazuje to na konieczność efektywnego stymulowania inwestycji sektora prywatnego (ze środków krajowych oraz zagranicznych) oraz dalszego podnoszenia efektywności wydatków rozwojowych sektora publicznego. Wykorzystanie środków UE należy skoncentrować na projektach o najwyższej wartości dodanej i pozytywnych efektach zewnętrznych.

Oceniając warunki prowadzenia polityki gospodarczej (w tym przede wszystkim polityki inwestycyjnej), w nadchodzących latach zakłada się również, że działania wdrażane w ramach SOR przyniosą pozytywne impulsy w postaci mobilizowania kapitału prywatnego (krajowego i zagranicznego). Doprowadzą one do zwiększenia jego aktywności inwestycyjnej. Ze względu na potrzebę zapewnienia stabilności finansów publicznych to właśnie kapitał prywatny będzie odgrywał kluczową rolę w osiągnięciu planowanej stopy inwestycji w gospodarce.

Z drugiej strony, należy również pamiętać, że to właśnie działania realizowane przez sektor publiczny (zarówno inwestycyjne, jak i regulacyjne) sprzyjają poprawie „warunków brzegowych” determinujących ekonomiczną racjonalność i rentowność działalności podmiotów sektora prywatnego. Przyczyniają się one bowiem do kreowania atrakcyjnych warunków sprzyjających prowadzeniu działalności gospodarczej oraz podnoszeniu jej wydajności (m.in. przez rozbudowę niezbędnej dla działalności podmiotów gospodarczych infrastruktury oraz tworzenie efektywnie wspierających wzrost gospodarczy ram instytucjonalnych).

Zakłada się, że dzięki przedstawionym powyżej kierunkom zmian struktury środków rozwojowych wydatkowanych na realizację celów SRKS, udział tych środków w PKB będzie odpowiednio wysoki dla zapewnienia efektywnej realizacji strategicznych zadań.

Sprzyjąc temu powinna kondycja makroekonomiczna gospodarki polskiej w najbliższych kilkunastu latach. Prognozy zarówno instytucji krajowych, jak i renomowanych ośrodków międzynarodowych, wskazują na możliwość utrzymania się stosunkowo wysokiego tempa wzrostu gospodarczego (choć niższego zarówno od odnotowanego w latach 2017 i 2018, jak i prognozowanego na lata 2019–2024). Zgodnie z długookresowymi prognozami ministra właściwego do spraw finansów publicznych⁵⁴⁾ w latach 2025–2030 tempo wzrostu gospodarczego w ujęciu realnym będzie wahać się od 3% w 2025 r. do 2,7% w 2030 r., co przełoży się na średnie roczne tempo wzrostu w tym okresie rządu 2,8%. Wraz ze wzrostem gospodarczym wzrastać będą dochody sektora finansów publicznych, co powinno umożliwić finansowanie działań rozwojowych w zakresie ich planowanej realizacji ze środków publicznych.

WYMIAR TERYTORIALNY – OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI

SOR wyznacza szereg zasad, które powinny być stosowane przy tworzeniu strategicznych polityk publicznych na wszystkich szczeblach i we wszystkich obszarach tematycznych. **Zaktualizowana SRKS zaprojektowana została w taki sposób, aby w możliwie jak największym stopniu uwzględniać wytyczne SOR m.in. w zakresie wymiaru terytorialnego.** W niniejszej części omówiony został wymiar

⁵⁴⁾ Wytyczne dotyczące stosowania jednolitych wskaźników makroekonomicznych będących podstawą oszacowywania skutków finansowych projektowanych ustaw.

terytorialny SRKS względem każdego z trzech zdefiniowanych celów strategicznych z uwzględnieniem identyfikacji wyzwań rozwojowych, potrzeb, barier i potencjałów w odniesieniu do OSI oraz ze wskazaniem odpowiednich instrumentów i narzędzi.

Zapisy *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030*⁵⁵⁾ (KSRR 2030) oraz zidentyfikowane w SOR wyzwania rozwojowe dla Polski, a także oczekiwane kierunki zmian w polityce regionalnej w UE po 2020 r., jednoznacznie wskazują na konieczność modyfikacji w zakresie dopasowania zakresu interwencji polityki regionalnej do możliwości i wyzwań rozwojowych. Określony przez SOR i KSRR 2030 nowy model rozwoju to przede wszystkim rozwój odpowiedzialny oraz społecznie i terytorialnie zrównoważony – oparty o indywidualny potencjał terytorialny, inwestycje, innowacje, rozwój, eksport oraz wysokoprzetworzone produkty. Zmiany dotyczą polityki rozwoju tak na poziomie regionalnym, jak i lokalnym oraz obejmują udoskonalenie i poprawę skuteczności mechanizmów i instrumentów wykorzystywanych w realizacji tej polityki – w tym instrumentów organizacyjnych, prawnych oraz finansowych, uwzględniając przy tym różnorodność i specyfikę terytorialną. SOR opiera się na włączaniu w procesy rozwojowe wszystkich obszarów oraz identyfikowaniu ich zasobów, tak aby podejmowane działania były w jak największym stopniu adekwatne względem terytorialnie zróżnicowanych potrzeb rozwojowych.

Wymiar terytorialny ma za zadanie wspierać te obszary, które z różnych względów zmagają się z trudnościami rozwojowymi bądź dysponują charakterystycznymi potencjałami wynikającymi ze specyficznych uwarunkowań przestrzennych, społecznych, gospodarczych i innych. Stąd też jedną z kluczowych zasad polityki strategicznej państwa jest planowanie działań z uwzględnieniem OSI. OSI cechują się charakterystycznym zespołem warunków i cech społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu na ich terenie barier rozwoju albo trwałych, możliwych do aktywowania potencjałów rozwojowych. OSI stanowią więc wybór strategiczny, którego konsekwencją jest skierowanie interwencji publicznej na dany obszar. **KSRR 2030 wyznacza następujące OSI: obszary zagrożone trwałą marginalizacją (obejmujące małe miasta i obszary wiejskie), miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze, wschodnia Polska oraz Śląsk.**

Dwa pierwsze wspierane będą obligatoryjnie z poziomu kraju i regionu za pomocą dedykowanych instrumentów. Na poziomie regionalnym samorząd województwa może wyznaczać dodatkowe OSI specyficzne dla danego terytorium (m.in. jak subregiony, miejskie obszary funkcjonalne, obszary przygraniczne, przemysłowe, zdegradowane czy tzw. wewnętrzne peryferia). Polska Wschodnia oraz Śląsk wskazane zostały jako obszary Polski zmagające się z trudnościami o charakterze restrukturyzacyjnym i adaptacyjnym o charakterze regionalnym. Z kolei interwencje zaadresowane do miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze mają na celu aktywizację ich zasobów i potencjałów oraz zapewnienie trwałych podstaw rozwojowych, co będzie sprzyjało ich stabilizacji i przywracaniu ważnych centrów aktywności społecznej i gospodarczej w policentrycznym systemie osadniczym. Pobudzanie rozwoju obszarów zagrożonych marginalizacją ukierunkowane jest zaś przede wszystkim na poprawę warunków dla rozwoju przedsiębiorczości, zwiększającej możliwość podjęcia pracy poza rolnictwem, wzrost dostępności i jakości usług publicznych, podnoszenie kwalifikacji zawodowych i poprawę mobilności międzysektorowej.

Zasadniczą rolą SRKS w systemie zarządzania rozwojem Polski jest budowanie kapitału społecznego, który przełoży się na wzrost efektywności realizacji interwencji zaplanowanych w ramach SOR oraz innych polityk publicznych, w tym również regionalnych i lokalnych, wszędzie tam, gdzie kapitał społeczny i powiązane z nim kompetencje będą istotnym czynnikiem sprzyjającym skutecznej realizacji poszczególnych przedsięwzięć. Kapitał społeczny jest ze swej istoty zasobem o charakterze przekrojowym i horyzontalnym, na którego rozwój składa się wiele różnorodnych elementów i czynników. W praktyce oznacza to, że jednoznaczne i precyzyjne zdefiniowanie kapitału społecznego oraz pomiar jego poziomu pozostają w istotny sposób

⁵⁵⁾ Uchwała nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. w sprawie przyjęcia „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030” (M.P. poz. 1060).

utrudnione⁵⁶⁾. Dostarczane w ramach systemu statystyki publicznej dane pokazują, że różnice w poziomie kapitału społecznego w Polsce w ujęciu terytorialnym są na tyle niewielkie, że nie powinny determinować całościowego zakresu interwencji strategicznej. Jednocześnie nie oznacza to, że OSI nie mogą skorzystać na ujętych w ramach SRKS działaniach o charakterze przekrojowym czy ogólnokrajowym, ponieważ jako takie nie będą z nich wykluczone. Mając na uwadze powyższe, zastrzega się, że **szereg ujętych w zaktualizowanej SRKS interwencji, cechujących się wyższym poziomem szczegółowości tematycznej oraz lepszą dostępnością adekwatnych danych statystycznych w różnym zakresie, obejmie ww. OSI.**

W dalszej części niniejszego rozdziału omówiony został wymiar terytorialny SRKS w kontekście jej poszczególnych celów szczegółowych.

Cel 1: Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne

Wskazując na wyzwania rozwojowe sektora obywatelskiego, warto zwrócić uwagę na cztery aspekty. Pierwszy z nich to **heterogeniczność organizacji pozarządowych, dotyczący również rozmieszczenia terytorialnego**. Jak już zaznaczono w diagnozie, istnieje w Polsce względnie duża dysproporcja w lokalizowaniu rejestrowanych organizacji non-profit. Dominują tu trzy województwa – mazowieckie, wielkopolskie oraz małopolskie – na terenie których zlokalizowanych jest łącznie przeszło 35% wszystkich organizacji.

Drugi czynnik to **skala działalności organizacji pozarządowych**. Z przywoływanego już danych GUS wynika, że najwięcej organizacji pozarządowych działa w skali lokalnej. 36,2% jako obszar działalności deklarowało gminę, a 20,4% powiat. Niespełna 17% organizacji jako obszar działań wskazywało województwo, a 21% kraj.

Kolejnym wyzwaniem o charakterze rozwojowym jest **rozwarstwienie ekonomiczne w sektorze obywatelskim**. Organizacje działające w mniejszych ośrodkach dysponują nieproporcjonalnie mniejszymi zasobami, co wpływa także na skuteczność w pozyskiwaniu finansowania oraz realizacji ich celów statutowych.

Czwarty element to **potencjał organizacji pozarządowych do budowania trwałych i efektywnych partnerstw**. Na pierwszy plan wysuwa się tutaj status organizacji obywatelskich w relacji z podmiotami publicznymi, w tym przede wszystkim z instytucjami samorządu terytorialnego. Jak wskazuje się choćby w PROO na lata 2018–2030 czy w diagnozie wybranych problemów sektora pozarządowego i społeczeństwa obywatelskiego w Polsce⁵⁷⁾, wiele jeszcze można poprawić w zakresie budowania partnerskich relacji między organizacjami obywatelskimi i samorządem. Wśród problemów we współpracy z samorządami organizacje wskazują brak elastyczności przepisów, skomplikowane wymogi formalnoprawne oraz aspekt finansowy współpracy międzysektorowej. Organizacje pozarządowe wskazują m.in. na trudności w zakresie finansowania ich inicjatyw, zwłaszcza tych niestandardowych i nowatorskich. Wątpliwości wzbudza też mechanizm zlecenia zadań publicznych przez JST organizacjom pozarządowym. Zadania te realizowane są wielokrotnie częściej w formule wspierania, aniżeli powierzania – na co jasno wskazuje dyspozycja ustawowa w tym zakresie. Badacze sektora obywatelskiego nazywają to zjawisko odwróceniem zasady pomocniczości. Taki układ sił i środków powoduje, że organizacje pozarządowe napotykają na istotne przeszkody w budowaniu konkurencyjności, wzmacnianiu pozycji jako partnera czy efektywnym wykorzystywaniu swojego potencjału.

Diagnoza wyzwań rozwojowych w omawianym obszarze skłania do zdefiniowania kierunków interwencji, jakie w ramach SRKS będą realizowane. Mając na uwadze powyższe, klaruje się

⁵⁶⁾ Kluczową barierą w obszarze kompleksowych statystycznych analiz terytorialnych dla obszaru interwencji SRKS jest stosunkowo niewielka dostępność adekwatnych danych z poziomu powiatów i gmin.

⁵⁷⁾ Uzasadnienie do ustawy z dnia 15 września 2017 r. o Narodowym Instytucie Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1813 oraz z 2019 r. poz. 2020).

spójnościowy charakter projektowanej polityki, która obejmować będzie m.in. wspieranie rozwoju małych organizacji non-profit z niewielkich miejscowości, promowanie tworzenia i rozwój działalności rad działalności pożytku publicznego oraz programów współpracy z organizacjami pozarządowymi na wszystkich szczeblach samorządu terytorialnego, a także stworzenie odpowiednich ram prawnych powiązanych z zakrojonymi na szeroką skalę działaniami szkoleniowo-edukacyjnymi adresowanymi do przedstawicieli wspólnot lokalnych na poziomie powiatów i gmin ze wskazanych OSI.

Przyjęte do realizacji w ramach celu 1 SRKS kierunki interwencji przyjmują następujące instrumenty, za sprawą których realizowane będą działania z uwzględnieniem OSI:

- **tworzenie programów wsparcia dedykowanych obszarom zagrożonym marginalizacją**, wykorzystywany w *Programie Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030* – obejmuje on definiowanie celów i projektowanie mechanizmów wsparcia na rozwój działalności programowej w powiązaniu z rozwojem instytucjonalnym organizacji zlokalizowanych na terenach wiejskich i w małych miastach;
- **definiowanie kryteriów strategicznych pod kątem OSI**, wykorzystane w Programie FIO – celem FIO jest zwiększenie zaangażowania obywateli i organizacji pozarządowych w życie publiczne; działania koncentrują się na projektach i inicjatywach realizowanych lokalnie, ze szczególnym uwzględnieniem małych, oddolnych inicjatyw obywatelskich, wspieraniu małych i nowych przedsięwzięć we wspólnotach lokalnych oraz wyrównywaniu szans rozwojowych małych, nowych, lokalnych organizacji; program jako kryterium strategiczne przyjmuje wsparcie organizacji z małych (do 25 tys. mieszkańców) i średnich miejscowości (25 tys. do 50 tys. mieszkańców);
- **promowanie partnerskiej współpracy międzysektorowej i wzmocnienie pozycji organizacji pozarządowych na terenie OSI**, wykorzystywany m.in. w *Programie Korpus Solidarności* – program przewiduje wzmocnienie współpracy z regionalnymi i lokalnymi partnerami na wskazanych OSI – strukturami samorządowymi, branżowymi sieciami organizacji pozarządowych i pojedynczymi organizatorami wolontariatu;
- **regranting środków publicznych i wypracowanie klarownych i spójnych reguł dla regrantu**, wykorzystane w FIO – wsparcie i dystrybucja środków realizowane są tutaj dwoma ścieżkami, tj. w oparciu o strukturę województw (operatorzy wojewódzcy) oraz tematycznie lub regionalnie (subregionalnie i ponadregionalnie, gdzie obszar realizacji zadania jest identyfikowany w oparciu o kryteria geograficzne, społeczne kulturowe, a nie podział administracyjny kraju); działania te mają na celu **zdecentralizowanie dystrybucji środków** w oparciu o wiedzę i doświadczenie podmiotów, które z założenia lepiej znają potrzeby społeczności lokalnych;
- **wsparcie dla organizacji wyspecjalizowanych, niezależnie od ich wielkości, zamożności czy zasięgu działalności, wykorzystywany w Programie ROHiS** – program swoim zasięgiem obejmuje całe terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ponieważ na terenie całej Polski istnieją i funkcjonują **organizacje harcerskie i skautowe**; z uwagi jednak na fakt, że to właśnie **w mniejszych miejscowościach odgrywają one szczególną rolę**, instrument pośrednio i praktycznie wpisuje się w działania na rzecz OSI – w szczególności w budowanie lokalnych tożsamości; wsparcie realizowane za pomocą programu będzie w istotnym stopniu lokowane na terenach wiejskich i w małych miastach;
- **realizacja działań z zakresu pomocy technicznej** – mechanizm właściwy dla wszystkich projektów i programów strategicznych; celem jest **zapewnienie sprawnego systemu realizacji projektów na wszystkich etapach** (przygotowanie, zarządzanie, wdrażanie, koordynacja, monitorowanie, ewaluacja, informacja i komunikacja, rozpatrywanie skarg, kontrola i audyt); zakłada się realizację szkoleń oraz wykorzystanie innych form edukacyjnych na rzecz podniesienia kompetencji organizacji obywatelskich w zakresie rozwoju instytucjonalnego i zarządzania strategicznego; realizacja zadania uwzględnia aspekt terytorialny wsparcia, z uwzględnieniem mniejszych miejscowości oraz obszarów zagrożonych marginalizacją.

Cel 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich

W zakresie celu 2 SRKS koncentruje się na konieczności pełniejszego wykorzystania zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na rzecz wzrostu poziomu kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wskazane zostały główne potrzeby rozwojowe, w tym w odniesieniu do sposobu realizacji zadań oraz dostępności wydarzeń, inicjatyw i zasobów o charakterze kulturalnym i ich faktycznej roli we wzmacnianiu poczucia wspólnoty i tożsamości czy spajaniu środowisk lokalnych.

SRKS identyfikuje główne potrzeby i wyzwania rozwojowe, które w znacznym stopniu determinowane są czynnikami terytorialnymi. **Dostęp do dóbr kultury jest powiązany z czynnikami o charakterze geograficznym.** Wymiar terytorialny można tu zatem rozważać w dwóch aspektach – wertykalnie, biorąc pod uwagę poziom jednostki terytorialnej i jej wielkość, oraz horyzontalnie, tj. w wymiarze lokalizacji i rozmieszczenia na mapie Polski.

Pierwszym obszarem interwencji są działania na rzecz czytelnictwa i wykorzystywania potencjału gminnych bibliotek publicznych. Biblioteki gminne, zwłaszcza z obszarów wiejskich i małych miast, to często instytucje w niewystarczającym stopniu dofinansowane i których zasoby nie są należycie chronione. Tymczasem to właśnie biblioteki publiczne, z uwagi na swój powszechny charakter, stanowią naturalny filar dla rozwoju czytelnictwa.

Drugim wyzwaniem rozwojowym dla sektora kultury jest niska jakość oferty kulturalnej dla dzieci i młodzieży oraz deficyty w zakresie kompetencji kulturalnych. Problemy te mają charakter ogólnopolski, niemniej sytuacja ta szczególnie dotyczy średnich miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz obszarów zagrożonych marginalizacją, w tym również terenów wiejskich. W ujęciu geograficznym obszarami wymagającymi wsparcia w tym zakresie są przede wszystkim obszary zlokalizowane w województwach warmińsko-mazurskim, lubuskim i opolskim.

Kolejnym wyzwaniem w obszarze kultury i dziedzictwa narodowego jest ciągle **niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych oraz zabytków i Pomników Historii.** Obiekty dziedzictwa kulturowego znajdują się często na **obszarach peryferyjnych i pozbawionych innych atutów aktywizujących działalność gospodarczą i społeczną.** Równocześnie obserwuje się, że rozmieszczenie geograficzne Pomników Historii pokrywa się co do zasady z mapą atrakcyjności turystycznej powiatów. O skuteczności wykorzystania potencjału obiektów zabytkowych i szlaków kulturowych w pobudzaniu rozwoju gospodarczego świadczyć mogą dwa najbardziej znane w Polsce szlaki kulturowe – Małopolski Szlak Architektury Drewnianej oraz Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. Są to dwa przykłady przełamania barier o charakterze obiektywnym – lokalizacji na terenach zagrożonych marginalizacją i przemysłowych.

Koncentracja dóbr kultury w głównych ośrodkach w kraju i względnie niski poziom ich sieciowania czy dekoncentracji na inne obszary, w tym w szczególności na terenach OSI, to kolejny obszar interwencji SRKS. Problem ten jest szczególnie widoczny w przypadku **archiwów państwowych, narodowego zasobu bibliotecznego, procesów digitalizacji dóbr kultury oraz szkolnictwa artystycznego** – aktywność w tych obszarach co do zasady skupia się w dużych ośrodkach miejskich. Mniejsze instytucje, zlokalizowane na obszarach wiejskich, w małych miast oraz w miastach średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, z uwagi na niewystarczające środki finansowe czy ograniczoną sprawność instytucjonalną, nie są w stanie partycypować w tych działaniach w pożądanym zakresie. Ponadto, w przypadku digitalizacji dóbr kultury oprócz koncentracji zasobów w ośrodkach wiodących, obserwuje się równocześnie brak systemowych rozwiązań, co skutkuje rozproszeniem działań digitalizacyjnych. Zjawisko to jest szczególnie widoczne na północno-wschodnim pograniczu województw podlaskiego i warmińsko-mazurskiego (z powiatami suwalskim, sejneńskim, oleckim, ełckim, giżyckim, mrągowskim i kętrzyńskim) oraz we wschodniej części województwa lubelskiego (od Białej Podlaskiej do Zamościa).

Kolejnym obszarem, na który wpływ ma specyfika terytorialna, jest **muzealnictwo i wykorzystywanie potencjału muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego.** Na mapie Polski da się tutaj

wyróżnić regiony wiodące – województwa mazowieckie, małopolskie, pomorskie i wielkopolskie, które z uwagi na uwarunkowaną historycznie lokalizację, posiadane zasoby i poziom infrastruktury mają zapewnione dogodne warunki dla rozwoju. Z tych właśnie powodów **szczególnej troski wymagają lokalne i regionalne placówki muzealne**, których rozwój i działalność, ze względu na mniej korzystne położenie, są niekiedy utrudnione. Niezależnie jednak od tych negatywnych czynników często wykazują one potencjał, aby stać się centrum społeczności lokalnej i ważnym elementem budowania poczucia tożsamości i wspólnoty wśród mieszkańców. By jednak mechanizm ten mógł zadziałać, konieczne jest, aby instytucje te były wspierane także na poziomie rozbudowy infrastruktury, w tym zaplecza magazynowego i zabezpieczeń dla posiadanych zasobów muzealnych.

SRKS wymienia następujące interwencje, które zakładają wykorzystanie na terenach OSI instrumentów interwencyjnych w obszarze wzmacniania roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich:

- **wzmacnianie sektora instytucji kultury** – wsparcie kierowane do poszczególnych rodzajów instytucji kultury jako **lokalnych ośrodków życia społecznego**; dotyczy ono modernizacji i rozbudowy infrastruktury, uzupełniania i rozbudowywania zasobów, wzmocnienia oferty programowej itp.; wsparcie udzielane będzie m.in. bibliotekom publicznym (w ramach programu *Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa*), domom kultury (w ramach programów *Dom Kultury+*, *Infrastruktura Domów Kultury*), szkołom artystycznym, państwowym i współprowadzonym instytucjom kultury oraz muzeom – przez wzmocnienie istniejącej sieci muzeów, tworzenie nowych instytucji oraz współprowadzenie instytucji lokalnych i regionalnych (projekt *Dziedzictwo Buduje Wspólnotę*) oraz przez wsparcie i rozbudowę infrastruktury muzeów w zakresie magazynów studyjnych; wsparcie kierowane jest bezpośrednio do instytucji, m.in. w wskazanych OSI, w tym instytucji z terenów zagrożonych marginalizacją;
- **wzmacnianie tożsamości kulturowej i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym i regionalnym** – wsparcie kierowane do instytucji kultury oraz innych podmiotów, takich jak m.in. organizacje pozarządowe, związki wyznaniowe, koła gospodyń wiejskich itp.; zakres merytoryczny i obszar wsparcia definiowane są w zależności od przyjętych priorytetów programowych; wsparcie kierowane jest bezpośrednio do instytucji, m.in. z terenów OSI (m.in. w ramach programów *Kultura Interwencje*, *Wydarzenia artystyczne dla dzieci i młodzieży*, *Edukacja Kulturalna* i innych), ale także jako instrument programów wspierających inicjatywy realizowane w najmniejszych społecznościach zlokalizowanych poza centrami kulturalnymi i gospodarczymi (m.in. w ramach programu *EtnoPolska*, gdzie wsparciem w szczególności objęte są działania realizowane w gminach do 50 tys. mieszkańców);
- **wspieranie procesów sieciowania i dekoncentracji dóbr kultury oraz standaryzacja digitalizacji zasobów kulturalnych** – działania skoncentrowane na upowszechnianiu rozwiązań cyfrowych **wśród instytucji kultury zlokalizowanych poza obszarem działalności ośrodków wiodących**, w tym z obszarów OSI; instrument wykorzystywany jest w następujących działaniach: *Wspieranie rozwoju narodowego zasobu bibliotecznego* – gdzie celem jest zwiększenie wykorzystania oraz poprawa warunków przechowywania zasobów historycznych o szczególnej wartości, *Poprawa infrastruktury archiwów państwowych* – celem jest modyfikacja struktury i rozmieszczenia sieci archiwów poza główne ośrodki administracyjne kraju i zwiększenie ich dostępności dla instytucji publicznych oraz projekt *Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej* – jego celem jest wypracowanie i wdrożenie standardów w zakresie digitalizacji zasobów kultury i powstanie sieci regionalnych i ponadregionalnych pracowni digitalizacyjnych; zakłada się, że działania te poprawią dostępność tego typu rozwiązań w mniejszych miejscowościach oraz przeciwdziałają będą rozproszeniu inicjatyw w tym zakresie;
- **wspieranie rozwoju turystyki kulturowej** – instrument obejmuje **działania niwelujące negatywne skutki zjawisk społeczno-gospodarczych lub przełamujące trudności właściwe dla obszarów zagrożonych marginalizacją** przez wykorzystanie potencjału ulokowanych na tych terenach

obiektów dziedzictwa; instrument wykorzystywany jest m.in. w działaniach związanych z rozwojem turystyki kulturowej oraz Pomnikami Historii;

- **promowanie działań partycypacyjnych i międzysektorowych przez dialog i bezpośrednie włączanie obywateli i innych interesariuszy w kształtowanie przestrzeni społecznej i kulturowej na obszarach OSI, w tym na terenach zagrożonych marginalizacją i w miastach średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze** – działania w tym zakresie realizowane są przez bieżącą działalność instytucji kultury – centrów kultury i sztuki; aktywność podmiotów w zakresie angażowania obywateli w życie kulturalne ma istotne znaczenie na terenach OSI, gdzie rola tego rodzaju ośrodków staje się kluczowa w procesie budowania kapitału społecznego; instrument ten wykorzystywany jest m.in. w programie Niepodległa, gdzie celem jest włączanie mieszkańców społeczności lokalnych do współtworzenia „makroprojektu świętowania niepodległości”, z uwzględnieniem lokalnego kolorytu, potrzeb, potencjału społecznego itp.;
- **wspieranie inicjatyw na rzecz zrównoważonego planowania przestrzeni i ograniczania skali negatywnych zjawisk** – instrument ten jest wykorzystywany m.in. w programie *Krajobraz mojego miasta*, którego celem jest zwrócenie uwagi władz samorządowych, firm i instytucji oraz samych mieszkańców na problem chaosu przestrzeni miejskiej (reklamy) i konieczność zrównoważonego jej planowania; działania te koncentrują się w szczególności na średnich, zubożałych miastach tracących funkcje społeczno-gospodarcze.

Cel 3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne

Cel wzmocnienia rozwoju społeczno-gospodarczego przez sektory kreatywne, ze względu na swoją specyfikę, w najmniejszym stopniu koresponduje z wyznaczonymi OSI. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż zdecydowana większość przedsiębiorstw zaliczanych do sektorów kultury i kreatywnych znajduje się w największych ośrodkach miejskich. Wsparcie przewidziane w ramach celu 3 SRKS wpisuje się zatem w **kierunek selektywnego wzmocnienia istniejących potencjałów, których efektywne wsparcie i wykorzystanie przyczyni się skutecznie do realizacji celów SOR**. Niemniej, realizowane w ramach celu 3 SRKS interwencje nie będą zupełnie pomijać ww. OSI. Analogicznie jak miało to miejsce w ramach celu 2, w przypadku sieciowania przedsięwzięć digitalizacyjnych, działania będą koncertowały się na budowaniu dedykowanej infrastruktury instytucjonalnej, uwzględniającej **rozwój regionalnych i lokalnych ośrodków wsparcia dla sektora oraz centrów kompetencji i edukacji dedykowanych sektorom kreatywnym**. Tym samym działania te przyczynią się do poprawy sytuacji w OSI w sposób pośredni, a powstająca oferta dostępna będzie również dla mieszkańców miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz obszarów zagrożonych marginalizacją.

Ostatnim aspektem realizacji strategii i polityk rozwojowych jest mechanizm zarządzania. SOR określa cele i oczekiwania względem rozumienia i realizacji rozwoju zrównoważonego, identyfikując w tym zakresie potrzeby silnego współdziałania na poziomie regionalnym rządu i samorządów jako podmiotów terytorialnie właściwych do prowadzenia i koordynacji polityki rozwoju. Podkreśla się jednak konieczność wzmocnienia systemu współzarządzania procesami rozwojowymi tak, aby oprócz rządu i samorządów wojewódzkich w działania te włączyć także inne podmioty – przede wszystkim gminy i powiaty, ale także przedstawicieli biznesu, nauki oraz szeroko rozumianego społeczeństwa obywatelskiego. To właśnie samorzady lokalne mają stanowić ważne ogniwo procesu budowania relacji na linii samorząd – samorząd oraz samorząd – biznes – mieszkańcy. Wyzwaniem dla tak definiowanej polityki rozwojowej jest konieczność zbudowania systemu zarządzania, który pozwoli na kompleksowe i konsekwentne realizowanie założeń. Konieczne jest, aby reagować stosownie do zidentyfikowanych potrzeb, stale tworząc i stymulując warunki dla rozwoju oraz pobudzać najsłabsze ekonomicznie i instytucjonalnie JST.

SRKS koncentruje się na trzech obszarach strategicznych, względem których definiowane są wyzwania rozwojowe i cele do realizacji. Niejednorodność wyzwań tych obszarów determinowana jest w znacznym stopniu także przez czynniki o charakterze terytorialnym. Stosownie do

zidentyfikowanych potrzeb dobrane zostały instrumenty interwencji, które na poziomie operacyjnym przyjmują formę programów, projektów i inicjatyw. Dzięki temu działania w ramach SRKS wpisują się w politykę regionalną, która cechować się będzie większym stopniem zintegrowania i dostosowaniem do problemów i potrzeb danego terytorium.

Na pierwszy plan wysuwa się spójnościowy charakter prowadzonej polityki, właściwy w szczególności dla obszarów celu 1 i celu 2 SRKS. Obserwowane rozwarstwienie i zróżnicowanie – tak na poziomie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i zaangażowania obywateli w życie publiczne, jak i w obszarze dostępności do dóbr kultury i wykorzystania jej potencjału dla budowania tożsamości i postaw obywatelskich – w znacznym stopniu determinowane jest przez czynniki terytorialne. Aspekt terytorialny w procesach zarządzania procesem urzeczywistniany będzie przez wdrażane instrumenty wsparcia – w szczególności przez system regrantingu, formułowanie terytorialnie zorientowanych celów programowych i kryteriów strategicznych oraz wspieranie budowania efektywnych partnerstw na linii instytucje kultury lub sektor pozarządowy – samorząd lokalny. Zakłada się, że rezultatem tak prowadzonych działań będzie bardziej efektywna dekoncentracja wsparcia dla podmiotów sektora obywatelskiego i instytucji kultury, a w dalszej perspektywie ich decentralizacja na poziomie lokalnym.

Nieco odmienny model interwencyjny przyjęty został w ramach obszaru i celu 3 SRKS (wsparcia na rzecz sektorów kreatywnych) oraz instrumentu wspierania procesów sieciowania i dekoncentracji dóbr kultury oraz standaryzacji digitalizacji zasobów kulturalnych w ramach celu i obszaru 2. Ten model jest bardziej właściwy dla mechanizmów konkurencyjności i wykorzystywania potencjałów ośrodków już sprawnie i efektywnie funkcjonujących, przy równoczesnym przeciwdziałaniu nieskoordynowanemu rozproszeniu inicjatyw pokrewnych. Kryteria rozwoju terytorialnego dla tego typu obszarów i zjawisk są wtórne względem budowania ośrodków centralnych lub wzmacniania działających już centrów. W tych przypadkach istotnym elementem jest budowa i rozwój infrastruktury instytucjonalnej. Ośrodki wsparcia i centra rozbudowywane będą w oparciu o poszukiwanie potencjałów, nie wykluczając ani nie stojąc w opozycji do OSI, jednakże OSI dla tych działań nie będzie stanowić kryterium doboru. Nie zmienia to faktu, że ulokowanie tego typu instytucji, czy to na obszarach zagrożonych marginalizacją czy o zmieniających się funkcjach gospodarczo-społecznych, stanowić będzie istotny impuls ich rozwoju gospodarczego i społecznego oraz wzmocnienia potencjału kulturowego.

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W SRKS

Skrót	Rozwinięcie
B+R	Badania i Rozwój
BGK	Bank Gospodarstwa Krajowego
BJ	Biblioteka Jagiellońska
BN	Biblioteka Narodowa
BP	Budżet Państwa
CBOS	Centrum Badania Opinii Społecznej
CK	Centrum Kompetencji
DK+	Dom Kultury+
EFI	Europejski Fundusz Inwestycyjny
EOG	Europejski Obszar Gospodarczy
FIO	Program Funduszu Inicjatyw Obywatelskich
FP	Fundusz Pracy
GUS	Główny Urząd Statystyczny
JST	Jednostki Samorządu Terytorialnego
KFPS	Krajowy Fundusz Przedsiębiorczości Społecznej
KKPR	Komitet Koordynacyjny do spraw Polityki Rozwoju
KPOZOZ	Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami
KPRES	Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej
KPRM	Kancelaria Prezesa Rady Ministrów
KSRR	Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego
KWR	Klasyfikacja Wydatków Rozwojowych
MBA	Master of Business Administration
MKIDN	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
MŚP	Małe i Średnie Przedsiębiorstwa
NCK	Narodowe Centrum Kultury
NIMOZ	Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów
NIW-CRSO	Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego
NZB	Narodowy Zasób Biblioteczny
OECD	Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. Organisation for Economic Co-operation and Development)
OPP	Organizacja Pożytku Publicznego
OSI	Obszar Strategicznej Interwencji
OWES	Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej
PES	Podmioty Ekonomii Społecznej
PFRON	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PISF	Polski Instytut Sztuki Filmowej
PIT	podatek dochodowy od osób fizycznych (ang. Personal Income Tax)
POIŚ	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko
PKB	Produkt Krajowy Brutto
PROO	Program Rozwoju Organizacji Obywatelskich
PS	Przedsiębiorstwo Społeczne
ROHiS	Rządowy Program Wsparcia Rozwoju Organizacji Harcerskich i Skautowych
SKK	Sektory Kultury i Kreatywne
SON	Społeczna Odpowiedzialność Nauki
SOR	Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju
SRKS	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego
ZSU	Zintegrowana Strategia Umiejętności